

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ В ПРАЗІ

Д-р М. ШАПОВАЛ

**СИСТЕМА
СУСПІЛЬНИХ НАУК
І СОЦІОГРАФІЯ
(НАРОДОЗНАВСТВО)**

ПРАГА 1932

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
В ПРАЗІ

Д-р М. ШАПОВАЛ

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ
152215 НАУК

і СОЦІОГРАФІЯ
(НАРОДОЗНАВСТВО)

ПРАГА- 1931

301

pp. d. 308

Відбитка
зі збірника "НАРОДОЗНАВСТВО"
видання
Українського Соціологічного Інституту
в Празі.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186244962

Л і т о г р а ф о в а н о 200 п р и м і р н .

Д-ру Емілеві Халупному
найвизначнішому чеському
соціологові-систематикові

присвячує вдячний

Автор

Ш А П О В А Л, Миката.

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК І СОЦІО-
ГРАФІЯ /НАРОДОЗНАВСТВО/

І Н а у к а .

Вступ

Перечитуючи працю проф Євгена Кагарова "Завдання та методи етнографії", надруковану в українському "Етнографічному Вісникові", що видає Етнографічна Комісія Укр. Академії Наук за редакцією акад. Ан. Лобода та В. Петрова, читач не може позбутися своєрідного почуття пригноблення: невже сучасне народознавство не може справитись зі своїм завданням і дати нам справді науку про народ? Невже й українське народознавство й далі існуватиме безплідною смоковницею? Справді, величезне число людей працює в царині народознавства, витрачаються величезні кошти на досліди і друки, але де наслідки цього труду, коли наука має служити людині, полегчувати їй орієнтацію у світі і своєму оточенні, допомагаючи кращому, правдивішому зрозумінню дійсності?

Народознавство так само, як і інші науки, мало б виконувати цю суспільну функцію. Проф. Ф. Вовк розпочав свою статтю "Де-що про теперішній стан і завдання української етнології" /1899/ словами *Edw. Tylor*-а, од яких надійно здимаються груди:

The knowledge of man's course of life, from the remote past to present, will not only help us to forecast the future, but may guide us in our duty of leaving the world better than we found it.

Так! Знання поступу людського життя на землі, від його початків і до наших часів, не тільки допомагає нам заглядати в будучину, але може ще й вести нас до виконання обов'язку - залишити світ кращим, ніж він був тоді, як ми вступали в його.

Залишити світ кращим - це справді почесне й велике завдання не лише для ученого гуманітариста, але й кожного члена суспільства. Особливо ж того, що тиском об'єктивних і суб'єктивних чинників піднесений на значне впливове, або керуюче соціальне становище. Тимчасом багато з високопоставлених залишають світ не то що в кращому, а таки, очевидно, в поганому стані: всі чинники, що рішили розпочати світову війну, яка недавно лютувала в Європі, очевидно, не зможуть зійти зі світу з переконанням, що вони залишили людське суспільство в "кращому" стані!

Не тільки ті, переможці та їх попутники, що силкуються закріпити політичні наслідки війни на свою користь, але й ті учені, що раніш проголошували війну "нормальним" станом людства, а тепер "законами науки" силкуються захищати "вічний мир" з виключною метою закріпити наслідки перемоги за "своїми", закріпити панування над упокореними й поневоленими.

Цей факт показує, що "наука" не завжди може служити поступові людства, а часто служить руїнництву. Розуміється, не формули науки винуваті в цьому, а люди, що користуються ними, що рухають ними. Тому-то для поступу не досить ще високого ентузіазму самих людей науки, щоб досягти поступу і залишити світ кращим.

Ентузіазму не досить!

Треба ще знання того, що є к р а щ е, що є п о с т у п - отже потрібна оцінка дійсності, нова мета і шляхи до неї. А це все припускає досконале заздальгідне з н а н н я р е а л ь н о ї д і й с н о с т и і закономірності її перетворення, що можна здобути лише з ч и с т о ї н а у к и. Пізнання реальної дійсності не можливе без відповідної організації її вивчення, її досліджування, її наукової інтерпретації. Оскільки говоримо про людський світ, то його не можна поліпшити без знання суспільної дійсності. Коли про всесвітнє суспільство вищу науку дає /або силкується дати/ соціологія, то суспільну дійсність окремого народу мусять розкрити н а р о д о з н а в с т в о.

Чому народознавство? Тому що народознавство по етимологічному змісту цього слова мусять бути н а у к о ю п р о н а р і д.

Наука, що ставить собі завданням пізнання на-

роду, існує під різними назвами: е т н о л о г і я - значить народознавство; те саме значить ф о л ь к л ь о р, е т н о г р а ф і я; як поглянете в інші науки, то переконаєтесь, що й вони вивчають майже те саме: антропология значить наука про людину; антропогеографія - наука про вплив природи на людей; державознавство - наука про співжиття людське, націология - те ж, історія - те ж, філософія історії - те ж, генетична соціология - те ж, соціология - те ж, культурна історія - те ж. І ще багато є наук, що займаються людиною або людством, загально або спеціально, абстрактно чи конкретно, з одного погляду або з другого, одним методом або іншим, а всетаки... наука часто є безсилу не тільки передбачати, що буде завтра, не тільки не допомагає орієнтуватись сьогодні, але просто безсила сказати, що таке суспільна д і й с н і с т ь.

Напр.: народознавство й досі не може н а п е в н о сказати, що таке народ. Не значить напевне ще й предмету, чи можна сказати щось певне про його елементи, прикмети, функції, відношення, взаємочинності? А коли про це все ми чогось певного не скажемо, то чи може бути мова про н а р о д о з н а в с т в о, як науку?

Від того часу, коли проф. М. Максимович поставив /1827 р в передмові до збірника пісень/ питання про українську народність, минуло більше сотні літ, багато Українців з того часу займались українським народознавством, а чи ми можемо з певністю сказати, що є н а у к а про укр народ?

Всі українські "народознавці" скажуть хором, що така наука є і вкажуть на тисячі книжок і брошур. Справді, в тих книжках говориться і про народ, і про його територію, мову, господарство, техніку, школи, звичаї, вдачу, світогляд, словесність, літературу, мистецтво, і т.д., і т.д. без кінця. Але все говориться так, що ми чуємо слова, але не думки, багато оповідається, але мало чи й нічого не пояснюється; ми констатуємо, але не розуміємо: є знання, але нема науки.

Чи не занадто суворо ми ставимось до многолітньої праці великого числа вчених, між якими були такі імена, як М. Драгоманов, Ф. Вовк, Ів. Франко й ін. Так, коли говорити про і м е н а, то вони значні, праця їх поважна, для науки многоварта, а

коли говорити про все наше народознавство, то обсяг його понять малий, зміст його вузький. Чи воно, скажім, по л с н ю є науково такі явища, як роль української території в українській історії? роль чинників космічних, як простих і складних, в минувшині й сучасності України? Чи воно по л с н и л о революції й війни, що були в житті укр. народу - їх "форми", наслідки, впливи? А такі питання, як колонізація України - розмір, способи, національності, вплив на соціальну структуру, на рівень свідомості населення і т.п. А чому, куди, як іде еміграція з України? Чому розшматовано українську територію? Чому укр. народ перебуває в до-вговіковому стані бездержавності? Чому зявилося кріпацтво, чому зникло - як і чому звалялося, занепадало шкільництво, преса, як творились сучасні міста, який вплив їх на села, які функції тих і других соціальних агрегатів, який рівень, тип і характер свідомості різних груп населення? чому селяни вірять в бога, чорта, русалку, відьму, вовкулака і т.д., чому не уявляють суспільного процесу, чому не знають і чи можуть коли взяти калькуляцію товарів і праці, чому не було національної свідомості, а тепер є, чому політично селяни пасивні, чому можуть терпіти кріпацтво п'ятсот літ і т.п. Про літературу, мистецтво, релігію, економіку, мову тощо укр. народознавство не пояснило, як і чому виникають ці явища, який вплив мають на різні групи суспільства; чому одна мова "багата", а друга "бідна", чому суспільство розкладається на класи, типи, професії; чому в нас така а не інша суспільна структура, чи вона зміниться й яким шляхом та коли? Чому "40-мільоновий" народ в неволі, а одномільоновий чи й менший політично самостійний?

Ще є море питань - гарячих, дошкульних, які в "народі" відбуваються, діють; про які "народ" хоче знати, або мусить знати, але чому "народознавство" про них мовчить, ніби не знає про їх існування? Українське "народознавство" може сказати де-що про "вишивки, де-що про "писанки", де-що про килими, пісні, приказки, забобони; може десятками років говорити про "зуб мамута", про вірш Климентія, про оди й вірші спудеїв, але не говорить про соціальну організацію, про політичний, економічний, культурний процес; про популяційні явища, про здоровля, соціальні хвороби, загалом - про в а ж н і явища,

від яких залежить історична доля народу, доля мільйонів одиниць.

"Народознавець" скаже, що дійсно вказані питання є важні, але про їх говорить народознавство, а інші науки, народознавство ж має свій інший предмет і є цілком самостійною наукою, що не торкається вказаних питань. Коли так, то чому ж воно претендує бути "народознавством", нічого не говорячи про важні сторони життя н а р о д у? Засада адекватності теорії вимагає, щоб поняття охоплювало в с е, що стосується до означуваного ним явища. Коли народознавство ставить собі метю вивчити те явище, що зветься "народ", то й мусять нам сказати все, що стосується до цього явища й що є відомим в даний час. Коли наука береться представити нам, напр., будинок, то не може обмежуватись лише на розгляді вікон і дверей, забуваючи чи одкидаючи інші елементи будинку. Коли ж розглядає лише вікна і двері, то засада адекватності теорії вимагає, щоб така наука і звалась не наукою про будинок, лише наукою про вікна і двері.

Народознавством може бути лише така наука, що досліджує н а р о д ц і л к о м. Очевидно, така наука може мати в собі кілька розділів, в яких розглядається одна якась властивість явища, чи сторона. Це нормально для будови кожної самостійної науки, але в цім разі елементарні засади логіки вимагають не називати частину іменем цілоти, родову назву не можна прикладати до видового явища. *Genus proximum* не можна змішувати з *differentia specifica*.

Народознавство, коли воно хоче бути адекватною наукою про свій предмет, мусять бути наукою про цілий предмет з усіма його відомими сторонами, прикметами, властивостями, відносинами.

Ну, а що ж може сказати народові таке н а р о д о з н а в с т в о, в якому об'єкт його вивчення - ч а р о д - зовсім не досліджуваний із багатьох боків і то якраз найважливіших? І що дасть таке народознавство народові?

В ліпші часи таке народознавство народові не потрібне, бо інші радощі займають народ, а в гірші - воно безсиле давати народові раду в його тяжких проблемах...

Роздвоєння науки й життя тут очевидне: все наше "народознавство" з його сотнями томів "праць" навіть не згадується ніде там і тоді, де й коли ук-

раїнців охоплюють важкі проблеми живого життя. Десятків років праці над вивченням народу ніби не існувало!

Очевидно, в самій постановці науки про народ є якась фатальна хиба, недостача, що позбавляє наше народознавство актуальності, життєвої вартості. Чи це не перебільшення, не тенденційне перекручення дійсності? Ні, річковий перегляд науки народознавства впевнить нас, що не тільки в нас, але у світі народознавство переживає кризу. Виясняючи відносини етнології й етнографії, проф. Кагаров у згаданій праці зазначає /Кагаров, ст 13/, що "за наших днів у цьому питанні - якась д о б а р о з б р о д у". Очевидно, "розброд" не свідчить про благополучний стан річей. Що стан народознавства у нас лихий, це ясно, а тому ми й хочемо подати перегляд основних питань народознавства, щоб знайти шлях до відродження науки про народ.

Для нас ясно, що хоч би як негаразд було з наукою про нарід, а всеж ми не маємо іншого шляху до активізації відродження України, як наука про нарід. Тому не стоїмо за негацию народознавства, а за його р е о р г а н і з а ц і ю. Про це й поговоримо в цій праці. Але попереду де-що про науку, оскільки наша тема цього вимагає.

ІІ Загальне означення науки

І. В чім щирець науки.

Наука є однією з форм людської діяльності, власне - пізнавчої діяльності, що впорядковує явища і допомагає людині легше зрозуміти реальну дійсність. По суті ця діяльність зводиться до систематично-класифікаційних операцій, якими ми впорядковуємо безмежне число фактів за якимсь принципом у системі, зводимо до кількох категорій, які нам дають змогу одним поглядом охоплювати весь "хаос" досліджуваних явищ.

По виразу Девонса /"Основи науки" 1881./: "Мабуть, колись виявиться, класифікація є не тільки початок, але й кінцевий пункт і кінець людського знання". Багато теоретиків науки якраз це і твердять. Це саме сказав і Кант в передмові до своїх метафізичних основоположень природознавства:

"Eine jede Lehre, wenn sie System, d. i. ein nach Prinzipien geordnetes Ganze der Erkenntnis sein soll, heisst Wissenschaft" (Werke, hg. v. der Pr. Akademie d. W. ss. Bd. IV, s. 467).

За В. Erdmann -ом також "всі науки є systematisch geordnete Inbegriffe von begründeten Behauptungen, von Benennungen und Problemen" (Logik, I, s. 1).

Це саме стверджує і Е. Husserl, підкреслюючи, що для надання знанню характеру науки треба "systematischer Zusammenhang im theoretischen Sinn" (Logische Untersuchungen, I, s. 15).

Французький теоретик, Н. Poincaré виразно зазначає: "А що є наука? Передовсім є класифікацією, є хистом об'єднувати факти, начеб-то чужородні, але сполучені природною і прихованою спорідненістю. Іншими словами: наука є системом співвідносин" /*La valeur de la science* " ст. 200/.

К. Pearson : "Класифікація фактів і творення абсолютних судів на підставі тієї класифікації дає в засаді і метод і мету модерної науки" /*Grammar of Science*, Лонд., 1900, ст. 6/.

Т. Г. Масарик теж: "Під наукою ми розуміємо певну систему знань, які відносяться до даного предмету чи до "предметів певного роду" /*Versuch einer konkreten Logik*" 1887., ст. 13/. Автор підкреслює далі, що ця система знань не є голим накопичуванням /*bloße Zusammenstellung* / окремих думок /знань/, а продуманим впорядкуванням їх, через що ясніш виступає їх правдивість і переконуюча сила І один із найновіших теоретиків науки проф. Еріх Бехер означає науку: "Наукою є предметно впорядкована система /*Zusammenhang*/ питань, ймовірних чи правдивих судів, разом із належними і зв'язаними дослідженнями і положеннями, які відносяться до того самого предмету, зглядно до тієї самої групи річово-належних предметів" / Е. Becker: *Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften. Untersuchungen zur Theorie u. Einteilung der Realwiss.*, München u. Leipzig, 1921., s. 6.)

Таким чином - "к л а с и ф і к а ц і я й с и с т е м а" є "душею" науки. З цього висновок, що хочби як було багато здобутих емпірично знань, скажім, у селянина або й інтелігента, але вони не можуть претендувати на наукове значіння і вартість, бо вони не зведені до системи, не впорядковані, не зкласифіковані. Принагідно, в життєвій практиці назбирувані знання дійсності /досвід/ є необхідним м а т е р і я л о м для науки, але доки вони не впорядковані, цеб-то не укладені за якимсь принципом поділу /*fundamentum divisionis*/ в систему, доти вони не наука. Практиканство часто помилково ототожнюється з наукою. Якраз цього багато в народознавстві, де записування пісень або передлічування писанок, збирання вишивок і т.п. колекціонерство вважається за науку. Однак між колекціонерством і наукою величезна різниця. Наука починається не тоді, коли школяр наловить метеликів і жуків та рядочками розтикає під склом, "впорядкуючи" за їх величиною або за коліром /це штучна, для науки безвартна "класифікація", бо наука стремиться до природної, адекватної класифікації/, а тоді, коли робиться впорядкування предметів не за однією якоюсь прикметою, а за кількома, можливо більш численними, важними морфологічно-анатомічними властивостями отих метеликів і жуків. Коли б ми класифікували істоти літаючі за однією прикметою - крилами, то в нас би в один клас попали б птахи, кажани, метелики й жуки, а коли б класифікували водних, плаваючих, то в один клас включили б риби, китів, морських собак, трітків. Обивательсько-емпіричний погляд і відбився в назві "риба-кит", "*relexylo*", цеб-то рибою називається якраз не риба!

Утворити систему значить розмістити предмети /впорядкувати/ за якимсь принципом, що об'єднує предмети, споріднені п о д і б н о с т я м и, або розділяє за різницями в формах, властивостях, функціях чи відносинах до інших предметів. І лише в такому порядку науково-критичний розум відкриває глибший зв'язок між речами, якусь постійність, повторення, закономірність. Формула такого зв'язку вже стає теорією, а це якраз і є наукою. "Теоретичне пізнання і є мірою науковості", каже проф. Е. Радль і означає: "Наука в широкому розумінні є зусиллям до методичного пізнання всієї дійсності" /*E. Rádl: Moderní věda, její podstava, metody, výsledky. „Čin“ Praha, 1926., st. 15/.*

Таке пізнання має метою установляти а а к о н и, щоб-то пояснювати ^{явища} їх звязку, взаємочинности, розкриваючи звязок причин і наслідків, загалом - причиновий звязок. Про це говорять всі освічені теоретики науки, напр., *H. Helmholtz* : "Не досить знання фактів; наука обявляється лише тоді, коли розкриє їх закони й їх причини" / *Vorträge u. Reden, I, cm. 169.* / Про це ж читаємо і в П.Ф.Леко: "Наука задається метою пояснити явища, установлюючи з а к о н и, що об'єднують одні явища з другими. Ідея з а к о н у п р и р о д и і ідея п р и ч и н и, що а неї впливає, є головні ідеї новочасної науки" / "Елементи філософії наук, перекл. з франц., М. 1915., ст. 55/. П о я с н и т и я к е с ь я в и щ е - з н а ч и т ь з н а й - т и й о г о п о с т і й н и й з в я з о к з і н ш и м и я в и щ а м и. В такому двочленному звязку ми умовно вважаємо явища часово-попередні за п р и ч и н у явища часово-послідуючого і на-зиваємо: одно причиною, а друге - наслідком. Постійність цього відношення і зовемо з а к о н о м, так що поняття причиновости єнеобхідним для уста-новлення закону. Постійність у змінах величин двох фактів математики називають відношенням функції і перемінної. Суспільне життя народу - це мусять зна-ти і народознавці - є системою як причин і наслід-ків, так і функціональних залежностей. Тому наро-дознавство стане лише тоді н а у к о ю, коли фак-ти з життя народу представить нам в с и с т е м і, впорядковано за певними принципами і показуватиме функціональні залежності між елементами соціально-го явища, та закономірности /причини і наслідки/ в їх розвитку. Отже, не "колекції", а з а к о н о - м і р н о с т и в і д н о с и н між рядами соці-альних фактів у житті народу!

Розглядаючи народ статично, ми все будемо зу-стрітатись з питанням, як різні елементи явища "на-род" функціонально звязані, залежні, а розглядаю-чи динамічно, зустрінемося із питанням, ч о м у сталося чи стається те чи інше явище. Отже, залеж-ности і причини - передовсім ці категорії приведуть нас до вияснення закономірности, яка і є метою на-уки й її ознакою.

Одно називання конкретних предметів ще н є наукою, або як висловивсь *S. Reinach*: *expliquer n'est pas dénommer* ("Archeologie", de la methode dans les sciences, 1924, cm. 202).

Статичне приймання світу є умовність - світ постійно рухається. Зрозуміти його в руху /динамічно/ - це для науки необхідно. Статично світ сприймає і селянин, і дикун, і дитина, але динаміку світу розкриває наука, що аналізом матерії вже досягла до поняття електронів, що постійно рухаються. Однак, електрони "відкриті" лише ученими, обивателі нічого про це не знають, а, почувши - похитують скептично головами; що ж до "народу", то цей об'єкт у всіх перед очима: він постійно рухається. Коли уявляти "народ" без руху, то це буде лише механічна сума одиниць. Не рухаючись /напр., в сні/, ці одиниці нічого не витворюють. Народознавство ж якраз описує /етнографія/ і досліджує /етнологія/ народ не в його суті, але переважно його в и т в о р и: словесність, право, мистецтво, "матеріальну" і "духову" культуру. Статично описуючи витвори, хіба можна установити закономірності в понятті "народ"? Необхідна динамічна точка погляду: досліджувати народ в його діяльності, взаємочинностях і результатах цієї діяльності. "Етнографи" і "етнологи", що будують народознавство - цього не знають і тому н а у к и про свій об'єкт їм ще не вдалось утворити. Претенціозні ж їх самокваліфікації нам не імпонують - ми о б є к т и в н о констатуємо, дивлячись на їх працю, що це є... праця потрібна для науки, підготовка до неї, але ще не наука.

2. К л а с и ф і к а ц і я н а у к .

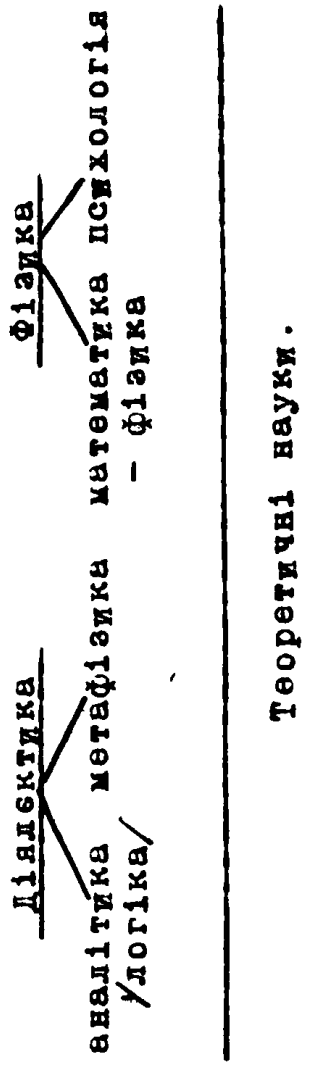
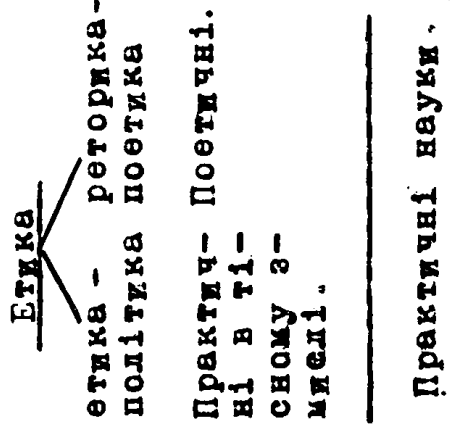
Мусимо знайти місце народознавства в системі людського наукового знання.

Засад, за якими можна класифікувати науки, величезне число. Класифікація, розвиваючись історично, почалась від нескладного розчленування людського знання ще у грецьких філософів і дійшла в наші часи до незвичайної складності, як це побачимо далі. Очевидно, складність класифікації збільшувалась в міру зросту знань, в міру збільшення числа досліджуваних предметів і сторін, з яких їх досліджувалось, а також залежно від методів досліджу, теоретично-пізнавчих засад, степені абстрактності чи конкретності й ін.

Класифікація Платона. Засадом поділу прийнято здібності духа - абстрактне пізнання /розум/, зміслове сприйняття /почуття/ і бажання, відповідно

яким і поділено науку /вся наука тоді звалась філософією/ на: діалектику /розум/, фізику /почуття/, етику /бажання/.

Класифікація Арістотеля. В. Вундт у своїй *„Einleitung in die Philosophie“* подає скомбіновану а поділів Платона і Арістотеля схему класифікації наук:

П О Д І Л П Л А Т О Н А

Щодо класифікації Арістотеля, то його поділ наук покривався з платонівським іа дальшим розгадуванням діалектики, фізики й етики на їх частини, а опріч того науки поділено на теоретичні і практичні. По дивовижно, що цей платонівсько-арістотелівський поділ наук дожив аж до XVIII стол., бо логіка й метафізика, математика, фізика і психологія, етика й політика, риторика й поетика викладаються як **з а г а л ь н і** дисципліни, що йдуть поперед спеціальної освіти. З де-якими змінами це залишилося й досі. Середньовічний поділ університетів на факультети відбиває в собі в деякій мірі ту схему класифікації наук: напр., так званий "філософічний факультет, на якому викладаються і математика, фізика, природознавство, література.")

Розвиток наук в нових часах спонукав Френсіса Бекона Веруламського /*Francis Bacon*, 1561-1626/ зробити спробу нової класифікації, яку він намітив 1605 р. і розвинув 1623 р. у творі "*De dignitate et augmentis scientiarum*". Бекон вважав лише інтелект знаряддям пізнання, тому науки становлять разом *globus intellectualis* /розумовий світ/. Бекон поділив науки відповідно трьом здібностям розуму: **п а м я т и** /на ній основана історія/, **ф а н т а з і я** /поетія/ і **р а а с у д к о в і** /філософія/. Основно практичних дисциплін він уважав теоретичні, котрі гієрархично стоять вище.

Як видно /див.схему класиф.Бекона на наступній стор./ з цієї схеми, Бекон відокремив історичне пізнання в окрему групу знання, як і поезію, ма ж до **н а у к и**, то він буде дуже шгучну схему. Перше: філософії, як вищій науці /*philosophia prima* чи *universalis* / або теорії пізнання підпорядковує **т е о л о г і я** - науку про бога, **п р и р о д о з н а в с т в о** /теоретичне і технічно-практичне/ і **а н т р о п о л о г і я** - науку про людину, як осібняка /*philosophia humanitatis* / і як

*/Український вільний університет в Празі поділений на факультети: I. Філософічний - відділ: історично-філософічний /викладається: класич. філологія, історія України, укр. література, укр. мистецтво, археологія, філософія; відділ: природописно-математичний /викладається: хемія, геологія, географія, гігієна. 2. Права і суспільних наук: право цивільне, карне, міжнародне, церковне, соціологія, політ. економія, статистика. Розподіл відділів і предметів не гармонізується з сучасним розумінням класифікації наук.

члена суспільства / *philosophia civilis* /.
Оскільки само пізнання формується в мозку по невідомих ще нам законах - раз, що всі області знання формуються, як поняття, віркування і висновки - два, що взагалі поділ знання на окремі області відповідно "здібностям" ^{розуму} є штучним: історія не є природний об'єкт, а лише м е т о д розглядання динаміки життя /в часі/. Далі, історія церкви, літератури і суспільства одірвані від їх основних наук - антропології суспільної, а історія природи від "космології".

Корисним, хоч і не новим, є сам поділ на науки теоретичні і практичні, але новим є одріжнювання історії літератури від суспільної й церковної. *Globus intellectualis* Бекона для свого часу був новим у порівнянні з поділом античним, і продержався аж до початку ХІХ.віку.

Поділ наук д'Алямбера ідейно цілком виходить із беконівського, тому на нім не спинятимусь.

Нове в поділі наук внесли, безумовно, Ярема Бентам /1829/ і А.Ампер /в р.1834/, які за засаду поділу взяли самі п р е д м е т и д о с л і д у, відкинувши "здібности" чи душі чи розуму, на яких основували поділ і грецькі філософи і Бекон та інші /напр., д'Алямбер, Фр.Вольтф/. Новом була оця засада ділити науки за предметами їх вивчення, та ще відокремлення наук про дух, одначе обидві ці системи впливу не мали, не зважаючи на авторитет їх творців, через спеціальні хиби: Бентам запропонував і нову номенклатуру /назви/ наук, як, напр., математика - позологія, фізика - фіріургія, хемія - стіхюдинаміка, що разом із ріжними свавільними означеннями й фокусами ортографії, альфаветки, пантомімики й ін. відштовхувало від себе; Ампер /як і Бентам/ знаходився в очевидній залежності від систематики, впроваджованої Ліннеєм, Декандолем й інш. в області морфології рослин і тварин, тому й прийняли поділ подвійностями, а це в Ампера вплилось у два стовбури наук /космологія і ноологія, себ-то наука про природу і дух/, які в свою чергу ділились аж на 84 галузі.

Засада - ділити науки за об'єктами їх вивчення й відокремлення наук про дух - це те нове, що ввійшло в життя й тепер ще поширене - ділити науки природні й духові /*Natur- und Geschichtswissenschaften*/. Незалежно від Бентама й Ампера такий

поділ зробив /1817/ Гегель, поставивши до обох цих царин, як загальну науку - логіку.

Епоху в історії класифікації наук зробив О г у с т К о н т / *August Comte* , 1798-1857/, який у своєму "Курсі позитивної філософії" /1830-1842/ дав класифікацію, що заважила в теорії науки незвичайно сильно: аж до сьогодні його класифікація має вплив, хоч після Конта й до нашого часу дано величезне число нових різних спроб /іноді дуже оригінальних і науково-високовартних/ класифікацій.

Відкидаючи розділ наук за "здібностями духа" тому, що в пізнавчій праці всі духові здібности людини зливаються в одній функції, так само відкидаючи розділ й за природними об'єктами тсму, що всі об'єкти вивчення в останньому вигляді зводяться до об'єктів природи, до тіл, які мають дуже багато в собі спільного, що ділити його на об'єкти неможливо, Конт утворює замість дуалістичної м о н і с т и ч н о с т и систему знання на засаді гієрархії наук, впорядкованих за степенем абстрактності. Тому в початку системи Конт кладе м а т е м а т и к у, яка розпадається на більш абстрактну арифметику /абстрактні величини/ й конкретнішу геометрію /відносини між просторовими величинами/. За цим він кладе астрономію, потім фізику, хемію, біологію, соціологію. Ці шість найабстрактніших наук розположено так, що кожна слідуюча ступнево менш абстрактна, ніж попередня, але й складніша. Поставивши по черзі найзагальніші абстрактні науки, маємо таку схему гієрархичности:

Математика: { Аналітична геометрія
Механіка;

Астрономія /з геологією і мінералогією/;
Фізика;
Хемія;
Біологія /з зоологією і ботанікою/;
Соціологія;

Коли глянути на систему знизу вгору, то вона суб'єктивно означає наростання абстракції, коли ж іти вниз, то вона об'єктивно означає ряд ступневого наростання складности /сполучення більшого числа властивостей/.

Конт вважає, що людський дух раніш пізнає аб-

страктні властивості, як більш елементарні, тому свою систему він вважає й за натуральну. Окрім філософічного, його система має й велике педагогічне значіння. Можна займатись кожною з цих наук, не знаючи послідувачих, але обов'язково треба знати попередні: фізик може робити своє дослідче діло, не знаючи хемії, але мусять знати математику, астрономію, біолог може не знати соціології, але мусять знати хемію, фізику, астрономію, математику і т.п.

Класифікація Конта мала величезний вплив, хоч і підлягала критиці. Критикував її і Г. Спенсер, вказуючи на окремі хиби, напр., що Конт змішує загальність науки з абстрактністю, а друге — Конт неправильно зробив, не принявши на увагу психології, як самостійної абстрактної науки /відніс її до біології, як частину фізіології/. Науки, поставлені на початку системи з а г а л ь н і щ і, але вони не більш абстрактні /астрономія за Спенсером є більш конкретна/, ніж фізика, а фізика не більш абстрактна, як хемія. Треба, на думку Спенсера, виключити психологію з біології і поставити поруч із соціологією тому, що соціологічні факти більш походять із психологічних, ніж біологічних. Спенсер одначе приймає засаду класифікації Конта — ступень абстрактності наук і ділить їх на три групи так:

Абстрактна група:	{	Математика
		Абстрактна механіка
Абстрактно-конкретна:	{	Конкретна механіка
		Фізика
		Хемія
Конкретна:	{	Астрономія
		Геологія
		Біологія
		Психологія
		Соціологія

На думку Спенсера, ця схема, зберігаючи плюси Контової системи, усуває її хиби.

Як Джон Стюарт Міль /Дедуктивна та індуктивна Логіка, 1843/, так і Т.Г. Масарик, як прихильники Контової класифікації, все-таки за Спенсером роблять поправку: вводять психологію між біологію й соціологію, а головні стараються примирити дуалізм поділів Бенґама й Ампера з контовським моніформом

вводячи в систему наук знову категорію "духа". Це зробив Мідь у своїй "Логіці", відокремлюючи історичні науки, як науки про дух /діяльність і її мотиви в людей/ і надаючи соціології "розвинутихся" поруч із іншими науками про дух. Масарик же у своїй "*Řukovět sociologie*" /1901/ подав список об'єктів знання: а/числові і просторові відносини, б/рух, в/матерія й її властивості, г/життя, г/дух і відповідно їм уклав свою таблицю наук *Řukovět* в "*Kaše Doba*", 1901, кн. I, ст. 3/.

Н а у к и:

Теоретичні

Абстрактні:

Конкретні:

Практичні:

I. I. Алгебра, т. зв. вища математика.	A. Геометрія	а/Рахівництво, Дескрипт. геометр.
II. 2. Механіка	B+C. Частини в+с	/Технологія в широк. зміслі /притосування природи до служби людини/.
	Акустики, Гідростатика й ін. Астрономія, Космологія, Геологія, Мінералогія й ін.	
III. 3. Фізика	/Геофізика й т. д./	
IV. 4. Хемія	/Геохемія й т. д./	
V. 5. Біологія	D. Ботаніка, Зоологія /Антропологія/.	/Фізіотехніка, Зоотехніка, Медицина /Гігієна/
VI. 6. Психологія	E. Конкретна психологія людей. Зоопсихологія	е/Дидактика, Педагогіка.
VII. 7. Соціологія	Конкретні предмети соціол. пізнання	Практична соціологія - Політика

8. Мовознавство	Грамматика	Вивчення мов
9. Естетика	Теорія мистецтв	Практична естетика
10. Логіка	Конкретна /класифікація й організація наук/	Практична логіка.

Масарик, як бачимо, приймає засадничо Контову систему з поправками: астрономію переносить /як і Спенсер/ з абстрактних у конкретні науки, психологію вважає за самостійну абстрактну науку. Не визнає Спенсерової критики, загалом високо оцінюючи систему Конта: "*Comtes Klassifikation und Hierarchie ist gewiss eine wegen ihrer Einfachheit und Natürlichkeit geniale That*" (*Verbuch einer Konkreten Logik*, ст. 34).

У своїй класифікації наук, поданій в "конкретній логіці", Масарик закінчує схему філософією, як загальною наукою, що свої висновки опирає на всю суму людського знання - теоретичних, конкретних і практичних наук. Філософія - *scientia generalis*. До системи Масарика треба кілька критичних зауважень. Досконалої системи знання створити при сучасному стані наук неможливо - це розумів й автор, вказуючи, що не можна досягти єдності знання вже тому, що явищ буття й життя не можна звести до одного принципу: біологічне явище життя не можна вивести з фізики ані хемії, психологічного явища не можна звести ні до біологічного, ні тим менше фізико-хемічного. Між цими категоріями явищ - логічний прорив.

Для нашого часу, коли експериментальна психологія виростає незмірно по-над рівень її, який займала вона перед півстоліттям - категорично твердити про цілковитий прорив між психічним і біологічним явищем вже не можна. Методи об'єктивного вивчення реакцій людського і взагалі живого організму дали величезні результати, які змушують нас думати про єдність біопсихічного явища і що "психічне" є функцією організованої живої матерії. Коли матерія організується з мертвої й розпадається знову в мертво /"вмирає"/, то наука г і п о т е т и ч н о

допускає останню єдність матерії й багатство виявлень її властивостей. Науки про "дух" без знання самого цього об'єкту /"духу"/ є абсурдом. Обивателі й релігійники під "духом" розуміють с у б с - т а н ц і о н а л ь н у д у ш у, але наука т а к о ї душі не знає, тому про неї жадної науки бути не може. Коли ж під "духом" розуміти "актуальну душу" /сукупність психофізичних явищ - почуття, рефлексії, думання тощо/, то - оскільки це є проявом живої матерії - науки про неї відносяться до природознавства загалом, до психології /рефлексології, бегейоризму/ зокрема.

Дійсно, Конт геніяльно-інтуїтивно зробив правильно, зачисливши психологію, як частину фізіології у відділ біологічних дисциплін, зате "прихильники" Конта, починаючи з Міля, Спенсер, Літре, Бен, Масарик і ин. все "поправляють" Конта, спиритуалізуючи його знамениту класифікацію.

З цього погляду у Масарика є дивна суперечність: він правильно, хоч і нерішучо, включає в групу біологічних конкретних наук /поруч ботаніки й зоології ще й а н т р о п о л о г і ю, але чому виносить гомо-психологію в ряд самостійних абстрактних, а зоо-психологію в ряд конкретних - невідомо. Очевидно, на підставі аргументу про якісну різницю духу людського /є свідомість/ й духу тварин /немає свідомості/.

Третя увага. Системою спеціальних абстрактних наук Масарик вважає: алгебру й вищу математику, фізику, хімію, біологію, психологію й соціологію, що ж до мовознавства, естетики, логіки /і філософії/, то він ставить їх поза гієрархією наук. Отже вся його система складається зі двох частин: групи гієрархічно-організованих наук /7/ і групи поза гієрархією. Це позбавляє його класифікацію зовнішньої систематичності.

Продовжуючи традицію Бентама й Ампера, Р.Вундт у "Вступі до філософії" /1901/ дав свою класифікацію наук, в якій всі науки поділено спочатку на дві частини: науки ф о р м а л ь н і /чиста математика, себ-то арифметика, геометрія, теорія функцій та ін./ і р е а л ь н і, до яких віднесено всі досвідні науки. Реальні науки поділено так:

/Див. схему на наст.стор./

Р е а л ь н і н а у к и

Природні науки		Духові науки	
<u>Феноменологічні</u>	<u>Генетичні</u>	<u>Феноменологічні</u>	<u>Генетичні</u>
<u>Систематичні</u>	<u>Систематичні</u>	<u>Систематичні</u>	<u>Систематичні</u>
Фізика, Хемія, Фізіологія / Космологія, Геологія, Історія розвитку організмів /	Мінералогія, Систематика, Зоологія і т.д. /	Психологія	Систематика, Історія знань, Політ. економія й ін

В у н д т о в а с и с т е м а к л а с и ф і к а ц і ї н а у к .

Окремо від сього Вундт виробляє ще систему філософічного знання, виходячи з засади, що філософія - наука /Вундт про філософію, як „метафізичну поезію“, як про інтелектуальну лірику висловлюється іронічно/. Філософію він означає так: "філософія є така загальна наука, що має метою об'єднання знань, здобутих спеціальними науками, в одну вільну від суперечностей систему і звід усіх використаних наукою загальних методів і преміс до їх принципів" /Рступ до філософії, рос.переклад, ст.18/. Тому він витворює таку схему філософічних наук: /див.схему на наступ.стор./.

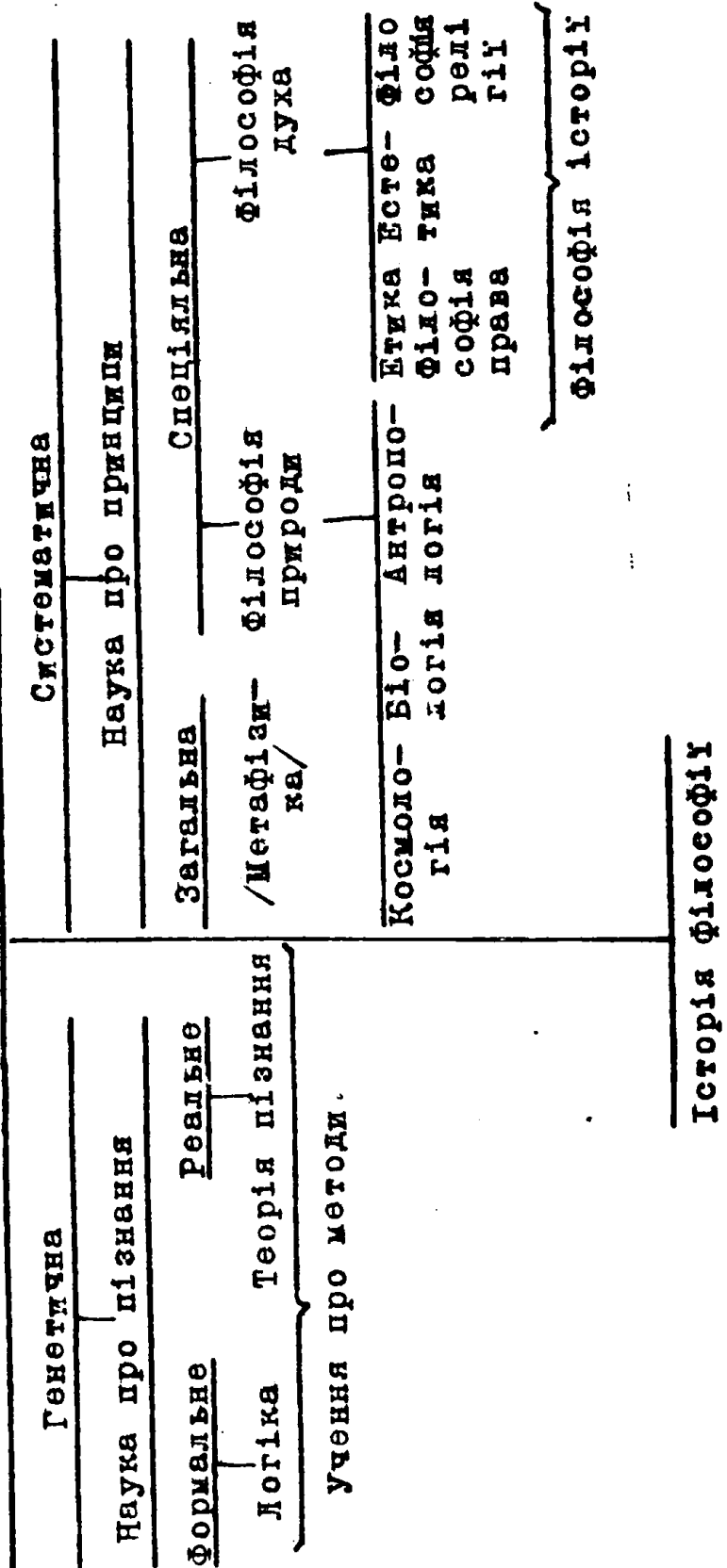
Вундт виходить із посилок, що: систематичні науки досліджують о б є к т и, феноменологічні - п р о ц е с и, а генетичні - п о х о д ж е н н я й р о з в и т о к, розподілив науки так, що мінералогію, зоологію, ботаніку /мусів би сюди додати й антропологію/ відніс до систематичних, а фізику, хемію й фізіологію до феноменологічних. Чому так? Систематика є вислідом морфологічного вивчення об'єктів і є ні чим іншим, як кінцевою частиною морфології. Од вивчення форм об'єкту безпосередній перехід до вивчення процесів, які розглядаються зі двох поглядів: статичного й динамічного, а тому генетичні /"історичні"/ науки є не рівнорядними з феноменологічними, а підрядними. Ось схема класифікації, яка вирає у простоті і природности:

Зоологія: { Морфологія /і систематика/
 { Анатомія
 { Фізіологія
 { Рефлексологія /зоо-психологія/

Такі схеми можна написати для ботаніки й антропології, які разом із зоологією є підрядні загальній біології. Вундт, очевидно, морфологію /і систематику/ відносить до наук систематичних /а куди анатомію?/, фізіологію до феноменологічних, а рефлексологію - до духових. Це він зробить відносно психології, але рефлексологію /зоо-психологію/ залишить, очевидно, в природознавстві.

Ще гірше з відділом про дух, де в "систематичних" вміщається, скажім, політ.економія, правознавство й інш. Хіба лише політична економія є систематичною наукою, а інші ні? /Взагалі всі науки мусять бути систематичними/. Вона розглядає економі-

Ф і л о с о ф і я

Генетична

Наука про пізнання

Формальне
Логіка

Теорія пізнання

Учення про методи.

Б у н д т о в а с и с т е м а Ф і л о с о ф і ч н и х н а у к .

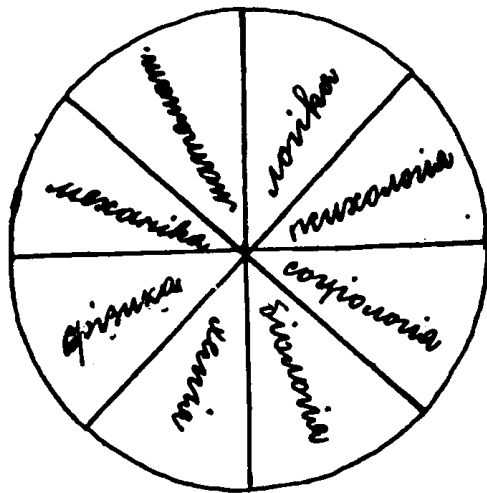
чне явище і статично й динамічно /отже і в процесі/. Правознавство не лише систематична наука, але й історична.

Сучасні науки, як вони ^{ампірично} організувались, включають в себе питання й "форми" і "процесу". Геологія вчить не лише історію землі, але й стратиграфію шарів, себ-то анатомо-морфологічно /систематично/.

Корінні хиби класифікації ті, що вона ділить науки на систематичні й ніби "несистематичні" - д у а л і з м, що виключає поняття системи, яку можна взагалі будувати лише моністично /на одній zasadі/.

Подібна ж хиба і класифікації Е.Бента, який всю царину науки поділяє на ідеальні ^{зг. Вудтман-формалні} і реальні науки, а реальні в свою чергу ділить на природні й духові /див. його *Natur u. Geisteswissen*/.

Змагання до утворення моністичної системи наук видно у класифікації, випрацьованій Др.Е.Халупним /див. його "*Sociologie*", т.І. - "*Zaklady*", 1916, і "*System sociologie v načrtku*", укр. переклад 1927.р./ . Ця класифікація назірно подана в круговій подобі:

Розглядаючи кругову розпологу наук, ми висновуємо за автором, що ця класифікація є своєрідною виправкою системи Конта /і Спенсера, і Міля, і Масарика/, а власне: а/Халупний відкидає гієрархію наук, кладучи їх не одну н а д другою, а одну п о р у ч другої, бо явища дійсності так розположені;

б/вважає 8 наук і найзагальнішими і найбільш абстрактними, які всі разом

охоплюють всю царину зовнішніх і внутрішніх явищ; в/які в мишленні знаходяться всі разом /центр кола/, а мишлення лише в дальшій спеціалізації /в міру зменшення загальності і збільшення складності, по засаді Конта/ одріжняє явища в окремі області; г/логіку і математику Халупний вводить в замк-

нута систему наук, як науки про певні об'єкти; і/психологію ставить після соціології й перед логікою.

На перший погляд ця система приналежить простоті, логічності. Але місце психології означено штучно: Др. Халупний каже, що оскільки біологія займається явищами об'єктивними, соціологія ж і об'єктивним і суб'єктивним, а психологія – суб'єктивним, то місце психології ніби в черзі послідовності після соціології й перед логікою, яка зв'язана з психологією. Суб'єктивний метод панує в психології, суб'єктивно-об'єктивний в соціології, об'єктивний в біології й так далі по колу наук аж до математики включно. Отже в логіці зустріваються і сполучуються суб'єктивний кінець назви з об'єктивним і з е д н у ю т ь с я. Це з'єднання сам Халупний називає парадоксом, яке сполученням протилежностей.

Тепер, коли об'єктивне вивчення душевних станів стало справді об'єктивною наукою /рефлексологія, беге-йоризм/ нема потреби утворювати антиномії суб'єктивно-об'єктивного: в с ю д і й с н і с т ь наука м о ж е досліджувати об'єктивно, але вся наука є лише суб'єктивне, як організоване думання людини. Об'єктивизм Конта підтвердив весь розвиток науки, тому "виправляти" Конта з цього погляду вже не треба.

Як Французи переважно ділять науки на математичні, природознавчі й моральні /або моральні й політичні/, так Німці ділять переважно на природні й духові, але й у Німців були спроби перемогти хиби цього поділу й нарешті раз вяснити місце психології /або принаймні обійти це питання/ й вивести історію з меж позитивизму. Це спроба В. Віндельбанда /*Geschichte und Naturwissenschaft*, 1894/, з яким однаково становився заняв і *J. Likert* /*Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1896., *Kulturwiss. u. Naturwissenschaft*, 1899./ . Віндельбанд одрізняє науки про події, випадки /*Ereigniswissenschaften*/ і науки про закони /*Gesetzwissenschaften*/, а з того й методи – о п и с /ідіографічний метод/ і установлення з а к о н і в /номотетичний метод/. У згоді з цим стоїть паралелізм понять наук "індивідуалізуючих" і "генералізуючих". Головною різницею явищ індивідуальних і загальних вважається неповторність одних /ніби-то в історії/ і повторність других. Однак таке розуміння поверхове, бо в абсолютній конкретності і природознавство має діло з "неповторни-

ми" явищами /нема ні одного дерева тотожного з другим, ані кожний шматочок конкретної мертвої матерії не тотожний з другим/, але глибшим аналізом відкрито, що матерія складається з хемічних елементів /всього коло 90/, елементи з атомів, а конкретне сполучення атомів дає тіла з багато-чим повторним так, що навіть примітивне думання легко установлює спільність, загальність, повторність і тому типізує явища. Всі історичні явища, хоч як "індивідуальні", але зводяться до вищих родових понять, яких в "духовних" науках не менш, як і в природничих.

Змінюючи лише ступінь аналізу й синтезу - і ми змішуємо індивідуальне з загальним: в індивідуальному знаходимо загальне й навпаки. Ми далі побачимо, що народознавство, не підіймаючись вище "індивідуального", не може стати наукою. Навіть в конкретних науках узагальнення /а значить і певної ступені закономірності/ є неминучі. Розділювання наук за методами /аналіз - синтез, індивідуалізація - узагальнення, опис - абстракція і т.п./ має місце в теорії науки, але головний поділ - п р е д м е т н и й, за об'єктами.

Класифікація В.Оствальда також мало узаasadнена. Він ділить науки на: а/упорядкувальні /*ordnungs-wissenschaften*/ - логіка, математика, геометрія; б/енергетичні - механіка, фізика, хемія; в/біологічні - психологія, фізіологія, "культурологія" /соціологія/, г/геніологічні - про визначних людей. Історію, політику, право, мовознавство, теологію Оствальд відносить до двох останніх рубрик.

Як своєрідну поправку Конто-Масаржківської класифікації є схема проф.Е.Радля /*Moderní věda*, ст.194-199/, який приймає поділ наук на абстрактні, конкретні і практичні, а впорядковує їх так:

1. Л о г і к а /з етикою й естетикою/,
2. М а т е м а т и к а /аритметика й геометрія/,
3. Ф і з и к о - Х е м і ч н і: механіка, терміка, оптика /з електромагнетизмом/, симетрія /кристалографія, хемія. К о н к р е т н і науки цієї групи: астрономія, акустика, космологія, геологія, фізич.географія, мінералогія, хемія неорганічна й органічна.
4. Б і о л о г і я: морфологія, фізіологія, онтогенія, палеонтологія, експер.біологія, систематика. К о н к р е т н і науки цієї групи: ботаніка, зоологія, антропологія. П р а к т и -

- ч н і: фітотехніка, зоотехніка, медицина, гігієна.
5. П с и х о л о г і я. Конкретні психол. науки: конкретн. психологія /біографія/, зоопсихологія, практична педагогіка.
 6. С о ц і о л о г і я. Конкретні науки: етнографія /*paradopsis*/, державознавство, народне господарство, статистика, історія, археологія. П р а к т и ч н і: Політика, правознавство.
 7. М о в о з н а в с т в о /фонетика й семантика/.
 8. Ф і л о с о ф і я.
 9. Т е о л о г і я.

Дивовижна схема на чолі з теологією, як наукою про "бога". /Пізніше проф. Радль в статті "Філософія й теологія" в I. річнику "*Kristánské Revue*" дійшов уже до реабілітації теології, як основної науки. Критику становив Е. Радля див. "*Česká Mysl*" 1931, кн. III в статті З. Сметачека "Теологія і духовні науки в уяві проф. Е. Радля, (але докладно спинятись на аргументації Радля нема інтересу/.

Схема Радля, як і інших, що спираються підігнати теперішні, історично-витворені практичні науки до абстрактних і конкретних, не має вартості: практичні науки /медицина, астрономія й ін./ є к о н г л о м е р а т и, складені з елементів різних наук, а абстрактні науки є с и с т е м а м и понять, що відносяться до одного роду явищ. Як можна погодити конгломерат з системою? Це не можливо, і спроби такі є ненауковими. Особливо яскраво видно неможливість такого упорядкування в науках біологічних і соціологічних.

Змагаючись до простоти класифікації, рос. географ проф. Л. Берг поділив науки на:

1. с и с т е м а т и ч н і /досліджують о б е к т и в їх формах і функціях/ в мертвій і живій природі;
2. і с т о р и ч н і /досліджують послідовність явищ у ч а с і/;
3. х о р о л о г і ч н і /від *choros* - місце/ досліджують розміщення річей в п р а с т о р і /Див. Л. Берг - Наука, ее смысл, содержание и классификация, 1920/.

Ця простота занадто вже проста. Берг не вказує, які науки й як творять систему; оскільки систематич-

чні науки в цій схемі досліджують і функції /діяльність, процеси/, то зайвою є друга група /історич. наук/, які таксамо досліджують процеси; оскільки перша група вивчає о б є к т и, то зайвою є третя група, що займається знов розміщенням об'єктів; хибна та, що й у Вундта: поділ наук на систематичні й ніби "несистематичні".

Нарешті треба згадати спробу поділу наук українського автора - проф. Д. Чижевського в його "Льогіці" /Прага, в-во "Сіач", 1924/. Він ділить науки на 4 групи: природничі, математичні, історичні, філософія. Виражає відсутність в цій схемі суспільних наук, які частково вміщені в історичні, а почасти не вміщені нікуди /автор не знає, куди їх діти, див. ст. 88 "Льогіки"/. Автор відноситься, очевидно, до тих виключних теоретиків, що "не визнають" соціології /Дільтей, Вундт, почасти Оствальд і... переважно типові вихованці російської школи/. Існування суспільства перед очима, науки про його дійсний факт, але український логіст не знайшов їм місця в своїй "системі". Одначе при тім він "історичні" науки відокремлює: вимерлі покоління у його вважаються за об'єкт наук, а живі? Ні. "Система наук", в якій нема наук про суспільство, очевидно, в засаді хибна. Пізніше нам доведеться торкнутись "теорії нації" проф. Чижевського, тоді ми ще виразніше побачимо, що автор дуже далеко стоїть від знання того об'єкту науки, що зветься суспільством.

На цьому й могли б скінчити перегляд спроб упорядкування наук в системи. Очевидно, ми оглянули лише побіжно й далеко не всі такі спроби, але для нашої мети й цього досить: ми бо хотіли ввести читача в цю царину людської думки, щоб він в дальшому міг, користаючись висновками з поданих класифікацій, логічно знайти місце народознавства в системі людського організованого знання й вивести, як завдання, так і межі його, обсяг тієї дійсності, яку мусять досліджувати народознавець, не забуваючи, що й думання людське єдине в собі, і світ також єдиний у собі.

Які ж висновки можна зробити з перегляду наведених спроб класифікації наук? Загалом такі:

а/якоїсь постійної, тим менше "вічної" системи класифікації створити не можна, бо наука р о з в и в а є т ь с я, себ-то розгалуження знань ускладнюється в міру глибокого аналізу дійсності;

б/через те всі дотеперішні класифікації не мають значіння абсолютних догм, а лише мають ту чи іншу ступень простоти і зручності для орієнтації у склад-

ній дійсності;

в/не відкривши ще остаточного зв'язку між явищами біо-психічними й фізико-хімічними, наука це не дає підстави для утворення логічно-завершеної й непохитної моністичної системи знання, а тому єдність знання подається в різних спробах класифікації лише на гіпотетичних засновках /предпосилках/;

г/гіпотеза єдності знання зв'язана з гіпотезою єдності світобудови, в якій людина є "органічною" частиною, що живе й діє на основі ще не відкритих законів світової механіки /або "діалектики"/, але ця гіпотеза допомагає нам в організації наукової праці й лише тому можемо умовно конструювати систему об'єднаного знання;

г/умовність ця складна й залежить від багатьох чинників: об'єктів знання, його типів, точки погляду, з яких дивимось на об'єкти, ступінь абстракції, методів досліджу та інш.

3. Система наук.

Як ми бачили, розподіл наук ви-творювався історично: філософія поступово розкладалась на науки, які від неї відбирали одне поле знання за другим, так що не раз доходило до того, що філософію вважалось за зайву в системі наук. Особливо позитивизм засадничо заявивсь проти цього: устанавлюючи свій закон трьох фаз розвитку пізнання /теологічна, метафізична, позитивна/, Коит поставив метафізику в другу — д о н а у к о в у фазу. Наука відокремилась від релігії й від філософії, як своєрідна пізнавча діяльність, основана на д о с л і д і д і й с н о с т и. Так, що прихід науки знаменує кінець філософії. Само уявлення дійсності поширене наукою незвичайно, так що зведення окремих теорій, дисциплін, наук стало давно неминучою потребою: від Платона до наших днів постійно йде класифікування наук, постійно виявляється змагання звести науки в систему, зв'язану одним принципом. По-скільки ж окремі царини знання займаються предметами, яких ще не вдалось звести до одного принципу, то й утворення стрункої системи наук ще неможливе. Психічні явища ще остаточна не зведено до біологічних /точніше — фізіологічних/, а ті й другі не зведено до космічних /фізико-хімічних/, — через те істнує логічний прорив. Знаходити якийсь єдиний принцип

поки-що не вдасться. Тому при утворенні системи наук доводиться творити фактично не систему, а комплекс наук, зведених по мотивах зручності обзору й педагогічності в одну схему. Цим не заперечується, що кожна окрема абстрактна наука, що об'єднає вищі родові поняття якрісь окремої царини знання, є або мусить бути системою, логічним зв'язком основоположень. Але ці окремі системи наук зв'язати в одну загальну систему при сучасному стані знання логічно-неможливо через відсутність одного принципу, яким пояснювались би всі явища. Що такі спроби моністично пояснити світ робились і робляться, доказом тому є високо претенсійні конструкції - матеріалізм, енергетизм, спіритуалізм, - але хто ж міг би сказати, що ці гіпотези пояснили нам світ у вигляді законів? Ми ще не знаємо "матерію" психічного явища, ані "матерію" явища життя, а тому матеріалізм не може претендувати на розкриття цих таємниць. Енергетизм одріжняє кілька родів енергії /механічна, теплова, світляна, хемічна, електрична, нервова, психічна/, запевняє про трансформацію енергії, довів, що механічна енергія перетворюється в теплову й навпаки, але не звів нервової і психічної енергії до інших родів енергії. Спіритуалізм всякого роду силкується пояснити світ "духом", але безсилий пояснити духом ні космічну механіку, ні навіть механіку кровобігу, ендокринних залоз і т.п.

Ось тому логічно збудована на одному предметному принципі система наук ще передчасна. Спроби поставити один принцип були, але це бралось із царини методології /напр. індукція/, або ступень абстрактності взяти за принцип - це вартє уваги, але це єдність умовна, а не дійсна, яку слід би чекати лише в царині предметів /річевих об'єктів/, з їх властивостями й відношеннями.

Одріжняючи абстрактні, конкретні й практичні науки ми могли б звести в таку схему основні групи наук:

Вещи й комплекс наук /"система наук"/.

І. Космологія. /наука про все-світ/.	{	Математика {	Арифметика й Алгебра
			Вищі рахунки
			Геометрія
		Механіка	
		Фізика	
		Хемія	
		Астрономія	

2. Геологія.
/Наука про
землю/.

- Морфологія {
 - Геодезія /наука про сферичну форму землі/
 - Ортологія /наука про поверхню землі/
- Геофізика {
 - Мінералогія /з Кристалографією і Петрографією/
 - Гідрологія суходільна
 - Океанографія
 - Кліматологія
- Біогеографія {
 - Фітогеографія
 - Зоогеографія
 - Антропогеографія

3. Біологія
/Наука про
живі організми/.

- Фітологія {
 - Морфологія /і Систематика/
 - Анатомія
 - Фізіологія
 - Екологія /Рефлексологія/
- Зоологія {
 - Морфологія /і Систематика/
 - Анатомія
 - Фізіологія
 - Рефлексологія
- Антропологія {
 - Морфологія /і Систематика природних груп/
 - Анатомія
 - Фізіологія
 - Рефлексологія

4. Соціологія
/Наука про
взаємочинність
організмів/.

- Фіто-соціологія
- Зоо-соціологія
- Гомо-соціологія {
 - Соц. аналітика /морфологія/
 - Соц. чинники
 - Соц. процеси {
 - Популяційний
 - Культурний
 - Економічний
 - Політичний
 - Соц. витвори

5. Філософія. { Логіка
/Наука про пі- { Гносеологія /Поетика/
знання і сві- { Онтологія
тогляд/.

4. Уваги до вищої систематики наук.

1. Розгляд наведеної схеми вищих комплексів наук показує, що ми за перший комплекс вважаємо космологію, як загальну науку про всесвіт /космос/, який пізнаємо через математику /найзагальніші поняття про відношення числові і просторові/, механіку /науку про світовий рух/, фізику й хемію /вивчення властивостей матерії й енергії/, нарешті через астрономію, як абстрактно-конкретну науку про світобудову, частиною котрої є й земля, яко планета. Сусідкування наук установлено на засаді Конта - починаємо з наук найбільшої загальності. Закінчуючи космологію астрономією, ми замикаємо комплекс вивчення фізично-хемічних властивостей неживої матерії в її найтоншій організації і світобудові.

2. Другий комплекс - в с я з е м л я: в її зовнішній і внутрішній будові, фізико-хемічних процесах і витворах, з її атмосферичним оточенням і біосферою. Весь цей комплекс знань знайомить нас зі складним об'єктом - землею, як складною цілістю. Ми називаємо всю систему знання про землю "геологією", як вищою наукою - оскільки етимологічний зміст слова вказує на виснування вищих закономірностей і понять. Географія, по змісту слова о п и с о в а наука, є частиною геології, котра й географічні узагальнення використовує для будування вищих висновків /закономірностей і узагальнень/. Очевидно, при будуванні такої системи знання про з е м л ю я к о ц і л і с т ь, ми зустрінемося із закидом, що географія "самостійна" наука та ще й "цілком" /як люблять висловлюватись географи/. Одначе про самостійність і несамостійність поговоримо пізніше, бо з явищем самостійности й несамостійности зустрінемося при розгляді й інших комплексів /систем/ наук.

Геологія закінчується нами на вивченні біосфери, яка є частиною землі, як вищий /живий/ витвір всіх умовин земної складности. Географи включають біосферу в систему "загальної географії" і досліджують біосферу в її звязку з землею й її елементами та атмосферою, як сумою життєтворних умов і

впливів на живі організми.

3. Повне вивчення всіх живих організмів є завданням біології - комплексу наук про рослини, тварини й людей. Щоб утворити вищі узагальнення про явище життя, необхідно до купи звести результати дослідів над трьома царствами організмів /рослинність, тваринність і людство/, досліджуваних індивідуально, яко організми, взяті кожний окремо з погляду: на з о в н і ш н і ф о р м и /морфологія, яка й завершується систематикою/, на в н у т р і ш н ю б у д о в у або органи /анатомія/, ф у н к ц і ї всіх частин і цілості організму /фізіологію/ і загальне п р и с т о с у в а н н я організму до оточення /екологія або рефлексологія рослин, рефлексологія тварин/. Оскільки ми умовно визнаємо несвідомість рослин і тварин, то вивчення вроджених реакцій рослинних і тваринних зводимо в дисципліни рефлексологічні.

Що ж до людини, то це питання складніше. Річ у тім, що реакції людини на всі подразнення ще недавно розумілося, як систему рефлексів о д н о г о порядку, про що нам розповідала психологія. Психічне життя поділено не на основі досвідно установлених засад, а умозорно-філософськи: на розум, почуття, волю /поділ Канта/. В крузі цього поділу топталась людська думка більше сотні років, але аж в наші часи зроблено величезне в і д к р и т т я, що всі реакції людини поділяються якісно на дві різні групи рефлексів: а /систему в р о д ж е н и х рефлексів /"інстинкти", почуття, волеві спонуки/, отже зрештою несвідомих рефлексів і б /систему п р и д б а н и х в життєвому досвіді рефлексів свідомості. Академик Г.П. Павлов, що за це відкриття дістав нобелівську премію, назвав ці рефлекси: вроджені - б е з у м о в н и м и, придбані - у м о в н и м и /див. його: "Двадцятилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности животных", Петроград, 1923, ГИЗ/. Акад. В. Бехтерев, що окремо від Павлова вів свої досліди на людях /Павлов - на собаках/, прийшов до подібних висновків, назвавши придбані рефлекси "сочетательными" /див. його "Объективную психологию", 1907-12 р. по-нім. *Objective Psychologie oder Reflexologie, Leipzig, Verlag Teubner*, 1913 р., друге рос. видання "Общие основы рефлексологии человека", Петроград, 1923, ГИЗ/. В Америці ст-

ворилась ціла течія рефлексологічна / *behaviorism* / на чолі з проф. Джоном Ватсоном / "*Behaviorism*", ч. 4, 1914/, *C. S. Sherrington* *Magnus* й ін. Працек рефлексологів і бігевіористів досягнуто так багато, що можна поставити питання про поділ наук про людські реакції на дві частини: 1/рефлексологію, що досліджує вроджені реакції й відноситься, дисципліна до комплексу біологічного, точніше до антропофізіології, як її окрема частина і 2/психологію, що досліджує придбані рефлекси /мова, думання, і всякі сполучення придбаних рефлексів зі вродженими /між інш. звички/. Придбані рефлекси є витворами соціальними, тому психологія відноситься до комплексу соціології. Думка про такий розподіл впливає і з конструкцій психологів-експерименталістів старого напрямку /див. проф. Лазурскій "Психологія" і "Класифікація личностей", СПб., 1917/, які одріжняють "ендо-психологію" /"внутрішні", вроджені рефлекси/ і "екзо-психологію" /"зовнішні" рефлекси/.

Але де вмістити психологію в соціологічному комплексі? Вона становить науку про першу категорію соціального явища - соціальну людину й може бути названа соціальною психологією. "Соціальний індивід" - це є твір суспільного процесу й чинник його, тому в системі соціології мусить бути дисципліна, присвячена людині, не як біологічній істоті, а як соціальній. Логічно переведене таке упорядкування науки про людину буде предметом антропології, куди входить: вивчення соматично-морфологічне /тепер цим займається псевдо-антропология/, анатомічне, фізіологічне, рефлексологічне. Це значить, що до антропології відносимо все фізико-рефлексологічне знання про людину, як по роду. Ясно, що соматично-морфологічне вивчення мусить завершуватись систематикою пород людських /рас/ і взагалі природніх груп: статів, вікових груп і родини, як біологічного явища. Наука про людину, як живий організм, цілком входить в біологічний комплекс.

4. Що ж до взаїмочинності організмів, то це область окремого комплексу наук - соціології. Пізнання людини, яку ми досліджували б окремо, індивідуально, ніколи б не дало нам пояснення про впливи організмів одного на другий. Сукупність явищ колективного співжиття і взаїмочин-

ности ще Спенсер назвав "надорганічним" життям, одрізняючи науку про індивіди й науку про види /*species*/. Розмноження організмів і збереження видів утворює спеціальний рід явищ - взаємочинність організмів, якого ми не бачимо в неживій матерії. І там є "взаємочинність", але квалітативно інша. Явища взаємочинності між елементами мертвої матерії досліджують механіка, фізика, хемія, але ця взаємочинність інша і простіша /і тому краще вивчена/, ніж взаємочинність живих організмів, що собою уявляють ще до кінця не розкриті наукою комплекси сил.

По самих завданнях науки п о я с н ю в а т и явища, установляючи функціональні залежності і причинові звязки, витворить н а у к у про людське суспільство можливо лише при вивченні взаємочинності між людьми. Взаємочинність цю досліджує соціологія, яка й покликана стати н а у к о ю, оскільки вона установить причинові звязки й функціональні залежності явищ взаємочинності. Досліджування взаємочинностей між живими організмами повинно охопити й царину рослин та тварин. Ці науки вже існують у культурних народів, хоч до вивершення цих наук ще бракує чимало ще конкретних дослідів, які замінені поки-що в більшості "загальними міркуваннями", спекулятивними конструкціями, будованими переважно на свавільних припущеннях і принципах. Замість науки в соціології є чимало "філософії", яка не досліджує фактів, а лише висловлюється загально про нерозчленовану аналізом сукупність їх. Оскільки в дальшому ми будемо докладніше розглядати науку про суспільство, то тут спиняємось.

5. Останнім комплексом знання ми вважаємо ф і л о с о ф і ю, яко найзагальнішу науку про дійсність. Ми не визнаємо філософів ті "метафізичні поеми", які komponуються метафізично - без наукового досліджування явищ. Логіка вказує на можливість багатьох дій у формальному думанні, а тому далекі від ілюзій про наукову вартість великих філософічних "систем", збудованих умозорно. "Чиста інтелектуальна лірика", що замість образів оперує поняттями - не може задовольнити сучасну культурну свідомість. І тому ми стоїмо за те, що філософія мусіла б мати своїм завданням - зводити до вишого синтезу здобутки всіх інших наук, узагальнюючи й систематизуючи, усуваючи хиби, помилки й суперечности. Це необхідно припускає саму критику пізнання, вивчення самих методів

Його. Логіка, теорія, психологія і критика пізнання мали б остаточно формулювати закономірності пізнання, а онтологія - вищу організацію знання про світ /світогляд/; при тім проблема мертвої і живої матерії, основних сущностей, відносин між сущим і повнним та ін. було б змістом філософії. Філософія, як завершення знання безпосередно сусідувала б з космологією /на круговій розполозі наук/

В.Вундт дає таку формулу завдань філософії: "філософія є така загальна наука, що має метою об'єднувати знання, здобуте окремими науками, в одну, вільну від суперечностей систему, а також зводити всі використані наукою методи і предпосилки пізнання до їх принципів" /*Einführung in die Philosophie* рос. перекл. Г.Котляра, 1902.р., ст.18/. Філософія й по думці Т.Масарика мусить бути лише загальною наукою /*scientia generalis* /.

Так ми уявляємо основні /вищі/ комплекси наук, що охоплюють разом всю дійсність, доступну для наукового дослідження й роздумування. Ми користались засадою Конта при розполозі вищих наук. Тут немає гієрархії наук, як в дійсності нема гієрархії явищ, які відбуваються не н а д і не п і д собою, а поруч себе. Скидаючи зором найдальші круги, ми спинились над граничною величиною дійсності - космосом /світобудовою/ і властивостями його "будівельного матеріалу", потім охоплювали зором Землю, як своєрідну реальну цілість, нарешті зупинилися коло явища життя, відокремивши з його своєрідний комплекс явищ - взаємочинність між організмами, закінчивши на перегляді самих засобів пізнання і здобутків його, зведених до вищої єдності. Пізнання є частиною буття, й тому для нас думка людська є об'єктом вивчення. Ми тому й не розділяємо науки на "формальні" й реальні, а вважаємо всі науки за реальні, науки про р е ч і. Думка є реальне явище буття.

Думка про буття твориться в людській істоті, єдиній у своїй організації; буття також єдине у своїй організації; тому розчленування системи знання на окремі комплекси, а комплекси на частини, а частини на частки і под. це у м о в н і с т ь. Всесвіт і думання єдині, елементи їх зв'язані, тому й наука єдина у своїй основі. "Самостійних" наук не може бути, як нема самостійних царин дійсності - все пов'язане, взаємогалежне.

Де є тверда межа самостійності наук? Її нема. Що більше ми уявляємо якийсь об'єкт самостійним, то менше науково про його думаємо, то далі від істини стоїмо. За виразом одного логіста: "никакое явление не имеет значения и интереса, не имеет даже названия, взятое изолировано, вне отношения к другим явлениям" /И.Е.Орлов: "Логика естествознания", Москва, 1925, ст. 101/.

Диференція наук - явище розподілу праці, а не розподілу дійсності. Але якщо явище розподілу праці і зв'язаної з цим "спеціалізація", вона робить нас одинокими в уявленні дійсності. Ця односторонність є своєрідним духовим каліцтвом, як і вузька спеціалізація в техніці. Коли ми бачимо людину, що ціле своє життя в майстерні шие лише "праву кишеню до штанів", то ми справедливо сумніваємося в її знанні, що таке костюм. Так і в науці: розподіл праці, не корегований вправами з цілого комплексу знання, а також комплексу комплексів знання, обертає "спеціалістів" у знавців фактів обмеженої області, але не в знавця дійсності хоч би навіть в окремій царині. В суспільних науках, що мають об'єктом вивчення взаємочинність, "спеціалізація" приводить до знання кількох явищ, але якраз не знання взаємочинності, як реалізації соціальної дійсності.

Наука про дійсність не те, що сама дійсність. Коли ми про витінок дійсності збудували науку та ще "цілком самостійну", то це певна ознака її малої науковості: дійсність-бо пов'язана, і тому й наука одна з другою силою річей мусить бути пов'язана. Коли ми розділимо все знання на 5 комплексів, то один із них /філософія/ узагальнює висновки останніх чотирьох, здійснюючи зв'язок узагальненням вищої ступені.

На ідеї узагальнення оснований поділ наук на абстрактні й конкретні. Цей поділ є умовний. Коли ми досліджуємо все людство разом, то така наука буде абстрактною, бо й поняття "людина" буде абстрактне. Цілком конкретним буде лише індивід під власним іменем: Т.Г.Шевченко - об'єкт конкретний, і наука про його буде конкретною. Але вже наука про кількох людей буде абстрактною. Наука про родину - абстрактна, а про окремо дану родину Шевченків - конкретна. Наука про державу - абстрактна, а наука

про ЧСР - конкретна. Так само наука про партію, про класу, церкву, професію й інш. Всі об'єкти, що мають власне імя, будуть предметами конкретних наук, об'єкти ж без власного імени - предметами конкретних наук, об'єкти ж без власного імени - предметами абстрактних наук. Очевидно, що об'єкти з власним іменем лише тоді будуть предметом конкретної науки, коли ми їх досліджуємо кожний з окрема, коли ж візьмемо їх разом /напр., всі окремі держави світу/, то наука буде вже абстрактною, бо в поняття "держави" ми включимо лише те, що є спільне для них всіх, абстрагуючи /відтягаючи/ від того, що їх ріжнить. Поняття держави взагалі" є абстрактне, одержане з досліджування кожних держави. Поняття держави взагалі є родовим поняттям відносно кожної окремої конкретної держави або їх груп. Абстрагувати - значить включити предмет в поняття споріднені із ним предметів на основі спільних прикмет, одкидаючи ріжниці. Даний конкретний стіл ми включимо в поняття "столів", одкинувши ті ріжниці даного стола, які його відокремлюють від інших столів, а прийнявши на увагу, відтягнувши /абстрагувавши/ лише ті прикмети, що є спільні для всіх столів. Коли спільні прикмети ми називаємо родовими, а ріжниці - видовими, то від конкретного перейти до абстрактного значить становити родові прикмети, ігноруючи видові. "Абстрактне" і "конкретне" є в кожному предметі. Абстрактні науки й конкретні одріжняються обсягом і змістом: абстрактні мають більший обсяг, але менший зміст, конкретні навпаки: мають менший обсяг, більший зміст. Або инакше: абстрактні включають в себе більше число явищ /обсяг/, але менше їх прикмет /зміст/, бо лише спільними прикметами можна об'єднати споріднені об'єкти в один клас /рід/, відкинувши ріжниці. Спільності і ріжниці, взявши їх разом, є сумою прикмет даного об'єкту. Коли ж ми ріжниці відкинемо, то тим самим зменшимо суму прикмет, зменшимо зміст. Ось тому й говоримо, що включування об'єктів у все ширші об'єднання /процес абстрагування/ збільшує обсяг і зменшує зміст і навпаки: процес класифікації /в розумінні диференціювання/ зменшує обсяг понять і збільшує їх зміст. /Де-які логіки, напр., проф. Д. Чижевський застерігає проти такого догматизування обсягу і змісту, але для наших потреб в данім випадку вистарчає вказів-

ки на відношення обсягу і змісту, щоб в'яснити поняття абстрактності і конкретності/.

Наука про Україну /об'єкт із власним іменем/ буде наукою конкретною у відношенні до науки про світове суспільство, але всі характеристики частин України /села й міста, класи, партії, професії й ін./ будуть абстрактні у відношенні до об'єктів із власними іменами в межах поняття "Україна". Напр., поняття українського села буде абстрактним, витворене зі спільних прикмет всіх українських сел. Коли ж би ми досліджували укр. село, як частину поняття села славянського, європейського, всесвітнього, то наука про укр. село була б конкретною.

Загалом: поняття абстрактності й конкретності може бути установлене відносно всіх об'єктів дійсності. Все залежить від методу: творачи вищі родові поняття - абстрагуємо, шукаючи видових ознак - конкретизуємо. Аналіз і синтез - це шляхи для установлення конкретності й абстрактності. Витворюючи єдності, йдемо методом абстракції, творимо абстрактну науку й навпаки: розкладаючи єдності, творимо конкретні науки.

Наведена нами "система наук" є системою абстрактних наук, тому що кожний комплекс є сукупністю **н а й в и щ и х р о д о в и х п о н я т ь** про даний клас явищ, одержаних шляхом абстракції.

Завжди конкретними є лише індивіди з **в л а с н и м и** іменами, які існують у світі індивідуально, не повторюючись.

У вищесказаному розумінні абстрактні й конкретні науки об'єднуються в понятті теоретичних /або систематичних/ наук. Коли соціологія є загальною наукою про спільну взаємочинність, то науки, на яких загальна соціологія безпосередньо основана, будуть її **с п е ц і я л ь н и м и** науками. Як показано, спеціальними науками соціології є: соціальна морфологія /наука про "форми" організації суспільства/, теорія суспільних чинників, теорія соціальних процесів, теорія соціальних витворів. Ці науки будуть спеціальними частинами соціології, але й кожна з них буде загальною у відношенні до складових її спеціальних дисциплін, напр: теорія соціальних процесів ділиться на теорію процесу популяційного /розмноження/, культурного, економічного й політичного.

Од цих понять треба одріжнати поняття наук п р а к т и ч н и х: це не систематичні науки, а конгломерати, зложені з частин різних систематичних наук із практичною метою. Напр., агрономія, медицина, різні інженірінства, душпастирство /церковна практика/ воевідство /мілітаристика/, педагогіка, політика і т.д. - це практичні науки, в яких побачимо різноманітне сполучення частин систематичних наук. Агрономія включає в себе й науку про ґрунти, худобу, рослини, людей. Отже елементи і геології, і хемії, і фізики, і ботаніки, і біології, і соціології, технології, математики, геометрії та ін. сполучені в систему практичних дій з метою одержувати певні продукти.

Воевідство /так на мою думку треба назвати науку про "військову справу" чи про війну/ складається так само з елементів систематичних наук: де діло мається з людьми, там потрібна антропология і соціология, і політика; артилерія вимагає знання математики, фізики, хемії; фортифікація вимагає знання геології, механіки, фізики й технології будівництва, цеб-то складання конгломератів матерії й енергії з певною метою. Практичні науки припускають якісь людські цілі, якісь шляхи й засоби, якусь технологію здійснення, якусь технічне й суспільне нормування. Їх називають науками технологічними, нормативними, прикладними, але це все є області конгломератів штучних, витворених, а не "природних" систем. Сама природа є складною сукупністю конгломератів, які ми пізнаємо лише шляхом розкладу й систематизації за прикметами спільностей /подібностей/ і різниць /розбіжностей/.

Утворюючи наукові системи, ми перемагаємо складність /"хаос"/ сполучення елементів у цілості й лише цим шляхом розуміємо наше оточення - природне чи суспільство. Шляхом аналізу розкриваємо закономірності світобудови й навіть устанавлюємо закономірності п е р е б у д о в и відповідно своїм цілям /практичні науки/. Вглиблення в таємниці світобудови є колективним ділом людства. Одна людина не може дослідити безліч об'єктів - тому розподіл праці в науці став необхідністю. З ним зв'язана с п е ц і я л і з а ц і я - дослідження однієї частини дійсності, якогось одного об'єкту чи класу споріднених об'єктів. Спеціалізація тепер досягла величезного ро-

згалуження наук. Спеціалізація припускає вивчення явищ в їх і з о л ь о в а н о м у б у т т і. Через те шлях спеціалізації, збільшуючи конкретність знань, зменшує розуміння зв'язку даного об'єкту з усією світобудовою, а цим зменшується причинно-функціональне пояснювання явищ - зменшується ступінь н а у к о в о с т и дослідів. Спеціалісти /аналітики/ тому вузькі й науково бідні, в порівнянні з синтетиками. Спеціалісти, знаючи свій конкретний предмет, "не знають, що робиться навколо". Тут джерело того "наукового кретинізму", яким визначаються вузькі спеціалісти. Боротьбою з "кретинізмом" вузької спеціалізації є постійне змагання ученого до найвищих абстракцій, до поширення обсягу знань, до синтетичного охоплення великих царин буття й навіть цілої світобудови. Протилежністю "кретинізму" спеціалістів є енциклопедизм теоретиків, часто зв'язаний з дилетанством, поверховим знанням дійсності і нахилом до умозорних спекуляцій. Як спеціаліст, прив'язаний до однієї точки свого дослідів, губить розуміння загальних зв'язків і обертається в "кретина", так поверхове всезнайство філософа, що не досліджував дійсності, обертає його в ерудиста-дилетанта, який знає багато і нічого основно. Тільки переходження від верхів абстракції до глибини спеціалізації і навпаки: від глибини спеціалізації до верхів абстракції у світопізнанні рятують дослідника від обох крайностей /"кретинізму" і "дилетанства"/ і дають йому солідну стійкість знавця-систематика і знавця-спеціаліста. Щоб цього досягнути, треба критично пройти шляхами індукції і дедукції, від конкретної точки дійсності до верхових наукового закону, а з основоположень закону дедуктивно пояснити світ. Для цього і потрібна класифікація і систематизація явищ дійсності, а також класифікація і систематизація наук. В цій критичній діяльності досвіду і думання ми знаходимо д і й с н е знання.

ІІ. Система суспільних наук.

І. Про категорію. З аналізу розвиненої людської мови можемо вивести основні найвищі поняття /категорію/, до яких зводиться думання про дійсність.

Напр., українська мова складається з девяти частин, які собою означають чи називають іменники - о б є - к т и, заіменники також відносяться до об'єктів, прикметники вказують на ознаки, прикмети чи я к о с - т и об'єктів, числівники - їх ч и с л о, дієслова вказують д і ї або стани об'єктів /це ж саме вказують і окладки/, прислівники деталізують умови ч а - с у і п р о с т о р у, приіменники і злучники - вказують на в і д н о ш е н н я між об'єктами, діями і ін. Так що ми виводимо, що засобами нашої мови всю дійсність можна звести до найвищих логічних категорій думання: об'єктів, якостей, числа, часу, простору, дії і відношення. В філософії питання про число найвищих категорій ще не вирішено. Арістотель напр., вказував 10 категорій: опріч вищевказаних, він ще називав положення, посідання, терпіння, які, на мою думку, можна звести: положення до категорії простору, а посідання і терпіння - до категорій відношення й дії. Кант установлює 4 групи категорій: кількість, якість, відношення і модальність, які в свою чергу складаються кожна зі трьох категорій, але вже ця "симетричність" здається штучною, бо, напр., в категорію відношення він включає субстанціальність, причиновість, взаємність, цеб-то, коли б проглибити аналіз - об'єкти і відношення. І Гегель буде систему категорій на зразок Канта, цеб-то установлює 3 групи категорій по 3 в кожній, зокрема їх називаючи: б у т т я /якість, кількість, міра/, е с т в о /існування, явища, дійсність/, п о н я - т т я /суб'єктивне поняття, об'єкт, дія/. Буття і дійсність, кількість і міра, існування і дійсність - це якість повторення /тавтології/. Всі ці категорії зводяться до однієї: буття, або дійсність, або існування. Штучність цієї схеми очевидна. Е.Ердман вказує 3 вищі категорії, до яких зводяться всі інші поняття: річ /*ding* /, ознака /*Eigenschaft* / і відношення /*Relation* /. Поділ Ердманів знаходиться в певному паралелізмі до складу судження /міркування/, в якому три частини: суб'єкт, предикат і зв'язок. Відсутність категорій кількості, часу, простору і дії, яких не звести ані до об'єктів /речей/, ані якостей, ані відношень, позбавляє цей поділ значення.

Ми могли б прийняти 7 логічних категорій, виведених з емпірично-даної розвиненої мови, в якій об'єктивізується дійсність або буття.

В науці логічними категоріями називаються просто елементи досліджуваного я в и щ а, його частини, з яких кожна обіймає всі в чім-небудь подібні предмети чи об'єкти. Логічні категорії явища існують в н і м п о с т і й н о, але само явище може бути історично-змінне, залежне від умов часу і простору, а тому в суспільних науках такі явища називаються і с т о р и ч н и м и категоріями. Історичні категорії означають дані явища, а не їх склад. Доки явище існує, доти частини в н і м є логічно-необхідні. Коли ми аналізом установимо склад явища, то ці його елементи будуть його логічними категоріями, але само явище є історичне, цеб-то обмежене умовами часу і простору. Само людство і земля, на якій воно існує, є в певному смислі історичним явищем, але доки воно існує, доти буде існувати його суспільна в з а ї м о ч и н н і с т ь, елементи якої ми називаємо логічними категоріями соціального явища. Скажім, сам капіталізм є історичне явище, але доки він існує, то його елементи - капіталіст і робітник-наймит є необхідні, цеб-то логічні категорії капіталізму, під яким розуміємо явище взаємочинності між власником знаряддів продукції і наймитом-робітником з усіма його передумовами і наслідками: капітал, заробітна плата, надвартість. Доки існує обмінне господарство, доти існуюватимуть його логічні категорії: товар, цінність, вартість, прибуток. Поруч капіталізму існують, скажім, селянське і ремісницько-безнаймитське /трудове/ господарство, в якому нема категорії наймита, а тому нема й категорії надвартості, нема капіталістичного відношення, нема капіталу в логічному розумінні, хоч і можуть бути знаряддя продукції, що в цім випадку не можуть називатися капіталом /але обивательськи так називаються/. В трудовому господарстві нема логічних категорій капіталізму. Одночасове існування таких типів господарства свідчить, що як трудове господарство, так і капіталізм є і с т о р и ч н и м и явищами суспільного процесу. Тим самим з соціологічного погляду і логічні категорії капіталізму обертаються в історичні, означені умовами часу і простору.

Таким чином, аналітично розкриваючи склад якогось суспільного явища, взятого по-за умовами часу і простору, ми розкриваємо його логічні категорії,

дослід над якими і є завданням теоретичної науки.

2. Суспільне явище. Як вихідною точкою аналізу в хемії є атом, біології - клітина, так в суспільному житті мусить бути вихідною точкою поняття взаємочинності, взяте в однім моменті, або инакше - **с о ц і я л ь н и й а к т.**

Доки людство живе, доти взаємочинність людей не припиниться, тому основним соціологічним поняттям буде поняття **в з а і м о ч и н н о с т и**, елементи якої і будуть логічними категоріями взаємочинності, яку загально-приIMATE слово-вживання означає, як соціальне явище або явище соціальності.

Питання про логічні категорії соціального явища є основним в соціології, від рішення якого залежить не лише доля соціології, як науки, але й степеь нашої духової культури: чи ми нарешті пізнаємо суспільне життя **и а у к о в о**, чи залишимось на степені сучасного, вузького емпіризму, цеб-то знання ненаукового, далекого від реального розуміння дійсности, хоч би ми його висловлювали високим тоном філософської спекуляції.

В науці давано так багато різних розумінь "соціального явища", розумінь, що взаїмно виключають одне одного, так багато накопичено протилежних по змісту теорій, що розібратися в цьому хаосі не легко і у всякому разі вимагає великої затрати часу. Розуміється, і дослід людських помилок науково є корисний і просто неминучий: на критиці помилок ви-ростає наукова правда.

Які розуміння соціальности були чи є в науковій літературі. Для цього треба лише заглянути в історичні огляди соціологічної літератури, щоб потрапити в величезний вир суперечностей і протилежностей. На цей час можна рекомендувати для знайомства з питанням, помимо безчислених підручників і систем соціології - огляди: Н Карсєв - "Введеніє въ изученіє соціології /1897 і 1907/, М.Ковалєвскій - "Современные соціологи /1905/ і "Соціологія, т. I: Историческій очерк развитія соціології /1910/, В. Хвостов - "Соціологія", т. I: Очерк исторического развитія соціологических ученій /1922/, *Fausto Squillacci: Le dottrine sociologiche (1902., по-нім. Die soziologischen Theorien, 1911./, Paul Barth: Die Philosophie der Geschichte als Soziologie I: Grundlegung und kritischer Ubersicht /4. изд. 1922/, P. Sorokin: Contemporary*

Sociological Theories /1928/, *E. Chalupný "Déjiny sociologie"* /1922/ і його працю *"Soudbva ukrajinská sociologická myšlenka a prace"* /в *Sociolog. Revue*, 1930-31/, С. Солнцев: Введение в политическую экономику /Петроград, 1928, розд. II/.

Що ми з цього довідаємось?

Від одних соціологів /Спенсер, Ділієнфельд, Пфелле Вормс, Душек і інш./ ми довідаємось, що соціальне явище є явищем "органічним", бо суспільство аналогічне або навіть тотожне з біологічним організмом: як в організмі кожний рух зв'язаний з функціями його органів, так і кожне суспільне явище є функцією соціального організму. Хоч "органістична школа в соціології" дискредитована, але вона встигла дуже вщепити поняття "органічності" суспільних явищ у словесний оборот навіть людей "з вищою освітою": хто прикидається знавцем "глибини соціального життя", той обов'язково скаже вам про річ, про явище, якого ні він, ані ви не розумієте, що тут очевидний "органічний зв'язок". В довоєнній літературі дуже часто "доводилось", що Австро-Угорщина є "організм", так як тепер в російській літературі доводиться, що і стара Росія була "організмом"; ССРС є "організм" /про це говорять і більшовики і Стажкович в "Судьбах народів Росії" і П. Мілюков в "Національному вандрі" і ген. Денікін./ . Коли подібні люди пишуть "науковий твір", то вони вживають поняття організму, як характеристику спеціального явища. Таким чином, логічною категорією соціального явища по-їхньому є "організм". Не треба доводити, що це з реальністю немає нічого спільного і що "аналогія" суспільній взаємочинності з взаємочинністю органічною привела до абсурдного твердження. "Аналогія", яка нічого не пояснює. Війна, революція, конкуренція, вибори, законодавство, симфонічний концерт, лекція професора, друк книжок, аптека, залізниця і т.п. - Які "аналогії" їх в організмі? Історично-виникаючі явища, яких раніш не було, хоч і "родяться", але чи вони органічні.

Появлення винаходів /машини, радіо, грамофон, літаки і т.п./ "органічними" мусіли б назвати народженням з суспільного організму. По аналогії з біологічним організмом і суспільства, нації, республіки у їх бувають "молоді", потім "зрілі", потім "старі".

Укр. доц. Др. К. Коберський ще недавно друкує пра-

цю "Підприємство як організм" /див. "Записки Укр. Господарської Академії в ЧСР, т. I, 1927, ст. 155-174/:

"З появою великих підприємств життя з настирливістю висовує проблему внутрішньої організації підприємства - цієї найменшої клітини народного господарського організму". Новітнє підприємство відокремилася від самого власника й керується логікою "свого власного життя, не звязуючись органічно з домашнім господарством свого господаря". Словом, "підприємство єсть щось окреме від підприємця, щось таке, що живе власною логікою, одно слово, організм". Др. Коберський одріжняє конгломерати, механізми й організми і вказує, що "механізм є впливом з о в н і ш н ь о ї телеології природи, організм - в н у т р і ш н ь о ї телеології життя". Організм одріжняється від механізму головню тим, що має свою волю і сам ставить собі ціль. Коберський опирається на "дефініції" організму й механізму Канта в передачі сучасного соціолога Я. Готгайна, який приходить до "висновку", що людські колективи являються організмами, коли не в буквальному, то в переносному значінні, тому що... відповідають основній вимозі Кантової теорії організму: "Цілеве скучення єсть впливом волі. Цілевість не являється тут вислідом; сама ціль має творчу силу. Коли ця ціль дана з-зовні, коли вона обовязує і воорушить окремі частини, тоді маємо справу з механічним твором /апаратом/; коли ж ціль походить од самих частин - маємо справу з організмом". Др. Коберський опріч Канта і Готгайна, користується ще творами О. Гертвіга /*Der Staat als Organismus*, 1922/ і виписує з них різні "закони".

"Підприємство у *quan-*хімічний спосіб змінє субстанцію дібр, перецінюючи їх на гроші, аналогічно до того, як нлужок мінє поживу в кров" /ст. 162/, словом "підприємство дійсно являється господарським організмом", який одріжняється від установ тим, що установи не є організми.

"Органічна теорія суспільства - пише К. Коберський - викликала різку критику в соціології, однак, не дивлячись на те, вона оживає все наново. Найбільший удар противникам органічної концепції наносит саме сучасне життя, яке наскрізь перемяте духом "організації" і групових організмів у суспільстві".

Дійсно! "*Alles will sich heute organisieren*"

підхоплює Коберський аксіому "відомого юриста" прф. Гедемана.

І хоч підприємство як організм нагадує собою "конституційну монархію", але в йому бувають кризи. Пішовши за підмогою до історії, Коберський вбачає, що як політичне, так і господарське будівництво зводиться до трьох типів: "тип невпорядкованого конгломерату, тип впорядкованого, але механізованого апарату й тип органічного будівництва". Приклади? О, приклади є. Ось він вказує конгломерати: "індивідуальне натуральне господарство, розсипана система осель у давнині то-що; м е х а н і з м і в: держава Ол Великого, Джингісхана, стара Росія; господарство римського оптимата, феодалного пана то-що; о р г а н і з м і в: родовий племінний виборний лад, до певної міри аристократичні республіки, сучасні демократичні республіки, родове господарство, цех, кооператив то-що" /ст 173/.

Така-то є градація людських колективів, що перетворюються в організми на основі трьох "законів": інтеграції, кореляції і збереження сил". При чім зробити з підприємства механізм чи організм - залежить від керівників підприємства і всього персоналу.

По мірі зросту гуманізму, демократії і моральних чинників механізми перетворюються в організми.

Як відбуваються ці чудеса в решті - не видно не тільки з праці К. Коберського, але й Готгайна, Гертвіга, Канта і всіх тих авторів, книги яких читав наш соціолог. В усякому разі тут до соціології ще далеко, оскільки переважає чистісінька... соціальна мітологія.

Скільки людей кидають аналогії!

Поряжньо у другий бік.

Р. Штаммлер /"*Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, 1896/ вважає, що для виникнення соціального явища не вистарчає психологічної взаємочинності: щоб взаємочинність обернулася в соціальне явище, то треба, щоб був елемент зовнішнього регулювання /права/: "соціальне життя є зовнішнім способом установлене спільне життя людей; зовнішній порядок, правовий порядок - це єдина ознака соціального життя; зовнішнє регулювання й нормування - ось специфічна прикмета соціального". В цій праці розвинуто погляд про ок-

ремість форми і змісту, приймаючи, що право є формою економічного змісту. Право й економіка як форма і зміст - це недопустима метафізика, бо нічого не пояснює. Форма є поняттям просторовим, але який "простір" в соціальному явищі? І яке відношення економіки до права, як змісту до форми? Це все з області мітології. Право - є єдина ознака соціальності? А революція хіба не соціальне явище - оскільки вона вибухає, як порушення права, ^{бса}зовнішнього регулювання? Озброєна шайка діє, як суспільне явище, але де тут зовнішнє регулювання, право, коли діяльність шайки є відкиданням права? Право є витвір суспільного процесу і зовсім не як "форма" тільки економічного явища. Що не можна мати зразу трьох жінок в Європі /або ще недавно "можна" в Туреччині/ - це правові норми, але хіба це економічне поняття - мати чи не мати жінку? А вбивство не дозволене правом. Який економічний зміст у цій правовій "формі"? Соціальність є й там, де нема права. Гумплович /"Соціологія і політика", 1895/ вбачає соціальність тільки там, де є організованість. Неорганізоване стовпище ніби-то не "соціальне явище", хоч би воно робило війну чи революцію? Та ж і лінгвістична група, економічний клас самі по собі не організовані скучення, а тимчасом - це соціальні явища.

Цікаву теорію соціального явища дає Е.Дюркгейм /*Les Règles de la Méthode sociologique* 1919, 6. вид./ . Передовсім, соціальне явище не відноситься до порядку ні органічного, ані психічного: "*Ils constituent donc une espèce nouvelle et c'est à eux que doit être donnée et réservée la qualification de Sociaux*" /ст.8/. Соціальне життя виявляється об'єктивно: право існує в кодексах, порядок щоденного життя записується в статист. таблиці, історичні пам'ятники, моди втілюються в убрання, смаки в твори мистецтва /ст.39/. Тому поставив Дюркгейм своє перше правило: розглядати соціальні факти, як речі /*comme des choses*, ст.20 і сл./ . Отже, під соціальними фактами Дюркгейм розуміє в и т в о р и, "продукти" соц.процесу, тому вони і мають власне, незалежне від індивіда існування /*une existence propre, indépendante de ses manifestations individuelles, om.19/* Вони мають для індивіда примусове значіння, як сукупність соціального **о т о ч е н н я**, що натискує

ма індивіда всією своєю масою, масою своїх модусів поведінки, установлених колективом. " *On peut en effet, sans dénaturer le sens de cette expression, appeler institution, toutes les croyances et tous les modes de conduite institués par la collectivité; la sociologie peut alors être définie: la science des institutions, de leur genèse et de leur fonctionnement.*"

Думка Дюркгейма вся втяглась в явище витворів і постійних колективів, в оточення, тому завданням соціології він ставить вивчення і н е т и т у ц і й, як існуючих помію волі і свідомості індивіда соціальних фактів.

Ідея Дюркгейма про об'єктивацію, як явище специфічно людське, незвичайно важка для розуміння соціального явища, бо витвори обертаються в чинники поведінки людей, але поняття витворів не покривається з обсягом поняття чинників, є безмірно вузке за його: чинниками поведінки людей є не лише витвори, але космічні й біологічні чинники і - всупереч Дюркгеймові - і психічні, як побачимо далі. Як побачимо пізніше, процес об'єктивації у різних суспільних групах різний і зовсім не буває того, щоб право об'єктивувалось в кодекси, а щоденне життя у статистичні, люди в костюмах, смаки в мистецтві /життя неграмотних взагалі, селян і робітників зокрема щодо "об'єктивації" представляється убого/. Цікава думка Дюркгеймова торкається лише одного моменту соціальності, але Дюркгейм не уявляє всієї категорії соціального явища, як і Штомлер, і Гумплович, не кажучи вже про "органіцистів", які замість наукового поняття соціальності підносять нам поетичний образ, метафору, яка не має наукового змісту. Своєрідне розуміння соціальності знаходять лише філософські дефініції, вроді того, що соціальне явище є відношенням частин, зв'язаних функціонально, до цілості /О.Шпанн/, але під таку дефініцію можна підвести і функціональний зв'язок частин механізму, в роді машини. Яка різниця між машиною і суспільством - по цій дефініції бачити не можна. І дефініція А.Аммона, що соціальним відношенням треба називати відношення, в якому воля й поведінка одного індивіда обумовлюється волею й поведінкою другого індивіда. Такі дефініції, нерозчленованого на логічні категорії соціального явища, є філософічними афоризмами, а не науковими оз-

наченнями явища.

До цього розряду належать й дефініції, що виходять з табору марксизма. Напр., учений марксист, проф. С.Солицев означає "соціальне явище, як об'єктивоване гетерогенне відношення, що виникає між людьми на підставі спільної обумовленості і що розвивається з історичною неминучістю і стихійною закономірністю". /С.Солицев: Введення в политическую экономию, Петроград, 1923, розділ III, ст. 61-62/.

При більшшому розгляді видно, що проф. Солицев має на увазі об'єктивне існування витворів: "об'єктивація соціального явища виявляється передовсім в самостійному існуванні над і поза індивідуальною свідомістю", в чім і є, мовляв, різниця між соціальним і психічним явищем. Словом, поняття соціального зводиться до витвору, як чинник /"правове відношення втілюється в законі, економічне в товарі і т.д.", ст. 59/.

Другою рисою соціального явища Солицев вважає гетерогенність /різноморідність, в розумінні суперечність/, -цеб-то попросту соціальним явищем у його є лише явище антагонізму. Крапоткін доводив, що соціальне є "взаємна допомога", Бугле доводить, що "солідарність", при чім дається якраз і багато прикладів на користь цих поглядів, але марксистська школа думає, що антагоністичне явище є соціальним, а соціалістичне - ні:

"Семья, как слишком /²/ сплоченная группа индивидуумов, слишком /²/ органически-тесно объединенная, представляет собой тип скорее общинной, коммунально-товарищеской организации, чем гетерогенной, общественной. Внутри семейной ячейки в семейных отношениях нет социально-обусловленных связей. Семья - часть общественного целого, такая же, как отдельный индивидуум. Отношения семейные, поэтому отнюдь не социальные отношения" /Солицев, ст. 64/.

Бачите, комунально-товариська організація не є соціальне відношення, а яке? Явище психічної взаємочинності, солідарності, але не соціальне, бо соціальне мусить бути антагоністичне. Оскільки комунізм є теоретично розгорнутим поняттям родини /не буде поділу праці, обрахунку вартостей, обміну/, то

в комуністичному суспільстві не буде... соціальних явищ.

Солнцев не вважає за соціальне явище, коли хлопці б'ються на вулиці, двоє грає на фортеп'яні в чотирі руки, коли родина вечеряє, люди в трамваї і т.п. Проф. Солнцев, oprіч головних, вказує ще інші прикмети соціального явища: з а к о н о м і р- н і с т ь, і с т о р и ч н і с т ь /змінність у часі/, р е л я т и в н і с т ь /змінність у просторі/, н е о б х і д н і с т ь, п р о г р е с и в- н і с т ь /перехід від менш до більш досконалого/, і р р а ц і о н а л ь н і с т ь.

Автор послідовно переходить до переконання, що коли в суспільстві буде все робитись свідомо, планомерно, передбачено, то в йому соціальність зникне, таке суспільство буде несоціальним, і людська історія скінчиться /ст.61/. Вказуючи на те, що соціальне явище є історична категорія, він не аналізує його, не розкладає на елементи /логічні категорії/, а вказує лише с т о р о н и його: с о ц і я- л ь н о-п р о д у к ц і й н а /вироблення матеріальних дібр, досліджує політична економія/, п р а в- н о-п о л і т и ч н а /правові й політичні відносини/, р е л і г і й н а, е т и ч н а і інші. Ці "сторони" є об'єктом досліджу різних наук, бо одна наука про все соц. явище не можлива /автор ігнорує той факт, що існує соціологія./!

У другого марксиста, Н.Бухаріна, зустріваємо в його "Історичному матеріалізмі" в кількох місцях вирази, які треба розуміти, як ніби дефініцію суспільного явища, напр.:

"общественный продукт /общественное явление/ господствует над людьми" /ст.32/

"Общественные явления получаются из скрещивания индивидуальных волей, чувств, действий и т.д." /ст.32/

"Общественные явления определяют собой в каждый данный момент волю отдельных людей" /с.32/.

"И язык, и политическое устройство, и наука, и искусство, и религия, и философия, и целый ряд более мелких явлений и частных, вроде моды, обычаев, правил приличия и т.д. и т.п. - все это продукты общественной жизни, результаты взаимодействия людей, их непрерывного общения" /ст.83/.

"Действия, чувства, желания любого человека входят, как составная часть, в общественное явление" /ст.85/.

З цих виразів можна вивести, що суспільне явище є продукт взаємочинності психічної /проти чого так повстає Солдцев!/. За Бухаріним і "суспільство є найбільш широка система взаємочинних людей, що обіймає всі їх взаємочинності і що опирається на трудовий зв'язок" /ст.78/.

Трудовий зв'язок тут є обмеженням, бо поза ним залишається ще величезна частина взаємочинностей на ґрунті розмноження, пізнання, релігійних, місцевих та інш. переживань.

Розглядаючи суспільство, як сукупність частин, Бухарін висловлюється в дусі середньовічного реалізму: "общество, как целое, больше суммы своих частей" /ст.81/ і знов твердить те саме /ст.82/.

Метафізичність думання марксистів приводить навіть такого теоретика, як Бухарін, до логічно-абсурдного думання, що сума може бути більшою за свої складники. Кажучи про процес формування ціни, він знов дивовижно висловлюється, що "це /ціна/ є щось незалежне, з чим треба рахуватись; щось об'єктивне, хоч і нематеріальне", "щось нове, що живе своїм окремим суспільним життям і навіть незалежне від окремих людей" /ст.83/.

Поняття чогось об'єктивного, незалежного від людей, хоч і нематеріального, тут викликає здивування: неже Бухарін вірить в існування нематеріальних субстанцій? Це ідеалізм найгіршого сорту.

З підручника марксистської соціології, як називається книга Бухаріна, довідатись про логічні категорії суспільного явища не можна.

Самособом зрозуміло, що і в Маркса суспільне явище, як "продукційне відношення" має ще менше ясності, ніж в його учених інтерпретаторів - Солдцева, Бухаріна й інш.

3. Логічні категорії соціального явища. Можна б ще було продовжити перегляд "теорій" соціального явища далі, але ніякого виходу з тупого кута ми не знайдемо в усіх так зв. "загальних поглядах": це більш чи менш дотепні філософічно-абстрактні фрази, прорікання, афоризми, які все-таки не покажуть нам ближче реального соціального явища. В

більшості сучасні соціологи стоять на тім, що соціяльне явище є явищем людської взаємочинності, але розходяться в тім, як розуміти предмет соціології, щоб-то розходяться в тім, як треба і в чім бачити конкретно соціяльне явище. По-переду наведені приклади проречисто свідчать про це. Ми зовсім обминули вказівки психологістів, які вважають соц. явищем просто за психічне переживання в цілості чи в окремих виявах /як, напр., Тард, що означення соціяльного явища зводив до афоризму "суспільство - це наподоблення"/. Безмежна мішанина понять просто пригноблює людину, що підходить до вивчення суспільного життя чи через спеціальні суспільні науки /політ.економію, правознавство, лінгвістику, літературознавство й інш./, чи через загальну науку про суспільство /соціологію/.

Пройти через це бурхливе море суперечних теорій - предоставляємо аматорам цитат, а ми безпосередньо звернемося до розгляду спроб означити склад конкретного соц. явища в поняттях науки. Для цього ми musимо звернутися в першу чергу до праць Дра Еміля Халушного, який є одним з сучасній Європі соціологом, що спробував збудувати свою систему соціології на реалістичному понятті соціяльного явища.

За Халушним "соціологія є наукою про цивілізацію чи культуру" /"Система соціології в нарисі", 1927, вид. Укр. Соціол. Інституту/, а з того Халушний виводить ряд висновків. Перше - елементи культури? Їх Халушний установлює три: чинники, чинності і витвори.

І археологія, і історія вивчають остатки з давніх часів - зброю, знаряддя, труни, рисунки і т. п., або будівлі, писемні твори, статуї, образи; держави, закони, звичаї, системи релігії та філософії, наукові винаходи. Що вивчає історія, те вважаємо за цивілізацію /чи культуру/ сучасної доби, оскільки знаходимо і в ній те саме. Одним словом - ці прояви життя називаємо: людські витвори /*Sister Ward - achievement* /, матеріальні і духовні. До цього треба додати все, що досягло людство через полівання і освоєння тварин, рослин, щоб-то культивуванням організмів.

Щоб це робити, то треба людської діяльності, чинності, фізичної і духовної, а для чинностей треба спомук або чинників і в. Чинниками ци-

вілізації є передовсім самі л и д и, індивіди та скупчення, вдруге — самі людські витвори, втретє — природа /поголівя, племена та інш.природні розділи/.

"Отже елементами цивілізації є: 1/чинники, 2/чинності, 3/витвори. Цей розподіл є простим, цілком зрозумілий і разом із тим він є логічно повний. Чинник викликає чинність, чинність утворює витвір, а витвір знову може бути чинником, що веде до дальшого виникнення чинностей і витворів і так далі. Лінія взаємин цих трьох складників поступає стало в однім напрямі й не торкається ні до якого іншого елемента, опріч цих трьох. Кожне соціологічне явище, кожний соціологічний проав є або чинником, або чинністю, або витвором, або ж їх комбінованим сполученням. Четвертого елемента понад цю трійку немає" /Система соціології в нарисі", ст.20/.

Як вигідно одріжняє ця логічна простота і прозорість думку Халуцного про суспільне явище і його елементи від того, що ми наводили раніш!

Для зрозуміння ставовища Халуцного треба заздалегідь зазначити, що він не задовольняється ні в якому разі обмеженням предмету соціології на так зв. явища "соціальні", під котрими розуміються явища групового життя у протывагу явищам індивідуальним; це швидче явища міжіндивідуальні, асоціаційні. Коли б наука фактично обмежилась на цих явищах, то загальна соціологія була б неможливою. На розгляді того, чим займалися Коит і Спенсер, основоположники соціології, Халуцний висновує, що фактично вони /і пізніші дослідники/ захоплювали широку сферу всієї взаємочинності людей і її наслідків, весь обсяг суспільного життя, всю цивілізацію й культуру, тому Халуцний пропонує вважати за предмет соціології не лише явища "соціальні" /групові, асоціаційні/, а весь обсяг суспільного життя, цеб-то цивілізацію /чи культуру/. Він хотів би й відповідну науку називати просто наукою про цивілізацію, але поширеність слова "соціологія" змушує його вживати цей термін, в якому заложена тенденція обмеження "соціальности" — давчи йому нове толкування, включаючи в його ширший зміст. Через те й явище суспільного життя він називає с о ц і о л о г і ч н и м, а не соціальним.

Щоб уважати за предмет соціології всю культуру — в цім Халуцний не одинокий: напр., В.Оствальд для вивчення явищ культури пропонував назву науки "Культ-

турологія", але oprіч назви - далі не пішов. Халу-
пний же утворив грандіозну систему "культурології",
яку він всеж називав соціологією, виводячи соціо-
логію з тупого кута філософічної спекуляції, хляп-
тання, словесного туману, а будуючи її, як вищу
загальну абстрактну науку про весь обсяг суспіль-
ного життя, або по-нашому - ввесь обсяг суспіль-
ної взаємочинності.

Найбільш важним я вважаю його знамениту форму-
лу "соціологічного явища" цеб-то установлення ним
л о г і ч н и х к а т е г о р і й суспільного
явища: чинники, чинності, витвори.

Так! Дивлячись в реальне суспільне життя, ми
мусимо собі сказати: люди взаємодіють; поняття вза-
ємодії охоплює весь обсяг суспільного життя. І ко-
ли кожен сукупність ми можемо зрозуміти шляхом ме-
тодичного вивчення відношень між її частинами, цеб-
-то частини зрозуміти в їх відношеннях до цілості,
а цілості зрозуміти у взаїмовідношенні і звязку ча-
стин, то єдиний логічний шлях до вивчення суспіль-
ного життя: аналіз явища взаїмочинності, розклад
його на частини, дослід над ними - описання, класи-
фікація, система!

Халупний установляє три категорії соціологіч-
ного явища: чинники, чинності, витвори. Що можна
сказати проти цього поділу? Одно: а як одріжнити
соціально-людське явище від, скажім, хемічного? Коли H і
 O , як чинники, діють /відбувається хемічний про-
цес/ і виходить витвір H_2O , тоце явище складається
з тих же логічних категорій, що й соціально-людське.
"Трійка" Халупного є формулою явища взаїмочинності в з а-
г а л і, цеб-то взаїмочинності в природі: сили, їх
діяльність, результати. В соціально-людському яви-
щі взаїмочинності, очевидно, участь л ю д и н и є
тим елементом, котрий одріжняє соціально-людську
взаїмочинність від іншої. Суспільна людина є і чи-
нник і витвір суспільноісторичного процесу, як із
другого боку вона є витвором космічного процесу, ді-
яльності фізико-хемічних і біологічних процесів,
про що нам оповідає антропологія, а не соціологія.
Ціла психіка, свідомість одріжняє людину від тва-
рин і рослин, одріжняє від кожного її окремого вла-
сного акту - від чинників інших і від власних вит-
ворів. Людина є першим і основним елементом "соці-
ологічного явища". Тому ми б написали: є чотири

елементи явища суспільної взаємочинності - людина, її чинність /поведінка/, чинники цієї поведінки, витвори її.

. В такому вигляді логічні категорії охоплюють весь обсяг суспільної взаємочинності, що Халупний називає цивілізацією чи культурою /ці терміни ми розглянемо пізніше, трактуючи про назву науки про суспільну взаємочинність/. Сам Халупний каже: *Tak-
ladni sociologickou bytosti je tedy člověk /Tak-
lady*, ст.47/, тому людина є одною з логічних суспільних категорій, яку не можна звести цілком ні до однієї з них окремо.

Трохи інакше означає соціально явище проф.П. Сорокін у своїй "Системе Соціології" /т.І,1920/. Відкидаючи поняття "індивіда", "родини", як соціальних "клітин", Сорокін формулює явище взаємочинності в "клітині", яка мусять мати в собі не менше **д в о х о с і б** /як це означають багато учених - Дюрґейм, Гобльо та інш./. Вся складність суспільного життя може бути розложена на найменші прояви взаємочинності - між двома індивідуумами. Взаємочинна "пара" може бути принята за модель сусп. явища. "Розкладаючи взаємочинність на складові частини, ми тим самим розкладемо на частини найскладніші соціальні явища" /"Система, т.І,ст.81/. Щоб сталося явище взаємочинності, то, на думку Сорокіна, треба наявності таких умов: 1/"Наявності двох чи більше **і н д и в і д і в**, що обумовлюють переживання і поведінку один одного; 2/"Наявність **а к т і в**, якими вони взаємно обумовлюють переживання і поведінку і 3/"Наявність **п е р е д а т ч и к і в**, що передають дії чи подразнення активів від одного індивіда до другого" /"Система..", т.І,ст.82/. Оскільки перших дві умови ясні самі собою, то на них не спинаємось, що ж до передатчиків /"проводників", "кондукторів"/, то під ними Сорокін розуміє всі засоби, через які енергія подразнення передається між індивідами /ст.118/ і то не лише безпосередньо взаємочинних /одно біля другого/ людей, але й на далекі простори і в далеких межах часу. Без передатчиків психічна взаємочинність не можлива, бо людина сприймає зовнішню дійсність лише через рецепторну систему /органи почувань/, всі відповіді /або реакції/ передає лише через неї. Безпосередньо психіку один другого не переживаємо, а лише через реакції на подразнення наших

рецепторів.

Передавачки Сорокін поділяє на дві групи: просто фізичні подразники і передавачки-символи. Одні викликають чисто фізичний ефект /напр., удар палкою, телеграфний дріт, промінь світла, звук і т.п./, але друга група викликає реакцію при певній умові, коли передавачки с и м в о л і з у є однаково-зрозуміле явище, напр., азбука, звуковий сигнал /сурма грає в наступ, гудок скликає на працю, вистріл означає час або якусь подію і т.п./. Сорокін всі передавачки поділяє в залежності від їх природи і від характеру рецептивних органів людини на: звукові, світляні /і кольорові/, механічні, теплові, рухові, хемічні, електричні і предметні /"Система", т.І, ст. 124-125/. В числі звукових передавачків бачимо мову, музику, дзвінки, гудки, вистріли і т.д. Світляні і кольорові - п и с ь м о всякого роду /літературне, математичне, нотне, рисункове та ін./, м а л я р с т в о і безліч інших /світляні й кольорові сигнали, символічні світла в реліг. культурі, "мова кольорів", на уніформах і т.д./. В рухових бачимо "мову на мигах", всякі мовчаливі гри, вся жестикуляція й діяльність. Предметні передавачки - це всі предмети, що діють не своїми окремими фізичними якостями, а власне сукупністю їх: всі предмети матеріальної культури є передавачками подразнень від індивіда до індивіда.

З цього ми бачимо, що передавачки є ніщо інше, як ч и н н и к и поведінки людей: фізико-хемічні, біологічні і т.д. До цих чинників входять і предмети матеріальної культури, цеб-то в и т в о р и, що виступають у ролі чинників. Теорія передавачків П.Сорокіна, розвинута з певним блиском, розкриває структуру явища взаємочинності, як реального явища у склад якого входять категорії: люди, їх чинності і передавачки /або чинники/. Характерно, що вказуючи на предмети культури, як чинники, Сорокін не спинається на тім, що ці предмети, перш ніж стати чинниками, з'явилися у світ, як в и т в о р и, як продукт діяльності інших чинників.

Поняття "передавачків" у Сорокіна охоплює і чинники і витвори. Ми думаємо, що таке сполучення не оправдане логічно. Чинник і витвір - різні категорії, напр., мова, як витвір різних чинників, о д р і ж н я є т ь с я від них. Що мова стає чинником

- це діла не міняє, бо якісно витвір відрізняється від тих умов, що його створили. Коли Н і О взаємочинили, то витвір їх H_2O одрізняється від кожного з них. Вода, сполучення водня й кисня, є зовсім що іншого, ніж кожний з цих елементів. Тому логічно діяльність соціальних чинників має в результаті якісь витвори, що не тотожні з чинниками, які їх витворили. Дивовижно, що Сорокін в дефініції соціології каже:

"Соціологія навчає: 1/такіє види поведення людей, где поведення одних является функцией поведення и существования других; 2/явления, возникающие в результате такого поведенья. Иными словами: соціологія есть наука о поведеньи людей, находящихся в процессе взаимодействия и о результатах такого поведенья". /Система Соціології, т. I, ст. 50/.

Поняття результату, як бачимо, включено в означення предмету соціології, але в результаті входять якраз всі витвори. Поняття витворів у Сорокіна виразно зазначене, але не включено в означення явища взаємочинності.

Поняття витворів презирає в концепції і Дюркгейма, і Солнцева, Бухаріна і багатьох інших, яких згадує Халупний. Що цікаво, що і М. Драгоманов у своїх лекціях про завдання і конструкцію соціології дуже виразно поставив ідею витворів або "продуктів" суспільно-історичного процесу. Його поділ соціології на три частини такий:

- А - Матеріал, з якого складаються суспільства:
а/індивіди, б/народности;
- В - Суспільства: а/форми їх - родина, клас, союз державний, союз міждержавний;
- С - Продукти суспільної діяльності: матеріальні і моральні.

/Див.: М. Драгоманов: Положеніє и задачи науки древней истории. Журн. Минист. Нар. Просв. 1874, октябрь, ст. 152-181/.

Цінна думка М. Драгоманова, виразно поставлена ще в 60-х роках минулого століття, на жаль, не була належно розгорнута, але й постановка її ще тоді - це робить честь гостроті його соціологічного аналізу /що показує вся та стаття про стан і завдання науки історії/, відкриття якого ще й досі не здолала належно оформити сучасна соціологія. Не тільки про

широку і блискучу постанову цього можна говорити у Дра Халупного, але і про її розв'язання. Хоч ми, як далі буде видно, не в цілому годимося з деталями класифікацій Халупного, але треба визнати, що європейська систематично-соціологічна думка знайшла найвищий свій вираз у системі цього справжнього першого чеського соціолога-систематика. Дальші працівники будуть де в чім удосконалювати систематизацію витворів і чинників, але в засаді залишиться головне: означення предмету соціології Халупний збудував на розкритті поняття соціального явища. Наші критичні уваги й малі зміни в формуляції є скріпленням, але не зміною підвалин, положених Халупним. Незалежно від Халупного і Сорокіна дав близьке до його означення соц. явища, - в результаті пильної критичної перерібки світової соціологічної літератури.

В чім те нове, що дав Халупний? Він перший, оскільки мені відомо, дав систему соціології, збудовану на логічних категоріях явища взаємочинності, цеб-то від соціально-філософського трактування суспільного життя /як це було від Конта до наших днів/ перейшов до реально-наукового вивчення суспільної взаємочинності, до критично-систематичного збудування соціології, як вищої науки про суспільство.

Сполучаючи формули Халупного й Сорокіна, ми приймаємо чотири логічні категорії соціальності: люди, чинники, чинності, витвори.

4. Завдання соціології. З попереднього викладу ми вже пізнали завдання соціології, як їх формулюють кілька авторів - Дюркгейм, Халупний, Сорокін. Лише історичний інтерес мали б для нас погляди на це питання навіть визначних людей. Передовсім слід згадати фундатора соціології О. Конта /1798-1857/, який у своєму "*Cours de Philosophie positive*" /1830-1842/ поставив метю соціології вивчення порядку і посту суспільства. Цю думку Конт подав виразно в листі до Бленвіля ще 17. лютого 1828.р., зазначаючи, що метю його "соціальної фізики" /як він тоді називав вищу науку про суспільство/ є розвинути дві думки, що: 1/ необхідно ідею прогресу, яка зводиться до закону трьох стадій, цеб-то переходу людства від думання теологічного, до ме-

тафізичного і від метафізичного до наукового, позитивного.

На цих ідеях виріс потім поділ соціології на статичну /вивчення суспільного ладу/ і динамічну /суспільного поступу/. Однак ідея ладу покриває лише частину суспільного життя /порядок/, залишаючи поза тим всі явища неладу; так само ідея поступу включає в себе оцінку кращого, оминаючи явища застою.

Власне ці міркування змушували інших соціологів поширювати й переіначувати поняття суспільного життя. Масарик заявляє: "Соціологія - наука про організацію й розвиток суспільства /*Rukovět sociologie*, *Nová doba*, 1901, стр. 99/, а в тій же праці зустріваємо більше уточнення думки: "На мою думку, соціологія є головним викладом про суспільні властивості людини й соціальні сили, питанням про те, що утримує суспільство у сталому розвитку. Погляд на суспільство з боку статичної й історичної є тільки двома боками одного й того ж пізнавчого явища" /*Rukovět*, стр. 104/. Це становище є поширенням погляду Комта: не лише лад, але взагалі організація суспільства, не лише поступ, але взагалі розвиток /в розумінні еволюції/. Як логічні категорії соціології тут виступають поняття суспільної людини і соціальних чинників. За основні категорії суспільного життя й історії Масарик вважає:

"релігія й церква - мораль /звичаї/ - мистецтво, наука й філософія /освіта, шкільництво, вся інтелектуальна організація і т.д./ - держава й право, національність і мова - господарство й суспільні установи - біологічна організація населення. Ці категорії вичерпують зміст гуртового життя людскости і весь зміст історії"

/Філософські й соціологічні основи марксизма, 1900, стр. 139/.

Змістом історії Масарик називає "категорії", якими є виторі сусп. процесу. Людина, чинники - це основні категорії, які Масарик вважає за дослідне завдання соціології, щож до витворів, то він їх уявляє швидше, як чинники суспільного процесу.

М. Драгоманов до науки про суспільство, яку він називає соціологією, ставить дві вимоги: 1/щоб соці-

ологія дала такі точні узагальнення, як дають математичні, фізико-хімічні й біологічні науки, цеб-то так зв. а а к о н и, цеб-то схопити загальну норму явищ певного роду - отже з а к о н іх; 2/вимагати від науки про людську діяльність таких висновків, які б мали таке п р а к т и ч н е значіння, як висновки й інших наук /"Положення й задачі науки древньої історії", ст. 174/. Методом збудування соціології Драгоманов вважав к л а с и ф і к а ц і ю і с т о р и ч н и х я в и щ п о р о д а х і г а т у н к а х, одкинувши "повістено-синхроністичний спосіб викладу історії", одкинувши грубо-хронологічну звязність, замість якої треба ставити логічну систему, к у л ь т у р н о-і с т о р и ч н у послідовність.

Максим Ковалевський формулює завдання соціології:

"Соціологія, в отличие от истории, необходимо отделяется от массы конкретных фактов и указывает лишь общую их тенденцию, никогда не теряя из виду основной своей задачи - раскрытия причин покоя и движения человеческих обществ, устойчивости и развития порядка в разные эпохи в их преемственной и причинной связи между собой".

/ "Соціологія", т. I, ст. 9/.

Ковалевський по змісту висловлює погляд Конта з поправкою.

І. Чарльз Блаунд / *Sociology, its Problems and its relations*, *Am. Jour. of Soc.*, *xv*, 1907, *com. 303*. / висловлюється, що предметом соціології є організація і розвиток суспільства.

В М. Грушевського знаходимо дуже неясне означення завдань соціології. Зазначивши, що чинники суспільного життя можна звести у три ряди /чинників біологічних, психологічних і економічних/, Грушевський думає, що на основі досліджу кожного ряду чинників можна збудувати відповідні науки зі своїми концепціями причинності й необхідності.

"Всьому соціальному процесові, котрий вправляється в рух цими соціальними факторами, вони надають той р и т м, ту з а г а л ь н і с т ь, котра рішучо виводить соціологію за рамки чисто описових завдань і робить її так дійсною наукою про певні з а г а л ь н і і п о с т і й н і т е н д е н ц і ї і ф о р м и

соціального розвитку".

... "Але в цій змінливості, відкидаючи випадкове й вибираючи основне й постійне, вибрати те, що становить властиву оснóву цього ритму, те, що стремить до повторення, до достійності - це власне й буде завдання соціології, так само, як і історії і всіх соціальних наук". /Див. М. Грушевський: Початки громадянства - ге нетична соціологія", Відень, 1921, ст. 43/. Оскільки в першій цитаті чуємо натяк, що соціологія є загальною наукою, до якої соціо. економія й соціо. психологія /очевидно і соціальна біологія/ стоять, як спеціальні до загальної, очевидно з різними завданнями, то кінець другої цитати звучить просто неімовірно, ніби-то соціологія має завдання таке саме, як і історія та інші соціо. науки. Предмет соціології означити, як вияснення "загальних і постійних тенденцій і форм соціо. життя" - це значить говорити мовою філософії, а не науки. В чім суть соціо. явища? Грушевський не йде далі, як до поняття "впливів".

В Німеччині незвичайно поширена думка про те, що соціологія вивчає форми суспільного життя. Різні теорії форм являються ніби зреалізуванням першої задачі О. Конта - досліджу над порядком суспільства чи організацією його, як казали інші. Наприклад, автор перекладеної на українську мову книжочки "Соціологія" /Коломия, 1910./ проф. Т. Ахеліс так і починає свій виклад: "Соціологія - наука про соціальні форми людського життя" /ст. 3/ і до того наука ... філософічна. В Єрусалемі у своєму "Вступі до філософії" /рос. переклад з 6-го нім. вид., Москва, 1914/ заявляє просто: "Соціологія є філософія людського суспільства" і задача її - дослідити спільне людське життя і його "виготови спільного духа", вяснити останні цілі цього співжиття й цим дати людству нові сили /ст. 265/. Це завдання розпадається на дві частини /відповідно об'єктивній і суб'єктивній стороні соціального явища/: вяснити утворення суспільних скупки, в їх розвитку і сучасних формах, а друга - дослідити відносини між індивідом і суспільством, причім ця задача розпадається відповідно основним функціям психіки, а тому й твориться три дисципліни: саціологія пізнання /про яку думав ще Дюркгейм, завівши в

своєму часопису відділ "*La sociologie de la con-*
naissance" /, соціологію почит-
тя /це особливо опрацював Гійо у своїй праці про
мистецтво з соціологічного погляду/ і соціо-
логію волі /див. ст. 266-268/

І.В. Вундт у своїй "*Völkerpsychologie*"
/т. VII - *die Gesellschaft* / розвивав думку
про двох завдань загальної соціології:

"Перше полягає в досліді ф о р м с у с п і -
л ь с т в а, друге в аналізі суспільства -
отже внутрішнього відношення і взаємозалежно-
сти соціальних витворів. Перше завдання міст-
ить проблему суспільства з її формальної сто-
рони, друге - з боку її змісту. Формальне зав-
дання у своїй суті мусить бути описовим; аналі-
за ж змісту мусить старатись дійти генетично-
го висвітлення соціальних витворів і разом із
тим пізнання внутрішньої необхідности форм су-
спільности".

Подібні двох завдань повторюється і в кожній окре-
мій суспільній науці /VII, ст. 42/

Альфред Ф і р к а н д т / *Vierhandt* /,
у своїй книзі "*Gesellschaftslehre*" /Штутгарт,
1923/ поділяє соціологічно-наукову працю на два го-
ловні напрями. П е р ш и й - статичний, найбільш
представлений фундаторами, Контом і Спенсером, за-
давався метою установляти закони суспільного розви-
тку і найбільш типові суспільні стани, а тому ця
соціологія брала за свій предмет людскість, як ці-
лість, досліджуючи стадії її розвитку, його законо-
мірности і рушійні сили. З другого боку цей напрям
займався проблемами народу, племені, в його політич-
но-господарській структурі, культурній творчости й
ін. Проблеми: боротьба за існування і біологічні
сили суспільства, класи, закономірности історії, ти-
пи історичного розвитку, походження культурних вит-
ворів, рушійні сили історії - були поважними в цім
напрямі і через свою повноту мали велику притягаю-
чу силу. Д р у г и й н а п р я м - молодший. За
його фундаторів Фіркандт вважає Зіммеля і Теніеса
/ *G. Simmel, F. Tönnies* / З французів притя-
гає сюда Е. Дюркгейма. Предметом вивчення соціології
цей напрям вважає, за Зіммелем, кожную людську с к у -
п к н у /групу/, незалежно від її величини, її три-
валости і внутрішнього значіння. Тому й соціологія

є наукою про форми усуспільнення / *Lehre von den Formen der Vergesellschaftung* /, цеб-то в і д н о с и н між члвнами. Зіммель обговорював з цих форм такі, як напр., підлеглість, таємничість, писемні зносини й такі відносини, як авторитет, престиж і т.д. Шовляв, і Дюркгейм суть суспільного відношення вбачав у безумовному пануванні скупини над людською одиницею. Теннієсу своїй праці / *Gemeinschaft und Gesellschaft* / установив дві основні форми усуспільнення: спільности / *Gemeinschaften* / і суспільства чи спілки / *Gesellschaften* /. Цю теорію далі розвинув Штаудінгер. З сучасних "формалістів" Фіркандт вказує Л.фон-Візе й Вернера Зомбарта / *Gesellschaftslehre*, ст. I-2/.

З соціологів-формалістів найвизначніші є Г.Зіммель і Л.фон-Візе, тому приглянемося ближче до їх конструкцій.

Зіммель задається метою утворити соціологію, як самостійну науку з її окремим предметом і методом. Він вважає, що накопичення різних наук під спільною назвою "соціології" не може дати нової науки, бо новор в цім буде лише м а з в а, а все інше - зміст, відношення знаходяться вже в дотеперішніх суспільних науках. Щоб соціологія була справді новою наукою, то вона мусить мати свій окремий предмет. Який же предмет соціології? Це він виводить із ряду міркувань: загально-беручи, предметом соціології є суспільство, але суспільством вже займається багато наук; ці науки досліджують людські цілі та інтереси, які й творять собою з м і с т суспільного життя, але досягати цих цілей та інтересів люди можуть різними с п о с о б а м и; в різних суспільних скупинах з різними цілями ми знаходимо все ж однакові ф о р м и відносин між індивідами: панування і підлеглість, конкуренція, наподіблення, поділ праці, утворення партій, представництво, розвиток спільности внутрі скупини і замкнутости назовні і баг. інших форм, які трапляються і в державному житті, в релігійній громаді, в змовницькій банді, господарському товаристві, в художній школі і в родині. І навпаки: по змісту однакові інтереси можуть бути досягнені в різних формах усуспільнення. / *Sociologie*, 2. вид., 1922, ст. 7/.

Зіммель наводить аналогію: як однакові геометричні форми обіймають ріжну матерію і як однакова

матерія

в різних представляється просторових формах */Raumformen/*, так само: різні суспільні форми включають в себе однаковий суспільний зміст /інтереси й цілі/, або однаковий зміст виявляється в різних формах /ст.6/.

Зіммель силкується довести, що змісти сусп. життя /інтереси й цілі/ вже вивчаються різними суспільними науками, а тому завданням соціології є вивчати форми у суспільстві, і в цій соціологія стане самостійною наукою з окремим предметом, ставчи тим самим поруч інших сусп. наук, на своєму окремому полі. До цих наук соціологія відносилась би так само, як геометрія /наука про просторові форми/ відноситься до фізико-хімічних наук, що вивчають матерію, зміст простору /"Sociologie", ст.9/ і запевняє, що *"Sowohl Geometrie wie Sociologie überlassen die Erforschung der Inhalte, die sich in ihren Formen darstellen, oder der Totalerscheinungen, deren Klasse Form sie betrachten, andern Wissenschaften"/* (ст.10/).

Вся конструкція Зіммеля оперта на цій аналогії: як матерію /зміст/ вивчають фізико-хімічні науки, а просторів */Raumformen/* вивчає геометрія, так і в суспільстві: інтереси /зміст/ вивчають інші сусп. науки, а форми їх досягнення має вивчати соціологія.

Аналогія штучна! Геометрія справді вивчає форми просторів. Простір має форми, як м е ж і, що відокремлюють одну частку простору від другої, один об'єкт від другого, і геометрія вивчає форми: прости і криві лінії, кола, трикутники, кулі і т.д. Ці форми є явища назірно-просторові.

А що ж просторового є в суспільному житті, в отих різних способах поведінки, як "панування", "підлеглість", "поділ праці", "конкуренція", "таємничість", "вірність"? Що є спільного тут з геометричними поняттями: круглий, довгий, простий, трикутний, кулеподібний і т.п.? Яке тут подібенство і в чім? Аналогія мусить бути порівнянням якихось п о д і б н о с т е й - тоді вона може грати роль якогось доказового способу, але ця аналогія Зіммелева н е м о ж е виконати цієї ролі, бо просторів і способів поведінки ні в чім не подібні!

Простір і дія і відношення - це різні логічні категорії, які не можна звести одна на одну, а тому й аналогії, будовані на різних категоріях - ні

в якій мірі не можуть претендувати на наукове розкриття дійсності. Яку "форму" має престиж або авторитет? вірність або таємничість, конкуренція або конфлікт, війна або революція? український образ "Молодиця, як тихе літо" - поетичний, який викликає в нас враження тихого, осяйного, пахучого літа, але молодиця й літо - що між ними спільного? Нічого. Наукові поняття будуться цілком інакше, ніж поетичні образи.

Основа на штучній аналогії, вся будова Зімеля падає, бо коли б його поняття форми замінили поняттям "спосіб поведінки", то й то вивчення способів поведінки було б вивченням лише діяльності рефлексів /акцій і реакцій/ у людських відношеннях, при чім чинники /інтереси, цілі, мотиви поведінки/ відпадали б. Виходить, що з категорій соціального явища вивчалась би лише одна - д і я, а об'єкти /люди/, чинники і витвори? Витвори теж виступають як чинники, а тому без вивчення і витворів зрозуміти соціальне явище в його повноті не можливо, неможливо вивести з а к о н і в суспільного життя.

Зіммель ставив собі метю - знайти для соціології окремих куточок суспільного поля, ще необроблених іншими науками, але чи можна вважати, що "форми" так-таки ніяка наука, окрім соціології, не досліджує? Напр., влада /"панування" й "підлеглість"/ хіба не досліджується державознавством? облік, подат, подача, солідарність, конкуренція, поділ праці хіба не фігурують в політичній економії? а "die Treue", "die Dankbarkeit", солідарність, поділ праці хіба не фігурують в етиці? В суспільних науках можна знайти всі ті "форми", про які говорить Зіммель, як виключний предмет соціології, а тому можна сказати, що поставленої собі задачі /визначити окреме поле дослідження для соціології/ він не досяг і задач соціології не означив. Місце соціології, як побачимо, не поруч інших суспільних спеціальних наук, а над ними, як вищої загальної науки, що вивчає родові властивості суспільного явища.

Звернемось до праць Л. фон-Візе. Своєю теорією соціальності фон-Візе вяснив у 2-томовій "Загальній Соціології" /„Allgemeine Sociologie als Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen“ т. I., 1925, см. XII + 309, т. II, р. 1929, см. XIV + 282. Оригінал того „Sociologie“ Вуг. Zwoerl, 1926, см. 96 і титаніа стамітмів/.

В одній з останніх статтів "*Sociologie als Forschungsgebiet und Lehrfach*" / *Vierteljahrshäfte für Sociologie, Jahrg. XVIII, Heft. 2, S. 263-269* / автор ніби збирає до купи свої основні погляди і вказує, що реальний світ складається з "тілесного, духового і соціального", а це останнє і досліджує соціологія чи мусить досліджувати. Соціальний світ є ані чисто фізичний, ані чисто психічний, а тому він окремий:

"es jene dritte Sphäre gibt, die aus Prozessen besteht, die sich zwischen den Menschen vollziehen, zu Beziehungen der Menschen untereinander führen und aus diesen Beziehungen wiederum in verwickelten Ballungsprozessen Beziehungsgebilde schaffen" / *Soz. als Forsch. u. Lehrfach, S. 264* /.

Коли б ми - каже Візе - не прийняли теоретично-самостійної сфери Соціального або Межлюдського, то ми не могли б відповісти на питання про щирець / *Wesen* / держави, церкви, мистецтва, науки, спілки і т.д., бо ці явища не знаходяться лише в просторовому чи індивідуально-психічному світі, бо соціальні процеси "*sind nicht intermental, sondern interpersonal*," цеб-то вони відбуваються не між елементами людської душі, але між окремими людьми. Акти свідомости не є соціальними силами:

Social Kräfte sind Handlungen / акти поведінки /.

Боротьбу між психологізмом і "соціологізмом" Візе вбачає в різниці між Тардом і Дюркгеймом: Візе каже, що обидва мають рацію, бо ані психічне, ані соціальне не раніш одно другого, а вони разом взаїмочиняють. Нарікаючи на слабкість засобів нашої мови, що не дає змоги точно висловити різницю між соціальним і психічним, Візе тим не менше вважає, що "Соціальне" існує окремо і є предметом соціології, як науки про в і д н о с и н и / *Beziehungen und Wechselwirkungen* / між людьми і про витвори цих відносин / *Beziehungsgebilden*, цебто групувань людських /.

У своїй статті про завдання і зміст соціології, поміщеній в "Суспільстві" / див. кн. I-II, Прага, 1925, ст. 65-71 /, Візе ясно зазначає, що категорія "відношення" одрізняється від поняття "предмету" і "властивостей" / *акість* /. "Властивість" в його науці / *Beziehungslehre* / розпадається в в і д -

н о с и н и. Замість властивостей, якостей предмету треба для означення суті предмету брати "відносини".

"Постійно діючі взаємні впливи предметів один на другі /це і є виявлення в і д н о с и н / ведуть до дальшого перегрупування, диференціації і збільшення прикмет, як також і до нагромадження предметів. Тому процес відносин невинно щось додає від однієї речі другій, у грі зміни через відносини повстають витвори".
/"Суспільство", ст.67/.

З цього висноєння Візе сам виводить, що "суспільство" для нас має лише вербальний /дієслівний/, а не "субстанційний" характер: є явище, а не субстанція.

За основну категорію суспільного відношення Візе вважає "соціальний процес", який при повторенні й тягlosti стає постійним відношенням, що об'єктивується, як "витвір" /скупина/.

Так ось соціологія і вивчає ці "процеси", "відносини", "витвори". Соціологія ділиться на дві частини: 1/теорія відносин між окремими людьми і між ними та скупинами, 2/теорія витворів і відносин між витворами /скупинами/. Вона повинна вивчувати процеси за напрямком їх і с т у п и е м, як процеси: зближення між людьми і розходження /*Zu und Auseinander* /, - *tertium in Sociologia non datur!* Соціологія лише о п и с у є, а н а л і з у є, в и м і р ю є, п о р і в н ю є і с и с т е м а т и з у є соціальні процеси, при тім не вносячи жадної метафізики, жадних оцінок і взагалі "філософування", відкидає всякі "проблеми", вроді індивідуалізм і універсалізм, думку, що "індивід" або "суспільство" є продукти, відкидає питання про елементи суспільства, питання про "договір" і "організм" і питання про пріоритет: що є раніш - людина чи витвір. Всі суспільні процеси творять поняття усуспільнення - *Vorgesellschaften*, яке складається зі двох понять: *Gesellung* і *Vereinzelung* - сполучення і роз'єднання.

Переглядаючи конкретно дану систему Візе, бачимо, що він досліджує й систематизує те, що Зіммель називає "формами усуспільнення", правда, йдучи значно вперед, власне у теорії витворів /скупин/, які він ділить загалом на три групи: маси, скупини, абстрактні колективи. Називання його "формалістом"

фон-Візе рішуче відкидає. Він навіть не визнає існування "формальної" школи. /У критичці на німецьку перерібку книги Сорокіна про розвиток соціологічних теорій, фон-Візе каже, що він спрестував ще раніш, в своїй "Заг.Соціології", закиди Сорокіна проти "мнимої, в дійсності неіснуючої формальної школи" - див. *Vierteljahrshefte für Soziologie, 9 Jahrg., Heft 4, S. 540/*.

А всетаки ця школа існує і фон-Візе до неї належить, хоч і не бажає. Що досліджує ця "соціологія відносин" - ми бачили - соціальні процеси, відносини, витвори. Суть зводиться до поняття про зміну відлеглості /дистанції/ між людьми. Таке явище складається зі двох категорій: напрому /*Zu* і *Aus*-*einander*/ і степенів - "дальше" чи "близче", впливам їх - "дужче" чи "слабше". Оце є ґрунт, на якому Візе будує свою систему. Пояснюючи соціальний рух, він вживає образу шахівниці, на якій рухаються фігурки сюди - туди, *Zu* і *Aus*. Так, рухаються. Але чи розуміє сенс цих рухів той, хто не знає гри в шахи? Ні. Для нього цей рух фігурок є незрозумілий, непізнаний. Він би тоді зрозумів, коли б знав, ч о м у вони рухаються. Він би мусів пізнати не лише самі рухи, а й те, щ о їх рухає, щоб-то причину або інакше кажучи - чинники руху. Лише у зв'язку чинника з явищем ми можемо пізнати явище.

Фон-Візе приймає, що "соціальне" є третім елементом дійсності /тілесне - духове - соціальне/ і будує науку про "соціальне", ізолювавши його від тілесного і психічного. Наче б то соціальне знаходиться десь "по середині" між взаємодіючими людьми і складається тільки з н а п р я м у і с т е - п е н і. Таким чином, Візе хоче створити науку про акції чи дії, але при тім усовує від розгляду "чинники" і "витвори" і що ж залишається? Одірвавши дію від її чинника і від її наслідку, ми нічого не можемо зрозуміти і жадних закономірностей вивести не зможемо, щоб-то не виконаємо завдання науки. /Коли Візе говорить про "витвори", то він їх розуміє, як згущену і трінаду постійність процесів і відносин, отже таке поняття витвору не відрізняється якістю від поняття дії й не становить собор окремої категорії/. Хоч-би яку докладну класифікацію зробити отим рухам шахових фігурок, але що з того? Ми не знатимемо, які чинники їх рухають і куди. Ми навіть не знатимемо, який рух є д о ч о г о с ь,

а який в і д чогось: рухаючи фігурку д о якоїсь фігурки, ми тим самим рухаємо її в і д іншої, тому рух д е є разом рухом в і д, а тому який сенс має розділяти і знаходити в тім "дві головні категорії" соціального /"All. Sociologie", II. ст. 128/. Зміна дистанції в і д і д о, взята окремо від причини і наслідку, не може бути об'єктом науки: розриваючи причинний зв'язок між явищами, ми нічого не пізнаємо, бо за виразом Дюркгейма: "*Un fait social ne peut être expliqué que par un autre fait social*" - один соціальний факт може бути пояснений лише через другий соціальний факт. Не інакше. Але зв'язок соціальних фактів є зв'язком таких категорій: люди, їх дії, чинники, витвори, а ці витвори /суб'єктивні, в людях, і об'єктивні - поза ними/ стають зв'язком, слідуною ланкою ланцюга соціальних фактів.

Завдання соціології, поставлене Візе-м, є вузьке, однобічне: чинності людей, спосіб їх поведінки, гуртування людей у скупинах по роду цих дій - це є лише ч а с т и н а соціального процесу, а одну частину можемо пізнати лише в її зв'язку з іншими частинами єдиної цілоти. Теорія скупин у Візе, - то найбільш позитивна частина його праці, але виходячи з вузького заложення - він представляє нам скривлені образи. Що нам говорить така дефініція держави: "*Der Staat ist eine Mischung von Sa- und Anseinanderbeziehungen*"². Нічого. Однобічність і вузкість "формальної соціології" викликала в одного з критиків праці Візе вираз про "*Sociologische Farbenblindheit*", цеб-то соціологічний дальтонізм, який не одріжняє в реальній дійсності де-яких її складників і тому безсильний вивести правильні й науково плідотворні дефініції:

"Um Erscheinungen zu definieren, deren Wesen ihr Aufbau und ihre Funktion ist kann man nicht einen Begriffsapparat anwenden, der ausdrücklich von Aufbau und Funktion absieht." /Dr. J. Pieper: „Die Grundbegriffe L. o. Wiese“, in Vierteljahrshefte für Soziologie; Jahrg., H. 1-2, 6. 1921/.

Цілком правильно: не можна означити /дефінювати/ явище, суть якого в його будові і функціях, орудуючи таким апаратом понять, з якого виразно поняття будови й функції виключене.

Візе не має рації не признаватись до "формалі-

стичної" школи. Така школа є, і він до неї фактично належить, хоч і замінив "форму" відносинами. В якій згідно німецькій книжці про суспільні явища можна зустріти оту нещасну думку про "аналогію" між просторовими поняттями форм і суспільними явищами. І інші літератури насичені цим самим: Українці з німецької й російської літератури також засвоїли це поняття "форми" в суспільному житті. "Форма" держави, "форма" віршу, "форма" музичного твору, "форма" у праві, "форма" думки, "форма" слова. Теорія визначного, навіть геніального українського філолога Потебні про дві "форми" слова /"внутрішню" і "зовнішню"/ у високій мірі неприступна для розуміння завдяки отій плутанині термінології: спробуйте зрозуміти, в чім зовнішня а де внутрішня форма картини, статуї, сонати, пісні й ін., а тим часом Потебня зробив глибокий аналіз слова, мови і словесних творів. Метафорична мова в науковому викладі просто нищить навіть здорову думку, зводячи читача на манівці.

Тому і 2 томи "Заг.Соціології" і безліч менших праць у Візе не рятують читача і... автора: щороку він пише кілька праць, щоб пояснити "*Grundbegriffe*" соціології і все даремно: професори, учені, письменники плутають, не розуміють, а автор все силкується вяснити оте "міжлюдське", "інтерперсональне", яке разом не є "інтерментальне" і т.п., одірвавши властивости від їх об'єкту й переіменувавши їх на "форми", потонути з головою в міркування про їх форми цих форм! Схоластика, іменно ота соціальна "метафізика", яку декларативно фон-Візе в і д к и д а є, але й це відкидання аргументу... метафізично!

Найшкідливіша з метафор у суспільних науках - це є оте перенесення на поняття с п о с о б у дії - просторового поняття форми, а потім, по аналогії з фізико-хімічними науками, протиставлення "форми" її "змістові". В реальній дійсності ж нема нічого подібного! /об'єкти, напр., люди, які мають форму тіла, голови й ін., але не форму, а певні акції й реакції на діяльність різних зовнішніх чинників, в тім числі інших людей, і є результати цих акцій - реакцій - чи духові /думки/, чи матеріальні - перероблену матерію. Словом, є предмети, їх якості /властивості/, їх функції і відношення між ними. Коли

людина бється з другою, то чому ці удари є "формами"? Чому підлеглість, конкуренція, розподіл праці, конфлікт, опозиція і т.д. є форми? Реаліст-учений, досліджуючи, напр., серце, ніколи не скаже, що перебіг крові по тілу є "форма" діяльності серця, або перетравлювання страви - формою діяльності шлунку? Суспільник же скрізь бачить "форми", де є рефлекс словесний чи руховий.

Читаючи про "*Beziehung*" /відношення/, відокремлене від тілесно-духового переживання людини, ніби існуюча не в людях, а "між людьми" самотійна субстанція і що це "*zwischenmenschliche*" є соціальним, яке ніби реально існує, так і чуєш голос середньовіччя, що запевняє про реальність "духа" поза людьми, "бога"; таке ж поняття і соціальної реальності. Це є гірший сорт метафізики - релігійного гіпостасіювання, олицетворення функції, якої логічно не можна відокремити від її носія. Ці фантазми, проєкції, по виразу Петражицького, і ставлять перед нами як "об'єкт", якого має досліджувати соціологія. Це не має нічого спільного з реалізмом науки, яка має діло з об'єктами реальної дійсності, яку можна бачити, чути, сприймати, обчислювати, вимірювати, розкладати на частини і головне - перевіряти досвідом другої людини.

Аналогії ж соціального з "організмом", чи "формою" самі по собі є фантастичні, а тому на них збудувати науки не можна.

Ми спинились так довго на "формалістичній" школі в соціології тому, щоб показати одну з причин ненауковості і шкідливості метафор в науці, так зв. "методу аналогій". Спустошення думки, яке спричинила своїм "організмом" школа органіцистів, ще й досі тяжить над людством /з-за "організму" лютували війни, лютує теж поневолення народів тому, що їх пани переконані ніби відносини пана і підлеглого є "органічні"/. Не менше спустошення спричиняє фантом "форми", "досліджуючи" який, дослідники, довгим рядом поколінь, десятки років убивають на пустемельство, що претенційно виступає під назвою "науки", не збогачуючи нашого знання ні на крихту.

Одкидаючи поняття "форми" в явищах непросторових, які можна міряти лише мірами фізичних явищ і висловлювати категоріями часу, ми тим самим визнаємо потребу і принципову можливість вивчення їх. Скажім,

"конкуренція". Це ряд актів поведінки, виявлюваних у людській мові - звукових рефлексів, зв'язаних зі "значінням": фізичний процес, сполучений із процесом думки. От соціологія і мусить вивчити м о в у, як засіб впливати на людей. Звук взагалі досліджує фізика, звукову сторону мови дослідити можна лише методами фізики, а сторону інтелектуальну /"значіння"/ мусить дослідити наука про думання. Соціологія в'яснить походження мови /як витвору/ і роль її, як з а с о б у впливання на поведінку людей /як чинника/. Коли це буде відомо, то розкрити такий окремий випадок вживання мови - чинника, як "конкуренція" буде вже не таким. Мається на думці, що соціолог знає фізику /теорію звуку/ і антропологію /теорію думання/, а тому він з цим апаратом може підійти до вивчення такої м'якої рефлексії, якій умовно називаємо "конкуренцією". Коли ж учений ігнорує знання про елементи дійсності, то йому нема чого братись до соціології.

Поділ праці в науці є річ добра й потрібна, але коли цей поділ обертається в "спеціалізацію", цеб-то у знання ч а с т и н и дійсності, а не цілої дійсності, то спеціалізація лише скривляє образ дійсності. Людина - істота фізична, біологічна і психічна, отже складна: знати людину не можна без знання всього комплексу наук /як ми подали його в першій частині цієї праці/. Ще менше знатиме суспільну дійсність той, хто досліджує її ч а с т и н у. "Спеціалісти"-суспільники ще менше знають суспільну дійсність і тим менше знатимуть її, коли студіюватимуть "форми" акцій і реакції, цеб-то, що реально не існує, а висувається, як фантазма "формалістичної" школи. Реально існують рефлексії організму, який робить їх або спонуканий внутрішніми силами /акції/, чи відповідає на подразнення зовнішніх чинників /реакції/.

Які й чому бувають акції й реакції і як їх треба досліджувати і класифікувати - це побачимо пізніше. А тепер - про завдання соціології.

Нам здається, що ми побували у трясовині, проїшовши через аргументацію де-яких представників "формалістичної" школи. Тому не розглядали поглядів ані Тенніса, ні Г.Рішара, ні Е.Росса, ні Е.Богардуса, ні Фіркандта, ані не зачепили нашого Б.Кістяківського, що стоїть близько до Тенніса, бо всеодно

будемо блукати ще в межах філософії, а не соціології.

Формалістична школа не піднялась до витворення логічних категорій д і й с м о г о соціального явища. Коли вона розглядає тільки відносини /процеси, акції/, одірвано від взаємочинних суб'єктів, чинників і витворів, то вона взагалі розглядає лише одну частину соц.явища /"the study of the forms of human relations must be made only one of the parts of sociology", див. P. Sorokin's "Contemporary Theories of Sociology", p. 573. /, але коли частину трактувати, як цілість, і в цій частині знаходити логічні категорії /напр., "напрямок" і "ступінь" або в і д і д о! / та ще й уважати ці категорії часткового за категорії цілості - це помилка, яка зводять на манівці.

Ось через те ми вважаємо, що нема потреби розглядати всі концепції соціального явища, в яких поняття предмету соціології висновується з частини явища - всеодно в засаді такі концепції не правильні й на них адекватно означити завдання соціології не вдасться. Тому перейдімо до розгляду того погляду, який обосновує предмет соціології інше: соціологія є загальною наукою про родові ознаки соціального явища. Цей погляд заступає більшість соціологів. Як це треба розуміти?

З огляду на інтереси ширшого кола українських читачів старатимось викласти його популярніше. Мусимо звернутись до логіки і психології думання, щоб знайти кілька основних думок, потрібних для висвітлення цієї проблеми.

Др.Я.Ярема пише у своїй книзі:

"у кожному понятті відрізняємо зміст, на який складаються всі думані в нім ознаки, і обсяг, що є сумою тих уявлень або предметів, які обіймає це поняття. Зміст, напр., поняття тварини утворюють ознаки: органічне ество, відчуження, вільний рух, його ж обсяг: ссавці, птахи, земноводні, риби, хробаки і т.д. Що більший є зміст поняття, то його обсяг є менший і навпаки. Пропускаючи зі змісту поняття одну ознаку за другою /а б с т р а к ц і я/, ми його обсяг побільшуємо, поняття стає в міру того загальніше".

"Протилежністю логічної абстракції є детермінація, яка полягає на обмежуванні обсягу поняття через побільшування його змісту".
/Прф.Др.Я.Ярема.Педагогічна психологія, В-во

"Сіач", р. 1928, ст. 275-276/.

Пригадуючи наш розподіл наук, напр., біології на ботаніку, зоологію і антропологию, можемо означити завдання цих наук так: біологія вивчає лише ті властивості організмів, які є спільні всім трьом групам організмів, а ботаніка, зоологія й антропологию вивчають кожна свій предмет в тім, що є йому властиве, що його ріджність від інших предметів того самого роду. Біологія вивчає, значить, родові прикмети організму, а згадані підрядні науки - видові чи спеціальні.

Коли візьмемо характеристику "людини" то ознак, прикмет її буде більше, ніж в "організмах" - ось тому зміст поняття "людина" буде більший. Але "людей" менше, ніж організмів, тому обсяг /число об'єктів/, що входять в поняття організму, є більший, а обсяг поняття людина - менший. Значить, що вище поняття в піраміді класифікації, тим воно має більший обсяг - охоплює більшу кількість предметів, а тому поняття щодо їх обсягу ділимо на надрядні /вищі або загальні/, низчі - підрядні або спеціальні, котрі у відношенні між собою будуть ріднорядні. Ще інакше: загальні будуть родовими, а підрядні - видовими або "відрізними" /як тепер називають їх по новій термінології/.

Що ж до змісту /або числа ознак, прикмет/, то вищі, загальні поняття навпаки мають менший зміст, відтягнутий /абстрагований/ від підрядних, котрі у свою чергу мають більший зміст, ближчі до конкретності. Що до змісту поняття будуть: вищі - абстрактними, а підрядні - конкретними, і що більш детермінація йде вглиб, то предмети уявляються нам більше конкретно /менш абстрактно/. Біологія, в нашому прикладі, є наукою загальною /щодо обсягу об'єктів/ і абстрактною /щодо змісту їх поняття/. Вона є ширшою і вищою наукою, надрядною.

Таксамо і соціологія: вона є наукою загальною, бо вивчає всі суспільні явища, де-то вивчає всі прикмети, риси, спільні всім суспільним явищам. З того виходить, що вона є наукою абстрактною. Ті ж науки, що вивчають окремі класи суспільних явищ /економічних, політичних, популяційних, правових, релігійних і т.д./ будуть науками спеціальними, підрядними.

Значить, де знаходиться місце соціології: по р у ч спеціальних наук, чи н а д ними? чи соціологія є рівнорядною з економікою, правознавством і т. д? Ні, не рівнорядною, а надрядною. По степені абстракції соціологія є найвищою наукою про явище людської взаємочинності, а по обсягу – найзагальнішою, цеб-то вона розглядає в с і сусп. явища в їх звязку. Так і означає її п р е д м е т проф. П.Сорокін у своїй недавній праці:

"It seems to be a study, first, of the relationship and correlations between various classes of social phenomena /correlations between economic and religious; family and moral; juridical and economic; mobility and political phenomena and so on/; second, that between the social and non-social /geographic, biological, etc./ phenomena; third, the study of the general characteristics common to all classes of social phenomena".

/"Contemporary Sociological Theories" p.760/

Космологія, Геологія, Біологія, Соціологія і Філософія /в науковому розумінні/ є найвищими абстрактними науками, що охоплюють всю доступну нашому сприйняттю світову дійсність. Спеціальні науки в кожному зі вказаних комплексів розглядають і впорядковують менші обсягом класи явищ. Починаючи від кожного конкретно-даного оданичного предмету, наука впорядковує їх, будуючи логічні поняття /назви/ для кожного класу споріднених явищ: ті ознаки, що їх одріжняють, будуть відрідними /видовими, спеціальними/, а те, що є між ними спільного – зводиться у вище, об'єднуюче /родове, загальне/ поняття.

І так, коли ми візьмемо до вивчення два споріднені предмети, то в результаті досліджу одержимо теорію про різниці або властивості першого, потім теорію про властивості другого, а нарешті витворимо третю теорію про спільні риси, утворимо родові поняття.

Про предмет А і предмет В утворили три теорії: дві теорії про розбіжності /своєрідні риси кожного/, а одну теорію про те, що є між ними спільного, отже про два об'єкти маємо 2+1 теорії: одна загальна, дві спеціальних. Логічно з цього випливає, що про суспільні явища /економічні, політичні, популя-

ційні, правові і т.д./ може бути таке число спеціальних наук, скільки є самостійних класів цих явищ: коли є клас А, В, С, D, Е, F, G і под., то стільки ж буде спеціальних наук: теорія явища А, теорія явища В і т.д., але, щоб ми знали зв'язок всіх цих явищ, то мусить бути ще вища загальна і абстрактна наука не про різниці цих явищ, а лише про те, що в їх є спільного, що їх зводить природно в один ряд - отже про родові ознаки. Ось тому про 7 чи 10 спеціальних класів суспільних явищ мусить бути 7+1, чи 10+1 наук.

Щодо суспільної взаємочинності є багато спеціальних наук: одна вивчає економічні, друга - політичні, третя - правові, четверта - релігійні явища і т.д., а котра ж вивчає їх родові, їх спільні ознаки? Їх вивчає необхідно соціологія.

Нам можуть сказати: а хіба суспільні явища мають спільні прикмети? Багато учених "суспільствознавців" ще й тепер цього не розуміють і тому пам'ють просто нісенітницю /з претензією на науковість/, що соціологія є лише або спільною "назвою" для всіх суспільних наук, або - що вона мусить мати своє "окреме поле" досліджу не оброблюване іншими суспільними науками /і вбачають це поле або у "формах", відокремлених від змісту, або в різних явищах - наприклад Тард, географічні впливи - ціла школа, "етнографічні" прикмети, психічні акти і т.д./ Очевидно, все це є вузисть, односторонність і нерозуміння ширця соціального явища.

У всіх соціальних явищ є не лише різниці, але й спільності: в кожному акті взаємочинності якого вгледно класу чи відділу соціальних явищ обов'язково є: люди, їх акції, чинники цих акцій і якісь результати. Чи нема цих категорій в явищах популяційних /розмноження/? Абстрагуючи від біологічної сторони, є всі ці категорії: і люди, і акції, і чинники, і результати. Хіба не те саме в економіці? у праві? в політиці? лінгвістиці? і взагалі скрізь, де люди взаїмодіють? Так, єсть. Отже, коли є спільності, то й мусить бути про їх родові поняття, а їх ознаки і мусить бути і є предметом окремої науки.

Коли в якійсь царні дійсності людська думка не витворила родових понять, то це доказ, що тут думка стоїть на примітивному, до-науковому рівні. Утворити родові поняття - це значить зробити аналіз

явища /предмета/ і спільності в і док-
ро м и т и в і д р і ж н и ц ь, це значить - ут-
ворити маленьку систему зв'язку: родового поняття з
його відродними/спеціальними/ поняттями. Здібність
до абстрагування помітна в дітей з 12-14 літ, а до
того вони мислять о б р а з а м и окремих предме-
тів, мислять елементарно-конкретно, зв'язків /причи-
нових і функціональних/ не уявляють. Що менш люди-
на розвинута, то менше здібна до абстракції і нав-
паки: точне наукове думання є абстрактне й що біль-
шу сукупність дійсності вона охоплює, що більш аб-
страктно мислить і глибше розуміє зв'язок всього бу-
ття, ближче стоїть до адекватного розуміння дійсно-
сти /наукової правди/. Шлях наукового думання: від
одиночної конкретності до певної загальності. Це
шлях наукової індукції

Оскільки людина - найскладніший твір природи,
остільки взаємочинність цих складних явищ /людей/
є найскладнішою і в поступі науки найменш пізнаною.
Люди поки-що далі "суспільної філософії", щоб-то
інтелектуальних поєм у своїй масі не йдуть, і тому
в суспільному житті падають "прорікання", "ворожби-
тство", "соціальна алхімія" замість науки.

Але наука вже розпочала д о с л і д н а д суспі-
льством. Дослід - вивчення фактів, а не митикування
них: треба спостерігати, описувати, вимірю-
вати, перевіряти, систематизувати їх. А головне: бу-
дувати, з досвіду й досліду, вивчені родові й від-
рідні, загальні і спеціальні, абстрактні й конкре-
тні поняття в логічно-викінчену систему

Ми підійшли до центральної точки: до установ-
лення родових ознак соціального явища й непохитно-
логічно вивели: що чотири логічні категорії - лю-
ди, акції, чинники-вितвори - це й є т е с п і л ь -
н е, що є у всіх класів соц явищ; що цих категорій
не вивчає ніяка соціальна дисципліна; що їх мусить
досліджувати соціологія, і що це є її предмет

А чому треба для вивчення родових ознак соц
явища утворювати окрему загальну й абстрактну нау-
ку. П е р ш е тому, що шлях до істини взагалі ле-
жить через вивчення родових ознак явищ, бо тільки
так ми розкриваємо таємницю с д н о с т и світу й
таємницю с д н о с т и нашого пізнання, так знахо-
димо зв'язок всього сущого, щоб-то відкриваємо при-
чинові зв'язки й функціональні залежності, а лише
відкривши ці зв'язки, навчасьмо керувати тим яви-

А нарешті Др.Халупний підкреслив:

*"Kolo se uzavře do knihovny a postarádá
stýkání osobních, není sociologem"
/Uvod, str. 27/*

На жаль, не можу навести чудових сторінок, які реблють честь чеському Сольнесові соціології, але й наведені слова ясно говорять про те, що вищі теорії науки є результатом досвіду, практик і соціологічного експерименту - власних суспільних ролей, коли людина скупчує в собі всі категорії соціальних явищ: акції, чинники, витвори, об'єднані найскладнішим елементом соціальних явищ - особистістю. Розуміється, піднявшись на висоту наукової абстракції /я підкреслюю повну різницю абстракцій науки і спекулятивно-фантастичних абстракцій філософії - це не те саме! / Др.Халупний просунув науку про суспільство вперед так, що для багатьох "спеціалістів", вивчених на німецькій літературі, вона не приступає, що так характерно для тих, що не вияснили суті науки для вивчення родових ознак суспільного явища.

Все вищесказане досить ясно показує, що є предметом соціології. В працях окремих соціологів вона вже досягла цих верховин наукової думки. Наша доба є добою великої праці, коли обробляється поле соціології, як науки, що - орудуючи методами точних наук - йде вперед до повної перемоги над вузькоглядним ремісництвом "спеціалізації" і розмахистими фантазіями філософської фантастики.

Б.Три точки погляду на соціальне явище.

При підході до реальної суспільної дійсності - що ми перше бачимо? Конкретних живих людей, що так або інакше діють. Коли ми кажемо, що соціологія вивчає класи однородних явищ, то самозрозуміло, що цілий клас цих явищ є людство. Але дослідник цілого людства практично ніколи не побачить:

він бачить одиниці і скупини свого оточення: індивідів А, Б, С, D і т.д., різні їх скупини - держави, нації, партії, секти, спілки, товариства, родини і т.д. Дослід свій він починає з одиничних конкретних об'єктів, що існують кожний лише в одному прикладі на цілому світі. Скажім, досліджуємо родину Івана Іваненка - ця родина є лише одна на світі, другої тотожної нема. Як ми її можемо дослідити лише описати, перерахувати прикмети окремих членів родини і їх взаємочинність. Такий опис ніяких нам заглядьних висновків не дасть про родину, як соціальне явище: ця родина є явищем індивідуальним в цілому світі, отже абсолютно конкретним. Про члена родини ми можемо утворити цілу науку: морфологію, анатомію, фізіологію, психологію - це буде все предметом загальної антропології, а не соціології. Соціологія ж конкретно дослідить акції і реакції цього члена, викликані взаємочинністю з іншими членами, в сучасності і минулості, складе біографію його /науку про його минулість/ і сучасну характеристику. Але хіба це буде соціологія в тому розумінні, як ми говорили раніше. Очевидно, ні: тут ще жадних "законів" ми не зможемо вивести /при сучасній науковій техніці досліду/, а лише опишемо емпіричні конкретні дані про те, що властиво є дин о-цьому індивідуі, неповторному у світі.

І так ми зробимо з кожним членом родини з порівняння даних вийде характеристика нової конкретної збірної індивідуальності: родини І. Іваненка, що живе ось тут, в цім місці, з такого-то часу аж по цей час, коли ми обслідуємо.

Всі родини на цілому світі ми могли б таксамо дослідити і скласти монографію про кожну родину. Що представляли б з себе ці монографії? Кожна б з них була окремим твором з конкретної соціології. Яка характеристика цього досліду?

1. Він має до діла з одиничним матеріально-конкретним, неповторним у світі індивідуальним явищем;
2. котре має свою власну назву, належну лише цьому явищу, і число окремих членів родини;
3. яке показує в певних межах часу і простору;

4. яке ми лише описуємо - перераховуємо, констатуємо його ознаки.

Це головне. Ми утворили науку про конкретну родину, одну у світі. Але коли в нас є монографія про всі родини на світі, і ми хочемо дізнатись, що таке р о д и н а в з а г а л і, як тип людської організації, то ми приступаємо до відшукування с п і л ь н и х рис між усіма родинами світа.

Перше, що ми зробимо: відкинемо всі власні назви родин. Чому? Тому, що ні одна з них не є спільною для другої. Значить, відкидаємо тому, що індивідуальне є неповторним і тому не є спільним: є спеціально прикметою, а не спільною. Розуміється, відкидаємо поняття: кольор очей, волосся, зріст і т.п. /цим займається антропология/, а досліджуємо явища взаємочинності: апарат реагування, властивий усім індивідам, акції і реакції, мотиви або чинники цих акцій та реакцій і нарешті результати їх /суб'єктивні, нероздільні від індивіда, чи об'єктивні - відокремлені від його/. Коли ми порівняємо дані з кожної родини /яка вже тепер виступає не під власною назвою, а під ч и с л о м/, то ми побачимо, що: жадних власних назв нема, що наші висновки відносяться до всіх родин на світі і мають якусь "одну", ніби "типову" родину, яка невідомо де знаходиться, невідомо, в якому ч а с і існує /вона була, але не знаємо, чи є/ і про яку ми сказали значно м е н ш е, ніж про конкретну родину: ми перерахували лише де-які ознаки, спільні всім родинам. Значить: зникла к о н к р е т н і с т ь родини, її власне і м я, ч а с і п р о с т і р і зникли де-які р и с и /ми притягли лише окремі, спільні - ми абстрагували їх/.

Зробивши таку абстракцію, ми утворили з а г а л ь н е п о н я т т я /родове/ родини, до якого поняття кожної з усіх інших родин є п і д р я д н е /відрідне/. Ми утворили з а г а л ь н у і а б с т р а к т н у теорію родини, або інакше - с о ц і о л о г і ю р о д и н и.

Цю роботу ми зробили не самі: одні соціологи спеціально зайнялись вивченням взаємочинності подружжя /чоловіка й жінки/, другі - взаємочинністю між подружжям і дітьми, треті - взаємочинністю між подружжям і кривняками, а потім свояками, досліджуючи ще опріч того відносини між біологічно-зв'язан-

ними членами родини /кривно/ і соціально-зв'язаними /напр., приймаками/. Або інші сторони: як родина розмножується, як годується, як вчить і виховує дітей і що думає про світ, людей і т.д., як обороняється, як ділить працю, як розважається, спочиває, які наслідки праці, які норми відносин - звичаї, право, мораль і т.д. Результати наших дослідів над частинами цієї загальної родини і її діяльності ми можемо звести в окремі дисципліни - с п е ц і я л ь н і. Ми скінчили дослід.

Значить, ми вже утворили: 1/конкретну науку про родину, 2/з а г а л ь н у і абстрактну науку про родину і 3/кілька с п е ц і я л ь н и х абстрактних дисциплін про родину.

В однім випадку перед нами була предметом дослідю одна конкретна реально-дійсна жива родина, у другому - поняття типової родини, в якому ми скупчили спільні ознаки всіх родин, і хоч поняття про родину в нас вишло абстрактне, що говорить нам лише про частину ознак живої родини, але все ж про родину живу, дійсну. Ми досліджували родину, яка є або була. Ми не еходили з ґрунту реальної дійсності. Таким чином ми висновуємо, що ми розглядали родину з двох точок погляду: конкретно-описової і загально-абстрактної, які кардинально одріжняються одна від одної. Перша точка погляду - це є точка погляду к о н к р е т н о ї с о ц і о л о г і ї, а друга - т е о р е т и ч н о ї /загально-абстрактної і спеціально-абстрактної/ с о ц і о л о г і ї.

Коли б нашу роботу проробив інший соціолог, - другий, третій, десятій, сотий і більше, - то він би прийшов до тих самих висновків, що й ми. Чому? Тому, що й ми, і він дивився б на один і той конкретний предмет, бачив би ті, що й ми - риси, ознаки, відміни, акції, реакції, чинники, витвори - він би їх описував, перечисляв, виміряв, порівнював і синтезував за тими ж правилами, що й ми. Бо він і ми маємо однакові органи заприяття, однакову нервову систему, однакові основи думання, а тому і його й наші висновки були однакові в к о н к р е т н і й соціології. Однакові були б і в загальній соціології, бо й ми й він спостерігли дійсні, тому однакові, ознаки - одні спільні, а другі різні, а тому і ми й кожний з інших соціологів утворили б однакові родові й відрідні поняття.

Отже: ці поняття були б о д н о з н а ч н и -

ми і тому загальноробовязковими. Коли б хтось із нас був хворий, чи мав би якийсь дефект, поруху в органах сприйняття, то результати дослідів були б різні - і це відкрив би контроль інших учених.

Інтелектуальні функції всіх людей однакові, лише різняться досвід, різні суми вражень і уявлень, а тому може бути різниця в комбінації й розумінні матеріалу. Люди з різною сумою досвіду, як правило, про один і той же предмет міркують різно, ось тому ми передкладаємо, що дослід над родиною роблять фахові соціологи, з однаковою підготовкою /освітою, практикою, досвідом/, тому й результати дослідів - обсяг питань і їх зміст одержується однаковий, загально-значний. Логіка думання однакова у всіх людей, але різний досвід, а тому й різна точність в досліді, що ми легко відкриваємо точною логічною критикою. Це все мусимо мати на увазі, коли оцінюємо вартість наукової праці і обовязковість загально-значних понять.

На цьому завдання науки про дійсність-родину скінчене.

Але коли ми при досліді родини надібали на багато чого, що нам здалось негативним, то ми напишемо ще третю студію, в якій ми висловимо наші погляди про те, якою повинна бути родина. Ми висловимо наші суб'єктивні бажання - не більше. Ми перш над усе висовуємо мету - родина повинна стати іншою, не такою, як тепер, а он якою: подружжя мусить бути моногамне; коли хтось із подружжя вмере, то другий живий член подружжя не сміє вдруге брати шлюб, а мусить присвятити себе вихованню дітей, мусить зберегти вірність пам'яті покійного товариша життя і т.д., і т.д. Ми опишемо, яким повинно стати ідеальне подружжя. Щоб воно таким стало - мусимо вказати шляхи й засоби, якими можна прийти до мети, досягти її і здійснити мій ідеал. Я вказав ці шляхи і засоби.

Другий соціолог в більшості заперечив мої погляди і вказав іншу мету для родини й інші шляхи та засоби.

Третій заперечив нас обох - він довів, що така родина, як є, найкраща.

Звертає нашу увагу в цій праці соціологів одна риза: всі три дослідники говорять про родину, якої ще немає і не було в дійсності.

с т и, про якусь "ідеальну" - просто ф і к т и в н у родину, котра не існує, як реальність.

Друга риса: докладно конструюючи нову систему поглядів, ми висовуємо категорію м е т и /витвору, яка мотивується лише нашим почуттям, і категорію з а с о б і в /отже - чинників/, якими витворили ряд потрібних а к ц і й, щоб одержати потрібний витвір /мету/. З того всього виходить, що ми конструюємо якесь ідеальне соціальне явище з логічними категоріями: люди, акції, чинник, витвір /званий тепер метою/. Це чисто соціологічна конструкція, в якій система засобів /чинників/ будується, як ряд логічно зв'язаних актів взаємочинності, що мусять привести до мети /витвору/. Звідки в нас така певність? На основі вже здобутого досвіду, що коли ми скомбінуємо певну систему чинників, то неминуче прийдемо до такого витвору, якого хочемо. Значить, і в цій системі понять ми закладаємо зв'язок причинний, або розглядаємо витвір, як функцію певних умов /чинників/: коли дана взаємочинність таких-то умов, то настане такий-то наслідок.

Таке думання зі ставленням мети і доборою засобів, неминуче включає в себе о ц і н к у доцільності засобів, а причинний зв'язок є суб'єктивною репродукцією пережитого об'єктивного досвіду.

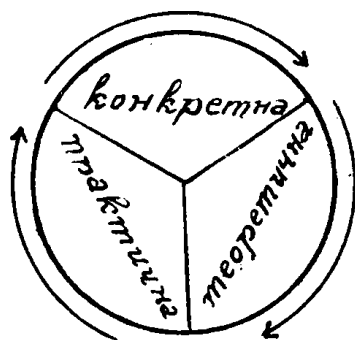
Третє: суб'єктивно пережитий досвід /вивчення конкретної і абстрактної родини/ об'єктивується у в и т в і р: ідею будучої родини. Процес об'єктивізації досвіду, як бачимо, є процесом суб'єктивної творчості: у світі з'являється те, чого в нім раніш не було. Скажім, все так зване виховання основане на цій способі думання. Тепер його називають п р а к т и ч н и м, метоставним /теологічним/, суспільною політикою або суспільною технологією, технікою. І тому, що різними засобами /у практиці/ ми доходимо до однієї мети, або для різних цілей уживаємо однакових засобів, тому у практиці метоставна /теологічна/ соціологія конструює суб'єктивно різні концепції політичної, виховничої і взагалі практичної політики. Система засобів і цілей будується суб'єктивно і тому найбільше змагань і різних поглядів якраз у практичній соціології, що має до діла з ф і к т и в н и м и /будучими/ соціальними явищами.

Спробувавши план витворення нової родини, ми не сказали конкретно, якої, а тому й ця система ду-

шок позбавлена категорії часу і простору, отже відноситься до абстрактної родини. А тому практична наука про бажану родину буде нічим іншим, як своєрідною загальною абстрактною прикладною соціологією, конструкція якої і метод нічим не нагадує ані конкретної, ані загальної соціології, тимчасом в основі його лежить поняття взаємочинності з його логічними категоріями. Так, що це думання є соціологічним, але своєрідним, оснований на даних теоретичної соціології, але об'єкти його не відносяться до дійсності, фіктивні.

Коли ж ми перейдемо до практики, до здійснення, то родина, яку витворимо, стає одиничною, матеріально-конкретною. Соціальна практика /конкретна соціальна технологія/ у здійсненні приводить до утворення об'єктів конкретної соціології. Конкретна соціологія мала до діла з об'єктивно-існуючою родиною, яку ми восприняли нашим рецепторним апаратом, але потім практично об'єктивуємо нову конкретну родину.

Зводячи до купи, можемо сказати: практична соціологія одрізняється і від теоретичної і від конкретної - вона є "політичною", але у здійсненні стає конкретною. Вона може бути загальною і спеціальною в проєкції, а в здійсненні обертається в конкретну. Відношення трьох наук ілюструється єдністю кола: конкретна, теоретична, практична соціологічна думка, остання у здійсненні переходить в конкретну.

7. Термінологія. Відношення
соціології до антро-
поеографії і антропо-
логії.

Глибока принципова різниця окреслених трьох по-

глядів на соціальне явище дає фундамент, на якому можна збудувати систему наук про суспільство. Наш приклад вивчення родини є просто ілюстративним: таксамо ми можемо досліджувати кожне суспільне скупчення - народ, державу, партію, село, місто, проф. спілку, акційне товариство і т.д. і що-разу утворювати три системи наук: теоретичну соціологію, конкретну соціологію і практичну соціологію, але для більшої виразності і одріжнення точки погляду, з якої дивимось на суспільний об'єкт, слід установити відповідні назви для них. Для теоретичної найвищої абстрактної науки про суспільство слід залишити назву **с о ц і о л о г і я**, як наука про закономірності суспільного життя; для конкретної науки про суспільство - **с о ц і о г р а ф і я**, як науки емпіричної, що орудує методом опису конкретних об'єктів з власним іменем, і **с о ц і о т е х н і к а**, як наука соціологічно-прикладна. З огляду на генезу понять першою йде соціографія, на даних якої виростає вища - соціологія, а на висновках соціології опирається соціотехніка.

Кожна з них ділиться на **з а г а л ь н у** і **н а с п е ц і я л ь н і**, згідно з поданими раніш принципами.

Боротьба за термінологію ще не скінчилась, хоч вже більшість письменників примирюються з терміном "соціологія". Однак вживання цього терміну іноді не відповідає предметові і методові соціології, а з другого боку ще силкуються люди замінити термін "соціологія" на інший. Вживання термінів зв'язано з тим чи іншим розумінням самого предмету соціології. Хто думає, що логічною категорією суспільного явища є лише одна - людина, то йому приходить на думку, що найкращим терміном для цього буде "антропологія". /проф. Хв. Вовк, Поль Ріве: "Вивчення людини /антропологія в "Первічному Громадянстві", 192, кн. I, і англійські етнологи/; навпаки - з думки лише про суспільні відносини впливали назви "соціальна фізика" /перша назва соціології у Конта, назва у Кетле та інш./, "рефлексологія" у В. Бехтерєва, "*Verhaltenslehre*" у фон-Візе а взагалі формалісти соціологією називають науку про суспільні відносини, нарешті соціологією називають науку про суспільні втвори - Дюркгейм /інституції/, або просто дається інша назва: "культурологія" у В. Оствальда, ергологія /у етнологів/, культурна історія та інш. Хто на по-

нятті чинників основує своє розуміння сусп. процесів, то також дає назви або "соціології" /Тард про чинник наподіблення/, або "соц. енергетика" /прф. С. Остапенко/.

Називаючи соціологію наукою про цивілізацію чи культуру, Др. Халупний близьче стоїть до статовання в и т в о р і в, як предмету соціології /бо цивілізація й культура - в и т в о р и а не в с е соц явище/.

Назва науки мусить бути можливо більш адекватною предметові її вивчення. Оскільки для більшости навіть сучасних соціологів ще не ясна структура соц. явища, то вони назву соціології чинляють до різних предметів - переважно до того або іншого е л е м е н т у соц. явища, але не до ц і л о г о явища. Наука про суспільну взаємочинність значить те саме, що наука про всі елементи соц. явища, тому найбільш відповідною була б назва "Наука про соціальну взаємочинність", але, на щастя, маємо прекрасний термін Конта - с о ц і о л о г і я, короткий сугестивний, по змісту вказує на з в я з о к елементів, але спеціально не опирається ні на один елемент явища окремо, а на всі разом. Так звана "гибридність" терміну без значіння. В звичайній мові на Україні вживають навіть такі жахливі слова, як "хвильовизм" /"изм" - і хвиля./, "хвостизм" /у Росіян - "отзовізм"/. Цим самим ми не згоджуємось з раніш згаданим поглядом Дра Халупного, ніби-то термін "соціологія" сугерує нам поняття про відносини асоціаційні, групові. У "формалістів" воно ніби так і сталося, але це сталося не через сугестивну однобічність терміну "соціологія", а через однобічне, вузьке розуміння ними складу соціального явища. Приклад самого Дра Халупного повчальний: правильно розуміючи природу соціального явища, він узяв для науки про його назву соціологія, але аргументував в бік поняття витвору /цивілізація чи культура/. "Соціологія" є гарним терміном для науки про "соціальну взаємочинність", цеб-то з в я з о к в к а з а н и х е л е м е н т і в явища взаємочинности.

Щодо терміну "соціографія", то він був прийнятий нами при розробці програми Укр. Соціологічного Інституту. У своїй статті про організацію укр. соціолог. студій /див. "Суспільство", кн I-II, 1925/ і в статті "*Sociologie in der Ukraine*", вміщеній в

Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie / р. 1925, кн. I, ст. I 7-190/, ми подали це розчленування всього знання про суспільну взаємочинність на соціологію, соціографію й соціотехніку, які науки ми зустріли в "Основаніях фітосоціології" ботаника-соціолога І. Пачовського і в "Науке" географа Л. Берга. Ми не зауважували, щоб в Німеччині до 1925 р. де-небудь вживано було цього терміну "соціографія", однак тепер цей термін зустрівається вже доволі часто і прийнятий вже в "*Handwörterbuch für Soziologie*" А. Фіркандта, у Штайнмеца, Тенніеса, Пленге. Таксамо і в чеській науковій літературі я вмістив кілька разів статті з цим розподілом /див. *Ukrajinská Sociologie "Česká mysl"*, 1927, кн. III-IV і "*Soudoba ukr. sociologická myšlenka*" в "*Sociolog. Revue*", 1930, кн. I-2/. Не смію приписувати собі ініціативи в утворенні згаданих термінів, однак їх методологічного обґрунтування, подібного до поданого мною, я ніде не зустрічав. Навпаки, довелося зустріти кілька помилкових непорозумінь з толкуванням цього терміну "соціографія". Найбільш дивно, що прославлений проф. Ф. Тенніес, будучи головою відділу "Соціографії" на VII з'їзді німецьких соціологів /у Берліні/ 28 вересня - 1 жовтня 1930 р., представив свої "*Leitsetze*" по соціографії, в яких заявляє, що соціографія є нічим іншим, як лише новою назвою для... с т а т и с т и к и. Що сучасна статистика має тенденцію бути не лише методом досліджування суспільних мас, але хоче обернутись у спеціальну науку, то це Тенніес вважає за методологічно-недопустиме, як шкідливе для поступу науки. Соціографія, мовляв, повинна систематично об'єднати в собі стару й нову статистичну теорію і стати наукою про господарське й політичне життя німецької нації в порівнянні з іншими. Він згоджується з Штайнмецем, голандським соціологом, який у своєму рефераті про відносини соціології і соціографії вказав на повну необхідність теоретикам-соціологам черпати свіжі дані з соціографії, котра дає підстави існування соціології, як ніби колонія своїй метрополії: вона є областю здобування сировини і споживання оброблених виробів. Шановний Тенніес помиляється: соціографія, як ми бачили, є наукою про конкретно-одиночні суспільні об'єкти, досліджувані не тільки кількісно, і якісно, а статистика є лише одним з методів кількісного дослідження

суспільних явищ. Сам Теннієс вважає методологічно недопустимим, щоб статистика стала спеціальною суспільн. дисципліною /це правильно/, але як же він може ототожнювати іменно суспільну науку з методом /статистиком/? Очевидно, по созвучности з "демографією" Теннієс допустив таке толкування соціографії, а головню тому, що він не уявляє логічних категорій соціального явища так, як викладено в цій нашій праці /див. *Leitsetze für Sociographie in Kölner Vierteljahrshefte für Sociologie*, 9 Jahrg., Heft 1-2, ст.231-232/.

Проф. Йоган Пленге, директор дослідчого Інституту наукової організації і соціології в Мінстері, у своїй "*Das allge Problemsystem der theoretischen sociologie in Köln. Vierteljahrshefte f. Sociologie*, 8 Jahrg., 3 Heft", ст.344-349/ подає більш-менш правильне розуміння соціографії, одначе вносить плутанину, вказуючи ніби соціографія складається з етнографії і демографії /статистики./ - Як побачимо в дальшому досліді ані етнографія, ані демографія не займаються с о ц і о л о г і ч н и м дослідом об'єктів - раз, етнографія не знає, що таке "народ" - два, займається тільки безсистемним описом примітивних народів, а не всіма явищами сусп. взаємочинности - три. Дати спільну назву для етнографії та демографії - це ще не значить повно дефініювати соціографію. Одно правильно у Пленге, що соціографія мусить вивчати конкретні суспільні об'єкти.

Дивовижне, коли не сказати більше, означення соціографії в українського автора, що викладає соціологію в Укр.Господарській Академії - доц. О.Бочковського. У статті "Націологія і націографія, як спеціальна соціологічна дисципліна для наукового досліду нації", вміщеній у "Записках" Укр.Господ.Академії /т.І, р.1927, ст.ІІ2-ІІ8/ він виходить з помилкового розуміння "логії" і "графії", запропонованого в Масариковій "Спробі конкретної логіки" /*Versuch*, ст.95-96/, ніби-то статистику явища можна було б означити словом "графія", а динаміку "логія", а тому й пише, що "в цім розумінні н а ц і о л о г і я студіює націю з погляду динаміки, отже в історичнім аспекті /тому й генетично/, н а ц і о г р а ф і я описує її зі статичного становища" /Бочковський - "Націологія і націографія", ст.ІІ7/. Цілком неправильно! Перш над усе для о д н і є ї дисципліни не можна утворювати д в і назви, друге - соціог-

рафія /отже і націографія/ вивчає к о н к р е т-
н у націю, а соціологія /отже і націологія/ вивчає
націю в з а г а л і - це дві різні точки погля-
ду, як ми бачили раніш. Коли б же назву "націогра-
фія" прикласти до статички нації, а "націологію" до
її динаміки /генетики та історії/, то в результа-
ті це була б лише заміна н а з в для двох точок
погляду на соц. явище, запропонованих ще Кантом
/статика й динаміка/.

Установлення логічних категорій соціального
явища розкрило перед нами саму його природу, тому,
трактуючи конкретну націю /напр., українську, чє-
ську і т.д./, ми утворимо конкретно-соціологічну
дисципліну українську, чєську і т.д. н а ц і о г-
р а ф і ю, а коли будемо досліджувати родові прик-
мети поняття нації, то це й буде "загальна націо-
логія" /або спеціальна, коли будемо мати діло ли-
ше з одним з елементів "нації взагалі"/.

Щодо терміну для третьої групи суспільних на-
ук, то він ще не викристалізований: "Соціальна полі-
тика", "соціальна технологія", "соц.техніка". Оскі-
льки всяка "технологія" є нормативною, то не раз
пробувано називати ці науки нормативними, іноді зво-
дючи їх лише до права й моралі, іноді практичними,
прикладними. У військовій справі вживається назва
стратегія і тактика, які іноді вживаються і в при-
ложені до політики. Мені здавалося найбільш відпо-
відним прикласти загальну назву "соціотехніка" до
всіх суспільних наук третьої групи, що трактують
про доцільні норми поведінки-діяльності.

Розглядаючи нашу систему основних комплексів
знання і їх систем, ми бачимо, що вже при вивченні
землі ми установили відділ біо-географії, що дослід-
жує розповсюдження живих організмів по землі і
вплив землі на них. Очевидно, головною метою дослі-
ду тут є в'яснення впливів, відношень землі до жи-
вих організмів і в тім числі до людини, характери-
зуючи цим якості, властивості землі. Це відношення
не соціальне, а тому воно до соціології не нале-
жить. Наука про відношення землі до людини є части-
ною географії, - власне к р а є з н а в с т в а.
Але ж і соціологія у відділі про чинники досліджує

вплив природи на людину! так, маючи при тім на увазі головно явища суспільної взаємочинності, що виникають між людьми через впливи природи або через інші чинники, що спонукають людей до тих чи інших відносин між собою у стосунку до природи. Власне таке вивчення суспільних явищ, утворених під впливом природи, породило окрему галузь соціології: краєвої, яку називають регіональною *Regional Sociology*. Вона може бути загальною і спеціальною напр., вплив річок на суспільне життя людей є предметом загальної "регіональної соціології", а вплив Дніпра на українське суспільство - спеціальною /власне конкретною/.

Термінологія тут ще не усталена

В біологічному комплексі бачимо самотійний відділ, який ми називаємо антропологічним, який концентрує все вивчення про людину, як живий організм. Біологія не досліджує взаємочинностей суспільних, а тому ні соціологія людська, ні тваринна, ні рослинна з погляду логічно-проведеної систематики не повинна входити в біологію

Тому, що в діяльності виявляються всі властивості річей, то вище пізнання рослин, тварин і людей найбільш можливе у вивченні їх взаємочинностей, тому ми відокремили соціологічний комплекс у самотійний, щоб зосередити вивчення одного класу явищ взаємочинності, однак ця "самотійність" є умовною: соціологію, як спеціальність, не звязану з антропологією, збудувати науково не можна. Соціологія збудовується безпосередньо на біології і посередньо на інших науках. В діяльності людини виявляються її фізично-хімічні, біологічні, психічні властивості, тому соціологія, що будується "ізольовано" від біології та інш. наук, в суті річ не може бути наукою.

Оскільки психічна діяльність розвивається тільки після народження людини, зі вводом її в суспільство, то ми всі відносини людини, які сполучені з психічними рефlekсами, називаємо соціально-психічними, одріжняючи їх з науковими цілями від біологічних. Як космос і земля, так рослини і тварини впливають на поведінку людей і історичну долю суспільств, тому ми і космічні сили прості та складні їх комбінації в явищах землі, і рослинні та тварин-

ні організми розглядаємо, як ч и н и и к и суспільних процесів між людьми. Соціологія тому не може обійтись без використання даних і висновків інших наук, особливо без біологічних.

"Соціологи" у своїх стремліннях ізолювати соціальне явище від всіх інших, доходять аж до схоластики "*Aus - und Zu -*", а в результаті для науки залишається лише "*Aus*", цеб-то визволення од змісту. Вивчаючи акції й реакції людини, не можна їх розуміти без рефлексології, рефлекс не розуміємо без фізіології, фізіологічну діяльність не розуміємо без анатомії, тому соціальне явище не розуміємо без біологічних даних, які у свою чергу розуміємо в великій мірі завдяки фізиці й хемії. Хто нас почав би переконувати, що соціальні явища утворюються "богом" /теологи займаються такою "наукою"/ - з одного боку, або що соціальне явище незалежне від психічних і біологічних явищ, і що його можна розуміти без біології, той обманює себе й нас, бо нічого, окрім порожньої балаканини, не дасть.

Хоч біологія і її відділ антропологія не соціологічна наука, але соціології не можна збудувати без біології. І навпаки: біологія не може бути завершеною без соціології, бо багато біологічних явищ відбуваються під впливом соціальних. Досліди показують вплив професії, права, науки та інш. навіть на форму тіла людини, на діяльність інстинктів, на розмноження й інші біологічні явища. Медицина, як практична наука, може бути основана не тільки на біології, але й на соціології, бо багато патологічних явищ людського організму спричиняються соціальними умовами! Механіка поширення пошестей - явище чисто соціальне. Тому зрозуміло, що медичний фах без знання соціології є фахом лише на-половину. Лікар без знання соціології - у значній мірі не фахівець. Коли важно знати вплив біологічних властивостей організму на поведінку людей, то не менш важно знати вплив соціальних факторів на діяльність біологічного апарату людини.

Розподіл праці в науках робить ще більше спустошення, як розподіл праці в людській роботі: він створює атомістичність розуміння явищ життя й односторонню вузькість в конструюванні наук і самого розуміння їх самостійності. В реальній дійсності жадної самостійності наук нема - всі вони поміщаються під

одним черепом і ще не відомо, в якому порядку, чи в безпорядкові сполучення. Цього якраз ніколи не можна забувати й робити порядок у знанні нам інакше не дано, лише строго-логічною організацією різних систем понять, які /системи/ ми й називаємо самотійними науками.

Антропологічна термінологія таксамо ще не цілком установлена, однак в ній всетаки порядку більше, ніж в соціології, в котрій почали порядок заводити лише соціологи-систематики.

7. Історична точка погляду.

Що досліджує історія? Раніш вона захоплювалась життям і діяльністю "героїв" - царів, князів, воеводів всяких і взагалі знаменитостей, потім захоплювалась /і захоплюється/ політичним процесом суспільства, цеб-то переважно діяльністю пануючих класів, іноді уділяє увагу "народним масам", але переходить до вивчення економічного життя "інституцій", "культурної творчості". Головне: історія займається тим, що б у л о, й як то можна установити по історичних "памятниках" /історія/, чи по останках матеріальних /археологія/.

Однак історію має не лише суспільство, але й природа. "Історія природи" досліджується також /"динамічна геологія", "палеонтологія"/. Історію має людина, безчислені роди її діяльності, політична, педагогічна, наукова, літературна, мистецька, воєнна і т.д./, її витвори /право, мораль, мова, писемство, техніка, будівлі, шляхи, засоби комунікації і т.д./.

Буквально всі елементи буття - природа й людина, кожний рефлекс людини на подразнення має свою історію. Який же предмет історії? Всі предмети дійсного світу і навіть людські фантазії. Історія, очевидно є універсальна наука про все? Ні, історія є не наука, а м е т о д, іноді кажуть і "т о ч к а п о г л я д у". Досліджувати те, що м и н у л о /що було в дійсності, що було сучасністю/.

Розглядати явище ретроспективно - це значить в'яснити, що саме б у л о. Те, що є тепер - це сучасна дійсність, а тому не історія. Історія - це минувша дійсність всього й у всьому - у природі й суспільному житті. Коли нам говорять про "науку історії", то це має таке значіння, як і науковість

виразу "сонце сходить і заходить". В дійсності ніякої науки історії не ма, опріч розумувань про приложення історичної точки погляду до вивчення минулих явищ, отже про метод реконструкції минулої перед нашою науковою уявою.

Історії нема - перед нами виступають люди, що були, їх тодішні вчинки, причини тих вчинків і наслідки /витвори/ їх: всякі події, всякі рефлексии, всякі предмети, книги, які було написано, малюнки, які було намальовано, знаряддя, які було зроблено і вживано, будівлі, які будовано, шляхи, які прокладено і т.д. Виступає не "історія" /такого предмету в реальній дійсності не було й нема/, а колишнє суспільство, цеб-то вся сукупність взаємочинности людей. Явище взаємочинности в минулому - ось що було і що вивчає "історія". А цей предмет в теперішній дійсності є предметом соціології. Значить, історія суспільства є ніщо інше, як соціологія суспільства в минулости.

Які можуть бути завдання "історії"? Такі, як і завдання соціології: вивчити, яка була суспільна взаїмочинність в минулому. Коли історія досліджує той самий предмет, що й соціологія в сучасному, то логічні категорії її ті самі: люди, їх діяльність, чинники і витвори. А може щось інше? Ні, іншого нічого немає. Історія може досліджувати лише явище взаїмочинности в минулому й то не саме явище, а сліди його, цеб-то не повне явище, лише його об'єктивациї /відбитки на матерії/. Ці відбитки слабі, позбавлені у значній мірі колишньої реальности явищ.

"Історія" - це є соціологічна дисципліна або точніше: соціологія минулого суспільного життя.

"Історія" в біологічних науках /і палеонтологія/ ще менше має тих відбитків, бо організми розпались, тканини їх розклались в хемічні елементи, де їх розпізнати не можна, а тому "історія" накидається на відносно більші сліди взаїмочинности колишніх людей; по тих слідах реконструює минулість, нормально пізнаючи її лише зі становища сучасности. Вираз Масарика - минулість пізнаємо завдяки теперішности - глибоко-правильний: властивости колишніх людей уявляємо як властивости теперішніх. Коли б цього не припускати, то ми б не

могли досліджувати історію людства: не знаючи властивостей об'єкта, не можна його собі уявити /об'єкт без властивостей - "дух", "бог" і т.п., які ми "пізнаємо" не інакше, як наділивши їм наші власні ознаки і прикмети!/. Ось через те все написати науково-вартну історію суспільства, не будучи соціологом, н е м о ж л и в о. Оскільки ж таких "неможливих" історій повно, оскільки вони позбавлені соціологічного змісту, то заздалегідь ясно, що ці всі "історії" мають дуже мале значіння, як науки про "д і й с н і с т ь" - це в кращьому випадку філософсько-історичні поеми, котрі треба трактувати не як науку про дійсність, але як в и т в о р и суспільного процесу, не як дійсну історію, але як... один із продуктів історії, не науку, а лише предмет для науки.

Отже, минувшість взаємочинності суспільства - такий предмет історії. Що нам важно знати з цієї минувшости? Оскільки ми розглядаємо історично-суспільне явище в ч а с і, то нам найперш важно знати п е р і о д и ч а с у, в яких накопичувались якісь характерні ознаки всього суспільного життя, а тому, що явище відбувалось і в певнім п р о с т о р і, то нам важно знати область діяльності й систему природних чинників тієї області. Отже, маємо перехрещення "регіональної" системи незмінних природних сил з системою соціальних сил певної доби. Оскільки люди тієї доби не існують, то їх, jako чинників, дослідити не можемо, натомість задовольняємось вивченням в и т в о р і в, як ч и н н и к і в, тому витвори людської взаємочинності /"культура" в об'єктивному смислі/ є те, що дає змогу взагалі мати історію. Істоти, що не залишають витворів своєї діяльності - не можуть мати своєї соціальної історії.

Історія є соціологія суспільної минувшини - таке наше твердження, а з того можна тепер, на основі попереднього викладу, дедукувати завдання і предмет історії, її поділ і т.п.

Історія якогось конкретного народу - є конкретною соціологією минулості, а тому єдина її узасаднена назва: історіографія такого-то народу. Історія Людства - історіологія Людства. Свідома, метоставна діяльність осіб і скупин - конкретна соціотехніка народу чи реальна соціотехніка людства.

Тяжко одріжнати й тепер соціотехнічні категорії від соціологічних, ще важче одріжнати в минулому, але коли хто хоче творити об'єкти в науку, то ці три точки погляду мусить навчитись одріжнати. Несовпадиння, глибока різниця цих трьох точок погляду ясна при вивченні сучасного суспільства. Очевидно, і для вивчення минулого суспільства ці три точки погляду на соціальне явище треба одріжнати, щоб суб'єктивне не нищило об'єктивного. Тільки високо-культурні історики сучасності підіймаються і н о д і н а д е-я к у ступінь об'єктивності в реконструкції минулого. Чому лише іноді й лише де-які? Тому, що історик - жива людина, піддається власним емоціям, ідеям тощо, які не дозволяють людині бути об'єктивною; друге - історики, в більшості не будучи соціологами, не уявляючи складу соціального явища, не можуть наблизитись до адекватної реконструкції минулого, і третє - брак матеріалів історики несвідомо заміщають "логічними" вигадками, гіпотезами, аналогіями.

Одні методологічні розмови істориків про "індивідуальне" і "загальне" чого варті! Історики в минулому бачуть переважно "індивідуальне", цеб-то одиночно-конкретне, яке одно відбивається в пам'ятниках, бо а б с т р а к т н е в пам'ятниках розшуквати не так легко, а до того історики часто й не вміють його одріжнати. Коли ми можемо - а щоб науково мислити, то й м у с и м о, одріжнати родові поняття від підрядних їм /відрідних/ в суспільній сучасності, то мусимо те саме робити, досліджуючи суспільну м и н у в ш і с т ь. Інакше бо про минулість не утворимо н а у к и, коли не утворимо родових понять. Доводити цього вдруге не будемо, бо вже про це сказали ясно попередю, а тому висновок: коли історики думають, що предметом історії є "індивідуальне", то це показує, що вони не знають суті суспільного явища - раз, методу утворення наукових понять - два і стоять на ступні не досліду, а констатування емпірично-даних прикмет лише індивідуально-конкретного, прикмет, не увязаних з прикметами інших об'єктів того самого класу явищ, цеб-то н е а б с т р а г у ю т ь спільностей в індивідуальному, де ж нема абстракції - там же нема синтетичного думання, узагальнень, нема шляху до утворення наукових понять, нема науки. Це емпіризм, а не

наука. Це думання селян, низчих народів і дітей до 12-14 років, які абстракціями ще не мислять.

Що ж би тоді робила пре-історія /археологія/, котра загального вже нічого не викопав: все індивідуальне! одно гробовище, одна серга /ковтка/, одна монета, один собачий зуб у попелі, один шматок обточеного каміння і т.п. - як по цих пам'ятниках реконструювати минувшину? Дуже тяжко, але в певних межах можна. Те саме і з "історією" - історичних пам'ятників ще більше, але одно треба знати: хоч як багато знайдено загального в минувшині, то все ж значно менше, ніж в сучасності. Коли ми ще ^{про}сучасність не вміємо знаходити загальне-абстрактне а через те не вміємо виводити з а к о н и суспільного життя, то тим менше надій на утворення "законів" про минувшість. Закони суспільної минувшости знайдемо тоді, коли твердо їх пізнаємо в суспільній сучасності: д о з а к о н і в і с т о р і ї м о ж н а п р и й т и л и ш е ч е р е з з а к о н и с о ц і о л о г і ї. І так у всьому: в іс-торії установ, права, літератури, мистецтва і т.д. Не з історії витягнуто закони і поучення для сучасності, а лише законами науково-збудованої соціології, науки про сучасне повне життя суспільства, зможемо пояснити історію. Тому не *"Philosophie der Geschichte als Sociologie, sondern Sociologie der Gegenwart als Weg zur Verständigung der Geschichte"* так можна сказати не тільки П.Барткові, а всім любителям "філософії історії", яку вони komponують на основі "індивідуального" і то не історичного, а свого власного.

Щоб оспорити нашу точку погляду, то історики повинні нам довести, що історія вивчає не минулу суспільну діяльність людей, а щось інше. Коли ж вони згодні з тим, що історія вивчає минулу діяльність суспільства, то вони мусять признати, що вивчають явище суспільної взаємочинності, інакше - соціальне явище, а це значить - основні його категорії - л ю д е й, їх а к ц і ї, ч и н н и к и і р е з у л ь т а т и /витвори/, а коли не це, то що вони вивчають? Одних людей, "полководців", індивідів? Тоді вони можуть написати лише їх б і о г р а ф і ю. Вивчають лише дії індивідів і груп? Тоді вони можуть дати лише "форму відносин", не більше. Може вивчають лише чинники? Тоді скажіть: що, коли й як

ті чинники чинять?² Коли вивчаєте одні витвори, то мусите сказати - хто, чому і як їх витворив і для чого, а це значить сказати: хто /які люди/, чому /під впливом яких чинників/, як /в якому зв'язку/ витворив /які витвори/. Сказати це - значить признати логічні категорії соц.явища, логічно признати далі необхідність стати на соціологічну точку погляду, яку ми захищаємо.

Викладена нами теорія "історичного" явища відкидає утерті шаблонні фрази про історію, як ніби-то л и ш е к о н к р е т н у науку. Проф.Д.Чижевський наводить у своїй "Логіці" власне таку методологію історичного явища, яку ми критикуємо. Згадуючи, що теоретиками "своєрідности" історичного методу в Німці: Дільтай, Зіммель, Віндльбанд, Маркс Вебер, Рікерт, проф.Чижевський каже:

"Вони тільки обороняють сферу історичного дослідження від спроб анексії з боку метод природничих наук. Особливости історичних наук можна зрезюмувати в таких основних точках:

1. Історичні науки /історія, історія літератури, історія мистецтва/ досліджують не загальне для цілої групи об'єктів, а навпаки - і н д и в і д у а л ь н е, що характеризує даний об'єкт /особу, епоху, народ, історичну установу/, о д р і ж н я є його від інших /феодалізм:німецький, англійський, французький; барок:італійський, німецький, французький, український; духовна драма:середньовічний схід, Польща, Україна, спроби її відновлення в сучасній російській ...літературах/;

2. Ознаки для утворення тих індивідуальних понять вибираються не с е р е д н і, п е р е с і ч н і, "с п і л ь н і", а т и п о в і, х а р а к т е р и с т и ч н і /не середня церква чи палац бароко, "найкращий", не пересічне середньовічне місто, а багатіше, чи з інших причин "видатне"; "визначне" у природознавстві: "середня" людина, чи інша тварина, "статистичне" пересічне з усіх окремих випадків, що є повною місіантницею в історичних науках/;

3. Із цих ознак утворюється не "загальне", "родове", а "ідеальний тип" /Макс Вебер/ даного явища, в ньому з'єднуються всі т и п о в і риси, хоч би їх і не було в окремих /навіть їх

більшості/.

/Див. Д. Чижевський: "Льогіка", Прага, 1924,
В-во "Сіяч", ст. 84-85/.

Спитаємо тих панів професорів: яку ціль має наука? П і з н а н н я д і й с н о с т и. Але на одному індивідуально-конкретному пізнається лише воно, але не суспільна взаємочинність, цеб-то не пізнається суть звязків буття. Не пізнаючи звязків - ми не пізнаємо н а у к о в о нічого. Одне конкретне пізнати - це значить восприняти лише його образ, уявлення, логічно не опрацьоване, емпіричне, а тому й не наукове; це матеріал для науки, але ще не наука. Діти і селяни якраз так і сприймають "конкретне". В такому сприйнятті науки ще нема.

"Індивідуальне" /цеб-то не феодализм взагалі, а феодализм французький, англійський й інш./, що "характеризує" епоху /!/, народ /!/. І "епоха" і "народ" - об'єкти науки: так яким же способом епоху можна схарактеризувати через "індивідуальне" і що в ній є власне "індивідуального" - чи Наполсон, чи французька революція, чи хемія Лавуазьє, чи твір Кондорсе, чи світильний газ, чи гільотина, чи тарантєля? По якому це "типовому" характеризується епоха? І чому типове /а це і є пересічне./ ототожнюється з н а й к р а щ и м? Тип - є повторення, найкраще є виняткове. Чому повторне, типове з одного боку й найкраще - виняткове характеризують епоху?

Пізнати дійсности без типового, а типове без установлення родового поняття н е м о ж л и в о, отже: чи ставлять собі всі рікєрти метою пізнати дійсність /хоч і минулу/? Ні. А наука і є метою і способом п і з н а н н я дійсности. Тоді, значить, історики, філософи не ставлять собі метою п і з н а н н я.

А чого вони добиваються? Вони, за Максом Вебером, мають метою установляти "ідеальний тип" даного явища: словом - зібрати все к р а щ е: А краще є поняття суб'єктивне і відноситься до способу думання практичного, телеологічного /метоставного/, цеб-то до соціотехніки.

Безсумнівно, що Макс Вебер силкується збудувати "мету" із поняття конкретної науки. Це неправильно в засаді: логіка конкретного й логіка бажаного є різна, як це ми бачили з викладу трьох основних то-

чок погляду; практично-суб'єктивне, окрім мети, ще має категорію засобів, а пізнання засобів /як опанування явищем, як пізнання його закономірностей/ виводиться з пізнання теоретичного, а не конкретного. Вебер од конкретного до бажаного робить скок через теоретичне. Це доказ ненауковості всієї концепції Вебера й інш. йому подібних.

Не на історіографії, а на історіології /цеб-то соціології минувого суспільства/ можна будувати підстави для соціотехнічного: досягання мети мислиться, як причиново-зв'язаний ланцюг переходів від конкретного сущого через теоретично-закономірне до конкретного - бажаного, що здійснюється наново.

На думку цих німецьких філософів, як бачимо, історія є описування "найкращого", цеб-то не суспільної дійсності в минувшині, а її підмальованої однібічності. Не треба довго доводити, що це не наука, а міркування "по дорозі в казку", утворення не системи понять, а низки художніх образів, які не характеризують дійсність, а лише викликають в нас естетичні емоції.

Така "історія" просто є творенням легенд, а не науки. Це інтелігентська мітологія, цеб-то приймання символів за реальну дійсність. Розуміється, така історія нікого нічому навчити не може: у кривому дзеркалі минувшости не можна побачити ні минувшини такою, як вона була, ні дійсності, в якій живе багато минувшини.

Перебування на степені митикувань про "конкретне", "індивідуальне", спекуляція з "ідеальними типами" і спеціальне відмахування руками від методів природознавства /від будування родових понять/, - показує на до-н-а-у-к-о-в-и-й стая думання філософів: хто не може будувати родових понять про дійсність, той дійсности не розуміє, а тому нічого наукового, цеб-то певного нам про неї не скаже, не зважаючи на рангу "філософа" і "професора", і "доктора" і *wirkliches Geheimrats* пруської держави.

Претенційне обіцнвання давати нам характеристику "епохи" чи "народу" /величезних складних явищ!/ без аналізу й узагальнень, без родових понять, а лише на основі "ідеальних типів" цих явищ приводить до таких "теорій" нації, як, напр., у проф. Д. Чижевського в його "Нарисах з історії філософії на Україні",

про що ми поговоримо у відповідній частині цієї праці, сподіваючись дати там докази певної наукової діловості тієї історичної "методи", яку випрацьовувать всі ті, що не будують родових понять історично-суспільного явища, і яку з таким успіхом продемонстрував проф. Чижевський на своїй типології української нації.

8. С п р о б а у т в о р е н н я с и с т е м
и с у с п і л ь н и х н а у к.

Таких систем натворено чимало. Оглядати їх всі нема рації з огляду на те, що більшість їх збудована без уявлення про категорію суспільного явища — раз, з безнадійності спроб звести в систему ті суспільні науки, що утворилися емпірично, як конгломерати, з усією стихійною і "практичною" непослідовністю — два. Одначе кілька прикладів подамо, щоб на їх розгляді остаточно собі уявити принципи, викладені нами попереду, які ми вважаємо, як необхідні засновки для утворення системи суспільних наук. Як один із прикладів можемо взяти наведену ще раніш систему суспільних наук Масарика:

Ц а р и н а с о ц і о л о г і ї *)

	<u>теоретична</u>	<u>практична</u>
	<u>абстрактна</u>	
Соціологія	а/Мезологія /антропogeографія/. б/Популяціоністика. в/Етнологія г/Економіка г/Державознавство /Церквознавство і т.д./	П о л і т и к а в ширшому розумінні /суспільна політика/ П о л і т и к а в вузчому розумінні /державна політика/. Законознавство. Адміністрація. Господарс. політика

* /Масарик в "Ceske Politice" I, 1906, подав нову редакцію своєї класифікації; ввівши науку про родину і народів примітивних і цивілізованих, розділяючи всі назви на загальні і спеціальні.

д/Наука про інте-
лектуальну, ми-
стецьку, мораль-
ну організацію
суспільства.
е/Історія.

Військова спра-
ва.

*1 Fr. J. Masaryk: „Rukovět sociologie“ v „Naše
doba“, 1901, стр. 98/.*

Передовсім помічавмо головний поділ: розгляд соціального явища з погляду теоретично-абстрактного, конкретного і практичного. Це правильно в за-саді, але що вказує класифікаційна схема? Соціологію Масарик не поділив ніяк, а з інших заяв його знаємо, що соціологію він ділить за Контом на статистику й динаміку. Знаємо, що говорив і про чинники суспільного процесу /“історії”/ і про витвори, але ці категорії якось не знайшли собі в його класифікації суспільних наук. Категорії чинників і витворів, як спільні всім класам соц. явищ, мусів би Масарик відокремити в родове поняття соц. явища, абстрагувати, а цим самим він наповнив би зміст своєї абстрактної соціології. Але це, очевидно, не було ясно авторові - він чув велику трудність конструкції абстр. соціології і, мабуть, через те й не докінчив свого підручника соціології, коли не припускати інших причин.

Друга група наук, обнятих назвою к о н к р е т н и х: мезологія /антропогеографія/, популяціоністика, етнологія і т.д. включно з історією. Перш над усе в одному ряду стоять науки з соціології с у ч а с н о с т и /а,б,в,г,д/ і соціології суспільної м и н у в ш и н и /історія/. Чому історія - конкретна наука, і що вона досліджує? Ми вже бачили, що історія є м е т о д о м дослідду, а не наукою про дійсність в реальному розумінні. Для суспільної минувшини можна прийняти назву й історії, але вона охопить вивчення того самого в минулому, що досліджує соціологія і соціографія в сучасному: всю сукупність суспільної взаємочинности, - але в такому разі історія не може стояти в одному ряду з антропогеографією /яка досліджує відношення землі до людини/, економікою, що вивчає лише один клас соц. явищ /економічних/, популяціоністиком, що вивчає

другий клас соц. явищ /щодо розмноження/, державознавством, що вчить лише одну з багатьох "форм" організації суспільства та інш. ще спеціальних наук, бо історія вивчає в с е ю сукупність соц.явищ з усіма категоріями! Таким чином, автор поставив історію, науку, що досліджує в с і класи соц.явищ, в ряд з тими, що вчать лише окремі класи /і підкласи/, цеб-то загальну науку зі спеціальними.

Друга неясність: коли є дії економічні, популяційні, інтелектуальні і т.д., то в них щось мусить бути спільне, а тому мусить бути родове поняття діяльності. Масарик його не одріжняє.

Але чого в цьому ряді наук стоїть етнологія? Етнологія вивчає, як кажуть етнологи, життя окремих народів /правда - примітивних/, але виучувати в с е життя народу - це значить вивчати людей, діяльність, чинники і результати їх - така наука, що охоплює всі сусп.явища, в з а г а л ь н о ю і їй не місце в ряду спеціальних.

Нарешті, антропогеографія - це наука про природні ч и н н и к и, а які науки вивчають і н ш і чинники /Масарик одріжняє чинники, як побачимо пізніш, космічні й біологічні, технічні й історичні/? Виходить, що є окрема наука про одну групу чинників, але нема наук ^{про} інші групи чинників - думка не доведена до логічного закінчення.

З соціальних процесів Масарик вводить у цей ряд - економічні, інтелектуальні, мистецькі, моральні, а де ж процеси п о л і т и ч н і? Очевидно, вивчення їх Масарик доручає практичним наукам, але це значить, що економічні й культурні процеси у його вивчають науки "конкретні" з однієї точки погляду, а політичні явища вивчаються з і н ш о ї точки погляду /науками практичними/.

Нарешті, чому другий ряд наук несе назву "конкретні"? Конкретні об'єкти, як ми бачили, мають свою власну назву /яко явища індивідуальні/, досліджуються в межах ч а с у і п р о с т о р у, на основі опису, констатування всіх їх ознак, без включення цих індивідуальних явищ у вище родове поняття.

Видно, що Масарик бере тут загальні прикмети економічних й інш. явищ, цеб-то класифікує науки за о б с я г о м понять /а в такому разі буде поділ на загальні і с п е ц і я л ь н і/ і за змістом понять /поділ буде - абстрактні й конкретні/. Отже, назву конкретні він вжив неправильно: вказані ним науки не

конкретні, а спеціальні - раз і абстрактні - два.

При неясности структури основних понять, їх взаїмовідношень і змішанні трьох точок погляду на систему суспільних наук, як впорядкування їх за певним принципом, утворити не вдається.

І не вдалось. Це можна пояснити до певної міри методом Масарика. Він пише, напр., в "Соціологічних і філософських основах марксизма" /по-чеському "*Socialní otázka*" /:

"Повну й систематичну аналізу соціальних питань, на мою думку, треба найкраще зробити в такому чергуванні: починати треба з викладу філософічного змісту суспільних питань. Від філософічних підстав можна перейти до соціологічної теорії" /"Соціол.и філософ.основанія марксизма", ст.6/.

Ми ж думаємо, що цей шлях не певний: лише вивчення конкретних явищ індуктивним шляхом може привести нас до встановлення різниць і спільностей, цеб-то підрядних /видових/ і надрядних /родових/ понять соц.явища. Філософія ж тут до речі хіба в розумінні методології досліджу суспільного життя, але не в вигляді "метафізики" суспільного життя.

Цим шляхом - методологію вивчення конкретних соц. явищ Масарик не мішов і класифікацію сусп.наук зробив не на основі даних соціальної матерії /конкретної і абстрактної/, а просто взяв історично-емпірично витворені науки, звів їх механічно до купи під назвою "конкретних" - не відповідно методові їх утворення, а тому, що вони конкретно існують у книгах. Тому утворити систему, як логічної цілості суспільних наук, йому не вдалось. Ми вважаємо, що при неясности розуміння логічних категорій суспільного явища, систему сусп.наук організувати не вдається нікому.

І на найсвіжішій спробі створення системи суспільних наук проф. Йосифом Кралем /див. *Josef Kral: Socialní vědy a jejich třídění*" в "*Socialních Problémech, Praha, květen, 1931, č. I, st. 3-15*/ це виразно видно. Проф.Краль у своїй праці переглядає чимало спроб класифікації суспільних наук і в результаті витворює свою систему, беручи за вихідну точку клас-

сифікації Конта і Масарика.

За загальну, абстрактну, основну і синтетичну суспільну науку проф. Краль вважає соціологію, як науку про структуру і розвиток суспільства, а також про культуру, як сукупність в и т в о р і в суспільної діяльності людей /" *Soc. vedy a jich triiděni* ст.12/. Соціологію ділить на "окремі соціальні, особливі конкретні науки:

1. Мезологія /антропогеографія, людська географія, соціальна географія/;
2. Антропология /наука про походження й еволюцію людини, про тілесні й духові різниці племен, оскільки подібно до культурної антропологии не переходить до соціології/;
3. Популяціоністика /демографія/;
4. Наука про родину /генетика/;
5. Етнологія /як наука про рід і нарід, про всі роди й народи, не лише примітивних чи старіших, чи на низшому рівні цивілізації/;
6. Економіка - господарська наука;
7. Правознавство;
8. Наука про державу - політична наука.
9. Соціологія релігійна, церквознавство або наука про релігійність об'єктивну, соціальну, евентуально наука про релігію взагалі;
10. Наука про інтелектуальну організацію суспільства /наука, як суспільний і культурний чинник, наукові товариства дослідчі і популяризаційні, шкільництво, народня освіта, часописі, сюди б же відносились наука про журналістику/;
11. Наука про моральну організацію суспільства - соціальна етика описова /оскільки не включена в попередні, зокрема в етнологію чи етнографію, як опис звичаїв, товариства забавні і спортові, більша частина того, чим займається колишня моральна статистика, також про класи і верстви суспільні, як скупили суспільних стиків у вузкому розумінні, етичні рухи і т.п./;
12. Наука про мистецьку організацію суспільства /театр, кіно, музеї мистецтва, *četva*, мистецькі товариства, пропаганда мистецтва/ або взагалі етика.
13. Наука про мову і письмо, як засоби суспільного стику /а рівно ж про дальші суспільні сполучники при допомозі мови й письма/;

I4. Історія, як опис і виклад дійсної еволюції людства і його окремих груп, а рівно ж індивідуальні його чинності і витвори - цеб-то загальна і спеціальна історія. Історію доповнює антропология відомостями про початки людства і його перше поширення, а сюди ж відноситься і преісторія /археология/.

Це є "система" проф. Й. Краля.

Автор пояснює, що ці науки становлять дві групи: одна з них описує і розяснює будову суспільства, а друга займається дослідом розвитку суспільства, як цілоти і його окремих складників. Цей поділ - додає він - не безумовний, бо антропология сполучує обидві точки погляду.

Далі міркує, яку б науку куди можна прилучити, що нам не цікаво, але у високій мірі дивовижні уваги про те, куди притулити педагогіку.

"Tak by také mohla pedagogika byti zvrátena do sociálních věd, бо ж шкільна організація, безсумніву, туди належить" /ст. I4/.

Не менше диво з лінгвістикою:

"U lingvistiky je zase pochybnost, patří-li spíše do skupiny věd psychologických či do sociálních."

Сам же Краль пише про "společenskon součinnost" /суспільну взаємочинність/, але не знає, чи педагогіка належить до соціальних наук! З чим має діло педагогіка? Виначає основи й методи виховання л ю д е й, цеб-то своєрідний клас явищ взаємочинности. Де ж є людська взаємочинність, там може бути лише соціальна наука.

Мова є витвір і разом чинник суспільного процесу: категорії соц. явища, а тому лінгвістика - соціальна наука. Думаю, що соціолог мусить знати основні тези щодо мови, як соціального явища: людина родиться б е з м о в и і лише ступнево шляхом суспільної взаємочинности виробляє мову - раз; звукові рефлексии стають мовою лише тоді, коли обертаються у з н а ч і н н я, однаково зрозумілі для інших - процес утворення значіння - соціальний, бо однаково значіння виникає лише при взаємочинности індивідів в один час і в одному місці - два. Весь корпус мови є результатом взаємочинности індивідів і разом з тим чинником утворення думки. Думання без

слів не можливе: думасмо словами голосно або суб-вокальне. Оскільки думання є функцією слова, а слово є витвором соціальної взаємочинності - думання є витвором соціальним. /Щодо процесу утворення значіння пляхом суспільної взаємочинності - дуже красномовні сторінки знаходяться в праці проф. С.Потебні "Мысль и язык", 4-те вид., 1922, ст. 0-1, а також у Вільгельма фон-Гумбольдта в "Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, Werke", т. 6: "Мова в дійсності розвивається лише в суспільстві, і людина розуміє себе лише, спробувавши на другому зрозумілість своїх слів"/.

Тепер звернемося до розгляду класифікації проф. Краля. Він називає ці науки зразу і "спеціальними" і "конкретними", що неправильно, бо цим змішується дві різні точки погляду на соц. явище: Спеціальні /чи загальні/ науки - це поняття, виведені від о б с я г у, а конкретні чи абстрактні - від змісту поняття. Цього проф. Краль, очевидно, не одрізняє.

Антропология є наука, як ми бачили, біологічна, тому, що досліджує людину з боку її зовнішньої "форми", внутрішньої будови, фізіологічних функцій, рефлексологічної діяльності індивіда, але не взаємочинність, яка є предметом соціології. Краль ввів це правознавство, мовознавство, так що його список "спеціальних" чи "конкретних" наук піднявся до 14-ти, але вся його класифікація є не виправленням класифікації Масарика, лише продсваєнням її. А тому наші зауваження з приводу Масарикової класифікації цілком переносяться й сюди. Ми можемо лише здивуватись, чому автор включає теорію класу й верстви або забавні та спортові організації до науки про моральні явища! Для держави й церкви він призначає окремі дисципліни, а для класу, верстви й інших він знаходить /цілком безпідставно/ місце в науці про мораль. Про різні способи о р г а н і з а ц і ї людей мусить бути одна загальна наука, як про о д и н клас явищ. Згадує, що історія досліджує "*jednotlivé činnosti a vytvory*" цеб-то лише і н д и в і д у а л ь н і - таким чином історія є к о н к р е т н о ю наукою про індивідуальне, тоді як якісь закономірності наука висновує лише з загального й абстрактного!

Соціальну психологію Краль вєдєє до абстрактної соціології, але всі явища соціальної патоло-

гії /по-нашому негативні витвори сусп. процесу/, в тім числі і кримінологічні, він не знає, куди вмістити і лише зауважує, що вони *juon predmetom badani uuznyoh socialnich věd* /ст. 15/.

Щодо класифікації практичних /прикладних, нормативних/ наук, то Краль вважає, що засадою поділу *l'ellici princip* єб-то *fundamentum divisionis* /в і д і л и, а також з а с о б и іх досягання "Prato nelre dovrieti naprostij paralelizm, aby každy vědē theoretické odpovídalo příslušná věda praktická" /ст. 15/.

Перечислює Краль практичні науки так:

1. А п л і к о в а н а с о ц і о л о г і я або с о ц і я л ь н а п о л і т и к а в найширшому смислі слова чи соціальна технологія, як теорія, правильник, інструкції /" *návod* "/, наука про програму, єб-то про реконструкцію суспільства, систематичне впорядкування /" *průvra* "/ суспільного ладу, а також правильник про вживання соціологічних принципів і засадничих тверджень /" *poznatky* "/.

2. Е в г е н і ч н а, п о п у л я ц і й н а і *zdravotnicka* п о л і т и к а, почасти ви-плекувана в соц. медицині, гігієні, евгениці й популяціоністиці.

3. П о л і т и к а у вузчому смислі слова, єб-то державна /влада, адміністрація, зносини між державами та інш., і вєсвідство/.

4. П о л і т и к а г о с п о д а р с ь к а, загальна і спеціальна, соціальна економіка і т.д.

5. П р а в н а п о л і т и к а /законознавство, судівництво/.

6. П о л і т и к а к у л ь т у р н а: церковна, мстєцька, гкільна і виховна взагалі, народопросвітна.

7. С о ц і я л ь н а п о л і т и к а у вузчому розумінні, зокрема наука про соціальну охорону.

8. С о ц і я л ь н а е т и к а нормативна /родина, полева, національна, громадська, професійна, господарська, філантропія і т.д./.

Розуміється, по суті беручи - це не класифікація, а просте перечислювання предметів, як вони по-падуться під руку: простий емпіризм гне думку вниє, до вже майже "готових" наук, без огляду на розпо-діл фактів д і й с н о с т и і на метод їх вивчен-ня: конкретний чи абстрактний. Коли б автор попере-

ду класифікував предмети діяльності, то він би прийшов до "двох-поверхової" будівлі прикладної суспільної науки: загальною була б його "аплікована соціологія" чи "соціальна політика в ширшому смислі слова", а спеціальними прикладними науками були б: 1/популяціоністика /теорія розмноження чи "евгеніка", міграція і т.д./, 2/державна політика /влада, адміністрація, військова справа, дипломатія/, 3/господарська політика /загальна і спеціальна/, 4/правна політика, 5/культурна політика, 6/соціальна філантропія. "Соціальна етика" розпливалась би в загальній соціальній політиці, зокрема в тій її частині, що займалась би означенням ц і л е й.

Чому проф.Краль думає, що "соц.етика" окрема наука? Хіба вказаний ним зміст "соц.етики" не розкладається по інших соц.-практичних науках? Родина і полова етика є частиною науки популяційної, котра трактує про біологічне і соціальне розмноження людей, національна увійде частиною в дипломатію, як назву для науки про міжнародні зносини; громадська, професійна, господарська етика увійде у відповідні спеціально-практ. дисципліни, які власне і становлять норми взаємної поведінки людей в окремих областях дійсности. Проф.Краль міг би познайомитись з досить цікавим курсом "аплікативної соціології польського соціолога Дра Валеріяна Адамського /див. кс. *Dr. Walerjan Adamski: Tomys socjologii stosowanej, t.I, Poznan 1928, Pracey Polskiego Instytutu Socjologicznego*, який досить близько підійшов до суті діла, правильно розуміючи відношення науки загальної до спеціальних в області соціотехніки. Поскільки ж проф.Краль не уяснив собі суті, цеб-то різниць у логічній будові наук загальних і спеціальних /щодо обсягу/ і абстрактних та конкретних /щодо змісту/, то й класифікація його фатально позбавлена логічної підстави, як і всяка інша класифікація емпірично-даних конгломератів.

Перейдім тепер у Францію.

Там панує "французька школа", *resp.* школа Е. Дюркгейма, який дав класифікацію, що виходить з розуміння соціології, як "корпусу" суспільних наук. Класифікаційна схема Дюркгейма виглядає так / *les principales divisions de la sociologie* /:

Досліджує географічну підставу народів в їх відносинах до соціальної організації.

Соціально морфологія

Досліджує населення, його обсяг /чисельність/, гущину, розподілу на землі.

Соціологія релігії / *S. religieuse* /

" моралі / *S. morale* /

" права / *S. juridique*

Соціально фізіологія

" господарства / *économique* /

" мови / *linguistique* /

" естетики / *s. esthétique* /

Загальна соціологія / *S. générale* /

/ див. *E. Durkheim: "Sociologie et sciences sociales* у збірнику "*De la méthode dans les Sciences, t. I., Paris, Alcan, 1920, c. 307-333.*

Є укр. переклад цієї праці, виготовлений М.Залізнякам і вміщений в "Наша Школа", наук.-пед.журнал, Львів, 1909, кн. III-IV, ст. 125-139. Не дуже точний /.

Основи цієї схеми поділу соціології вже стали традицією Франції! Яку книжку по соціології не візьмеш в руки - скрізь маячить схема Дюркгейма. Ось, напр., *Le Guide de l'étudiant en Sociologie* / Paris, 2-ге вид. 1925 /, зложений *C. Bouglé* і *M. Deat* -ом: літературу тут розбито на "загальну на загальну соціологію і спеціальні її галузі - соціологія родяни / *domestique* /, соціологія політична / нація і держава /, соціологія права й моралі, соціологія релігії, соціологія господарства.

В науковій соціології, яку вишукують початковий курс *R. Hubert* -а "*Manuel de sociologie a l'education* / 2. вид., Alcan, 1926 / знаходимо той же поділ. Те саме бачимо в соціологічній хрестоматії, зложений *C. Bouglé* і *J. Rauffaut* -ом "*Elements de sociologie*" / Alcan, 1926 /, напр.: "загальна соціологія / сюди включено питання: асоціація - факт природний і універсальний, харак-

тер соціальних явищ в людському світі, прояви соціального життя, психологія юрби, психологія соціальних скупин, як класифікувати суспільства/ потім ідуть: *la sociologie domestique* /про родину/, *s. politique* /класи, міста, імперії, нації і модерні держави/, *s. morale et juridique, s. économiques* врешті *sociologie idéologique* /релігія, наука, мистецтво/.

Офіційна програма соціології для шкіл складається таксамо: вступ /про "класифікацію людських суспільств"/, а далі - економічна соціологія, "приватна соціологія"/це про родину!/, політична соціологія /племено, місто, імперія, нація, союз/ і врешті "релігія, мистецтво і наука з соціологічного погляду" /див. *M. Falcourt: Sociologie als Lehrfach an den französischen Ecoles normales primaires*". 3)

Так, що і наукова, і офіційна Франція стоїть на ґрунті дюркгеймівської схеми.

Поза Францією зустріваємо цю схему /поширену/ в ЧСР. Прекрасна "*Sociologická Revue*", ведена в Брно І.А.Благою, Е.Халупним і Й.Л.Фішером має такий розподіл літератури: загальна соціологія, мезологія, соціологія села, соціологія міста, родини, народу, господарства, права, мистецтва, соціологія політична, проблеми соціалізму, соціологія релігії, виховання і т.д.

Хоч тут введено чимало нових рубрик, але типомістично це - поширена схема Дюркгейма.

Але про що говорить нам класифікація Дюркгейма?

Части соціології, на думку Дюркгейма, в дійсності є стільки, скільки окремих соціальних наук, скільки є різних родів соціальних фактів, але методична класифікація соц.фактів була б передчасною //, в кожному випадку її тут /в статті/ не місце, хоч головні категорії цих фактів від подає /„Une classification méthodique des faits sociaux serait prématurée et, en tout cas, elle ne saurait tenter ici“ - *De la Méthode, cm. 320*/

Насамперед треба досліджувати суспільство з "зовнішньої сторони" /*dans son aspect extérieur* а це зводиться у його до вивчення території і її населення „*Ce territoire, ses dimensions, sa configuration, la composition de la population qui se meut sur sa surface, sont naturellement des facteurs importants de la vie sociale*“, *cm. 320*

Так, земля, її розміри, конфігурація, склад, населення, що живе на ній - це важні "чинники", але шкода, що Дюркгейм в означенні соціальної морфології не піднявся вище "антропогеографії" / *Le que les Allemands appellent l'anthropogeographie n'est pas sans rapports avec ce que nous nommons morphologie sociale*, см. 321. / і демографії. Чому це "зовнішня сторона" суспільства? Чому територія є "субстратом" і чому соціальна морфологія відповідає анатомії, коли анатомія є наука про внутрішню будову організму? Як бачимо, в цих всіх метафорах віє дух "організму": анатомія, фізіологія, а врешті с о ц і я л ь н а морфологія вивчає землю, природу! Земля тут фігурує, як "зовнішня форма" суспільства. Земля є складною сукупністю космічних ч и н н и к і в соціального процесу, які й досліджує не "соц. морфологія", а просто теорія чинників, котра включає у свій предмет вивчення чинників не тільки "географічних", але й біологічних, і психологічних, і соц.-історичних. Дюркгейм цього не розуміє і тудить до купи, в одну "соц. морфологію" і вивчення лише однієї групи чинників і вивчення соціальної структури. Логічних підстав жадних для цього нема! Звести антропогеографію механічно до купи з демографією і назвати це "соціальна морфологія" - це значить впасти в блуд. Коли ця "соц. морфологія" досліджує лише о д н у групу чинників, то які дисципліни заняті іншими чинниками? Дюркгейм на це відповіді дати не може.

По аналогії з "організмом" Дюркгейм будує і другу частину соціології - "соціальну фізіологію": *En biologie, tandis que l'anatomie (appelée aussi morphologie) analyse la structure des êtres vivants, le mode de composition de leurs tissus, de leurs organes, la physiologie étudie les fonctions de ces tissus, de ces organes. De même à côté de la morphologie sociale il y a place pour une physiologie sociale qui étudie les manifesta-*

Словом, коли є органи, то мусять бути їх функції; коли органи вивчає анатомія / *resp.* морфологія/, то функції - фізіологія. Уявляючи, що суспільство є ніби "організм", Дюркгейм і каже, що "таксамо" й соціологія вивчає морфологію і фізіологію суспільства. Що ж досліджує соціальна фізіологія? Дуже багато, бо соціальні явища "фізіологічного порядку" також дуже різномірні / *les phénomènes sociaux d'ordre physiologique, sont eux-mêmes très variés*, см.

321 / - - - - - , а саме: р е л і -

г і й н і /вірування, обряди, інституції/, м о - р а л ь н і /ідеї, звичаї/, ю р и д и ч н і /інституції/, е к о н о м і ч н і /інституції продукції, обміну, розподілу/. Їх досліджують головні галузі соціології, але є ще явища соціальні, як мова, естетика /мистецтво/.

Дюркгейм передбачає закид, що ці явища вже є предметом спеціальних наук, алеж ці науки ще недосконалі, особливо найбільш з них розвинута політична економія, що аж дотепер залишилась "*une étude hybride*" - щось середнє між умілістю і наукою /*l'art la science*/.

Далі Дюркгейм каже, що тепер соціологія не може опанувати всю цілість своєї науки /*Dès aujourd'hui, il est impossible à un sociologue de posséder l'encyclopédie de sa science, 326*/, а тому він мусів би, коли не хотів би розпливатися в загальних неясних поглядах, займатись одним зі спеціальних суспільних явищ. І знов самозаперечення: це не значить, мовляв, що нема місця для загальної синтетичної науки, котра намагається зібрати в с і з а г а л ь н і в и с н о в к и, до яких прийшли всі ці окремі науки. "Хоч як одріжняються між собою різні класи соціальних фактів, але вони все-таки належать до того ж самого роду: отже треба шукати те, що творить єдність роду /*ce qui fait l'unité du genre*/, що характеризує соціальний факт *in abstracto*, треба шукати, чи нема законів найзагальніших /*très généraux*/, у відношенні до яких закони, установлені спеціальними науками, є лише часткові форми. Це і є об'єктом загальної соціології. Це філософічна частина науки /соціології/. Цілком ясно, що Дюркгейм, зібравши до купи дві штучних групи наук: 1/антропогеографію і демографію і 2/науки про релігію, мораль, економіку, мову й "естетику" /мистецтво/, назвав одну групу "соціальною морфологією", другу - "соціальною фізіологією", а витяжки з них /"синтетичні висновки"/ "загальною соціологією" і так утворив "корпус" суспільних наук, надавши загальній соціології роль "філософічної частини". Словом, загальна соціологія у нього є лише н а з в о м для механічної сукупності кількох соціальних наук, головною назвою, бо його соціологія не має окремого предмету для досліджу, тому й не має методу, а тому й... не наука, а філософування.

Штучність конструкцій Дюркгейма очевидна: спи-

таїмо, як будуватиметься його "корпус"? Коли органи вивчає морфологія, то які органи і де він бачить в території і в соц. структурі? Які функції /діяльність/ вивчає його "фізіологія", коли він перераховує лише витвори суспільного процесу /релігія, норми моралі і права, господарство, мову, мистецтво/, але не самі процеси? Він просто не уявляє процесів, а тому навіть не згадує, напр., політичного процесу! А процес розмноження, а процеси боротьби, організування, співпраці, розваги й інші? Його "філософія" займається дослідом не процесів, а їх наслідків, тому в основі бракує в цій схемі соціологічного підходу до сусп. явищ, бо ж мислити соціологічно - значить мислити передовсім рух, дію, зв'язок елементів дії - людей, їх дії, причини і наслідки цих дій, загалом - мислити треба взаємочинність елементів соціального явища. Цього в концепції Дюркгейма нема, по мимо іноді правильних уваг, напр., що всі класи соціальних фактів творять один рід і що треба шукати спільні риси отих різних груп фактів, характеризуючи ці спільні риси *in abstracto*. Це правильно, але хіба Дюркгейм хоч трохи показав це розуміння у своїй схемі? Ні. Таким шляхом не збудувати соціологію, а лише можна дати "філософічні витяжки" з корпусу соц. наук і, назвавши їх "загальною соціологією", ввести в блуд себе і читачів. Це не буде соціологія, бо метод "витяжків" - це метод філософії, яка не досліджує реального життя, лише розкладає загальні поняття, одно поняття спекулятивно витворює з другого, не зважаючи на дійсні факти. Соціологія ж навпаки: може стати наукою лише при орудуванні індуктивним методом дослідження фактів. Вся "французька школа", оперта на "філософію" Дюркгейма, утворити соціологію не може. Підносити ж нам під назвою соціології хаотичну соціально-філософську мішанину - це значить демонструвати всю безплідність зусиль "французької школи", яка не спроможеться утворити соціологію. Від всіх її "*Elements*", "*Nations*", "*Mumels de Sociologie*" віє холодом філософичної нудьги. Нам же потрібна наука про суспільне життя, а не "філософські поеми".

Від "французької" школи звернемося до "німецьких" класифікацій суспільних наук. Популярний проф.

Г е о р г ф о н М а й р, автор "Соціології і статистики", у своїй книзі "*Begriff und Gliederung der Staatwissenschaften*" / *vierte neubearbeitete Auflage, Fribingen, 1921* / подає свою систему суспільних наук, яку варт розглянути, як зразок плутанини, безсистемності і нерозуміння природи соціального явища. Георг фон-Майр виходить з певного розуміння взаємочинності / *Wechselwirkung* /, що всю людську масу, яка складається з індивідів і людських множин / *Menschenmengen* /, розділяє на певні новотвори. суспільні кола / *Kreisen* /, важні шари / *Schichten* / і скупини / *Gruppen* /.

Шари - це неорганізовані людські множини, а скупини - організовані або як приватні спількки, або як соціальні спільності - формально організоване зовнішно-регульоване співжиття людей - метоставні зв'язки / *bezw-*

henden Verbindungen /, зокрема на публично-правних нормах твердо-збитих спільностей / *Gemeinwesen* /, як напр., держава і церква. Розглядаючи ці "спільності" і скупини разом, як "утвори" / *Gebilde* /, Майр групує основні категорії суспільної взаємочинності, як суспільні маси, шари, і утвори.

Опріч того він відокремлює ще продукти суспільного життя, називаючи їх "секреціями" / *Sekretionen* / - це "звичаї, право, релігія, мова та інш." / те, що ми називаємо витворами / - / *Begriff* "etc.", ст. 8-9 /.

Ці власне категорії - маси, шари, утвори і секреції є, на думку Г. фон-Майра, основним предметом всіх окремих загальних суспільних наук, з яких найзагальнішою, концентрованою наукою є соціологія.

"Соціологія в широкому сенсі" досліджує всі названі ним категорії суспільного життя, а "соціологія в вузкому сенсі" - утвори / організовані скупини /:

"die Gesamtheit das gesellschaftlich Bedeutsamen, auf welchem Wege immer dessen Erforschung vor sich geht, als das Objekt einer zusammenfassenden allgemeinsten Gesellschaftswissenschaft / Sociologie / anzusprechen sei. Diese Sociologie ist die allgemeinere konzentrierte Gesellschaftswissenschaft" / Mayr, S. 14 /.

Чому концентрована? Не тому, звичайно - розуму Майр - що окремі загальні і спеціальні суспільні дисципліни, право яких на самостійність безсумнівно, мусіли б бути принесені в жертву Молохові соціології, а тому, що соціологія з цих різних суспільних наук, і загальних, і спеціальних і їх окремих галузів, мусить взяти витяжку / *Auszug* / для збудування загальної наукової системи науки про людське суспільство /ст.14-15/. Окрім найзагальнішої концентрованої науки /соціології/, на думку Майра, є кілька загальних суспільних наук, а також окремих чи особливих / *Besonderen* /, які /ці останні/ вивчають різні н а п р я м и людської діяльності, окремих соціальних утворів і нематеріальних секретів суспільного життя.

Як бачимо, Майр не зумів знайти логічно-методологічного пояснення, чому соціологія повинна бути найзагальнішою "концентрованою" наукою про суспільство, а тим самим не знайшов основи для утворення системи соціологічного знання. Подібні ж міркування його і про завдання історії: історія в його має такі завдання, як і соціологія, займаючись дослідом "*menschlichen Gesellschaftslebens in der Ausgestaltung seiner fortlaufenden Entwicklung*" /ст.15/

Історія є швидче загальна наука, своєрідна "енциклопедія" різних спеціально-історичних розглядів з сильною домішкою моментів "мистецтва", "представлення" /очевидно, за М.Вебером/.

Наведені основні міркування дають підставу Майрові запроєктувати свою систему суспільних наук, яку ми подаємо повністю, трошки скоротивши лише вступні "пояснення".

Його "*Gliederung der Gesellschaftswissenschaften*" представляється так:

І О к р е м і з а г а л ь н і с у с п і л ь н і н а у к и /які займаються вивченням або сусп. мас, або кол-шарів і скупин, або утворів/:

1. Статистика - наука про соціальні маси всякого роду.

2. Соціальна наука / *Soziallehre* / у вузькому смислі /зі вилученням соціальної політики/, цебто наука про соціальні шари: населення, як таке, має в собі шари складовими частинами

які й досліджує *Soziallehre*, включаючи "політику населення" з боку влади: Соціальна політика, хоч розвилась в самостійну дисципліну, з погляду систематики є частиною "соціальної науки у вузькому смислі".

3. Соціологія у вузькому смислі - загальна наука про суть і розвиток організованих соціальних кол /груп і зокрема утворів/ зі вступним загальним розглядом істоти і класифікації людського усупільнення взагалі, привязуючи дослід клітин суспільства, якими є родина, найелементарніший суспільний утвір/.

II. Соціологія в широкому смислі, як найзагальніша синтетична /*zusammenfassende*/ наука про людське суспільне життя у всіх його явищах.

III. Окремі суспільні науки:
а/дослід окремих напрямів тривало-діючих суспільних діяльностей - найкраще вироблена наука про господарське життя, яка сама складається з окремих дисциплін; потім наука про дальші суспільні відносини, помімо господарських - які мають переважно моральну природу і лежать в духовно-моральній області; менш розвинені, не усамостійнені.

в/спеціальний дослід окремих соціальних областей, зокрема твердіших соц. утворів особливо значіння. Зокрема: Держава і споріднені з нею утвори /наука про державу в буквальному вузкому смислі слова/, комунальні союзи /наука про громаду/ і політичні метоставні спілки /*Massenverbände*/. При цім приходять в увагу рушійні сили політичного життя держави і громади і певних характерних скупин /політичні партії/.

Сюди належить і наука про соціальний бік церкви /*Kirchenlehre*/.

с/дослід досягних уже усамостійнення окре-

мих нематеріальних секретів сусп. життя і реалізація з цим зв'язаної волі, а власне: Право знавство /загальне і спеціальне/, загальна наука про релігії /з поділом релігій, зокрема християнських/ - як пере-дбійник, мабуть, митів. Етика, як наука про ідеальну секретию "звичая". Мовознавство /заг. і спец./. Наука про містечтво /заг. і спец./. Нарешті, оскільки "Наука" є ідеальна секретию суспільного життя, мабуть: наука про цілість науково-духового життя, зокрема в смислі виявлення загальних основ і основних явищ наукового досліджу /Філософія/.

IV. Історія, як загальна і як спеціальна - історія соціального господарства, держави, церкви, права та інш., зокрема, як допоміжна дисципліна для окремих суспільних наук.

19. von Mayr: Begriff und Gliederung der Staatswissenschaften, 4. Aufl., 1921, von. 18-19/.

Така є "система" Г. фон-Майра. Може бути вона визнана за наукову й соціологічну? Ні в якому разі! Це типовий зразок "соціальної алхімії", в якій наукового, як систематично-організованого, знання нема. Перш над усе, автор не розуміє й тому не одріжняє понять родових і видових /надрядних і підрядних/, а тому безсилий установити логічні категорії соц. явища, не може утворити логічних класів соціальної взаємочинности. А як наслідок цього - не може класифікувати. Не одріжняє і основних точок погляду на соц. явище: як конкретної, так теоретичної і практичної. Це у його все змішано в одну купу, про що свідчить оте включення "соціальної політики" і "політики населення в загальні /а це значить і абстрактні/ науки. Незвичайний хаос і з тими науками "в широкому смислі" і "вузкому смислі" - оперування цими виразами показує, що Майр просто не уявляє собі, що ширше поняття /по обсягу/ є загальне, а вузке по обсягу - підрядне йому. Соціологія в найширшому смислі є наука надрядна над усіма іншими суспільними науками, але він її ставить, як рівнорядну з групою окремих спеціальних наук, між якими і метод /статистика/ і соціологія у вузкому смислі /наука про організовані ску-

пни/ Та науки і про чинники, і про витвори /секреції! / і утвори - вони всі є "соціологіями" у вузкому смислі! Наука про "нематеріальні секреції" смішить вже назвою свого предмету: автор уявляє суспільство, як якусь екзокринну залозу з людського організму, що виділяє свої секреції на зовні /нирки, молочні залози й інш./ . Та зрештою, ми не бачимо в "системі" Майра - с к і л ь к и тих секрецій: право, мовознавство "і так далі". А що ж далі? Звичай, мораль, право, мова і "так далі". Знов питаємо: а що далі? Коли секреції є окремий клас соціальних явищ, то класифікація вимагає їх назвати, інакше - вона буде не закінченою, цеб-то позбавленою права на назву системи.

Що Майр не розуміє будови системи понять, показують і його вирази, що статистика є "екзактною соціологією" /ст.15/, або що загальна історія є "енциклопедією" спеціальних історичних дисциплін. Статистика, що рахує число дерев на десятині лісу, або кадік, число мертвих і т.п. ще не є взагалі соціологією і тим менше "точною". А загальна наука не є "енциклопедія" ані хрестоматія з уривками творів різних авторів: поняття енциклопедії /не дарма він висловився, що зміст найзагальнішої концентрованої енциклопедії є " *Wissen* " з інших наук і замість " *soziologie* " не вжив поняття абстракції./ .Всі ці вирази свідчать, що автор "концентрацію" мислить, як механічний процес скупчення, а не логічний процес абстрагування. Доводиться всю "систему" фон-Майра покласти в комору забуття.

Л. фон-Візе суспільні науки " *gliedert* " так:

1. Загальна Соціологія.

2. Господарські науки:

а/ Науки про народне і світське господарство:

/Соціологія господарства

/Теорія господарства

б/ Теорія організації господарства з її під-розділами

в/ Історія господарства

3. Спеціальна соціологія за винятком що-їїно названої під 2а соціології господарства, отже, скажім:

а/ Соціологія релігії

б/ Соціологія мистецтва і т.д.

4. Нормативні соціальні назви:

- а/Соціальна політика
- б/Соціальна етика
- в/Соціальна педагогіка
- г/Доброчинство

/Див. L. v. Wike: *Sociologie als Forschungsgebiet und Lehrfach, Kölner Viert. f. Soz. sm. 269/*

Розділяючи соціальні утвори / *gebilde* / на маси, групи і абстрактні колективи, фон-Візе вважає, що їх досліджує загальна соціологія. Поділ наук фон-Візе неповний і немотивований, а знаючи його теорію соціальних явищ, можемо заздалегідь признати, що вона вимоги наукової класифікації й систематики не задовольнить.

Ми могли б зайняти увагу читача "системою" Й. Пленге, про яку ми вгадували при розгляді питання про соціографію. Як видно з полеміки фон-Візе з Др Піпером і Пленге /див. *"Zwiesgespräche mit Münster, Vierteljahrs. für Soz., 1931, kn. 1-2. 1*, в Мінстерському дослідчому Інституті проф. Пленге виробив систему суспільних наук, в якій дефініція соціальних явищ має 16 ознак. Можна собі уявити цю "широту" і "точність". Наводити його таблицю суспільних наук не будемо, однак цікавий читач може її переглянути в *Köl. Viert. f. Soz. 1931, kn. 1-2*. Досить того, що й тут дуже багато наук в "широкому" і "вузкому" смислі /Географія, Біографія, порівн. геологія, соціологія, соціогісторія, соціосоматологія, психосоціологія/; оскільки і Пленге близько стоїть до "формалістів", то ми можемо обминути розгляд його "системи".

Коли б ми звернулися до інших теоретиків і методологів соціології й інших суспільних наук, то ми зустріли б майже те саме. Ось, напр. *René Worms* у своїй *"Philosophie des sciences sociales"* /1931/ проєктує поділ суспільних наук так: загальну і синтетичну науку про соціальні елементи і факти, як ф і л о с о ф і ю суспільних наук, з яких вказує: наука про господарство, родину, звичаї, релігію, хист і інтелект /логіка/, мистецтво, право, нарешті: політична наука чи історія установ. Кожній з цих наук відповідає ще "art" - практична наука. У своїй *"La Sociologie"* /1921/ переіменує трохи цей поділ: додає етнографію і соціальну морфологію, усовує науку і *art* про родину. До *arts* додає евгеніку і соці-

яльну гігієну, до морфології додає цівіку / *civique* /, як науку про будування міст та інш. Все це не заслуговує навіть критики: витворені безсистемно-історичні дисципліни переставляються з місця на місце, одні додаються, другі викреслюються не відомо чому. Все це безплідна праця, бо коли учений не може сконструювати логічних категорій соціальних явищ, то в результаті він не утворить і класифікації наук.

В сучасного визначного америк.-соціолога проф. Чарлза Елвуда знаходимо такий уклад системи суспільних наук /схема на наступн. сторінці/.

Поділ суспільних наук на описові /конкретні/, теоретичні, нормативні і практичні не зовсім правильний: практичні суспільні науки є разом і нормативними тому, що вони вказують норму для досягнення практичної мети, отже відокремлювати нормативні науки від практичних недоцільно і ненауково: явища однієї групи досліджуються і науками однієї групи.

Друге. - Як ми бачили раніш, конкретні науки орудують описовим методом, але опис є і в теоретичних, тому класти в основу поділу наук **м е т о д** - це не так ^{аж} бажане, але воно стає неправильним, коли прикметою однієї групи науки ставити метод, а для сусідньої групи - логічний принцип будування понять.

Третє. - Історія **в а г а л ь н а**, якщо її розуміти науково-логічно, буде абстрактною наукою, узагальнення конкретностей. Чому її в таких разі Елвуд вмістив у описово-конкретну групу? Історичну точку погляду не можна ототожнювати з науками про сучасність, тому внесення історії у відділ "сучасних" наук не доцільне. Соціологія статична і динамічна ототожнюється Елвудом з вивченням походження, розвитку, стану і змін скупини взагалі, а соціальне явище з психологічним. Розуміти соціальне явище, як взаємочинний зв'язок психічних рефлексів, чинників і витворів, - це значить зріктися одностороннього психологізму, але Елвуд якраз і стоїть на психологізмі, тому соціологію ототожнює з соц. психологією і тому його уявлення про взаємовідношення наук не може нас задовольнити.

Під назвою **в и т р о п о л о г і ч н и х н а у к** *H. E. Bliss* /"The Organization of Knowledge and the system of the Sciences", 1929/ вказує соціологію,

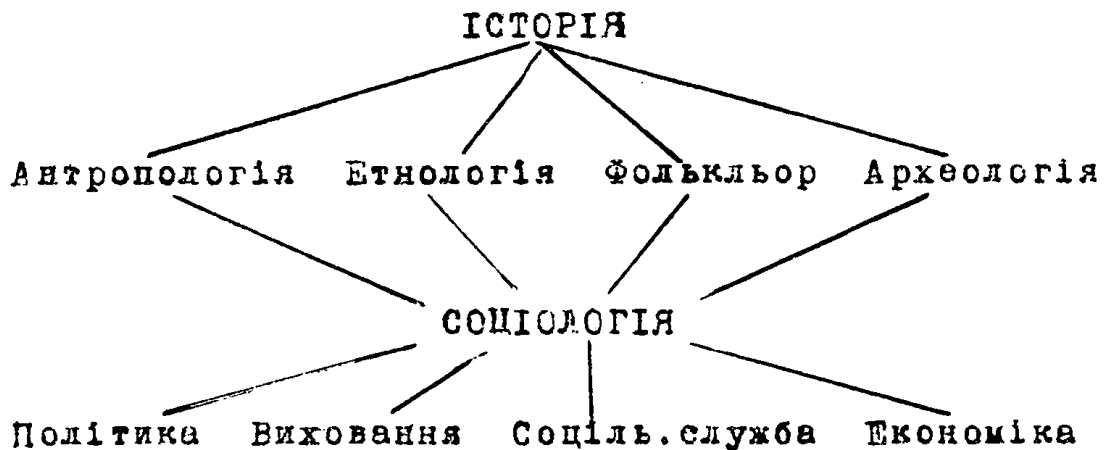
Класифікація суспільних наук у Едвуда.

Описова.	Чиста або теоретична соціальна наука.		Нормативна.	Практична соціальна наука.
	Загальна.	Спеціальні.		
<p><u>Історія:</u> загальна і спеціальна.</p> <p><u>Етнографія:</u> демографія/включачи статистичні дані/.</p>	<p><u>Соціологія:</u> статистика і динаміка; біологічно і психологічно/соціальна психологія/.</p>	<p>Економіка, політична наука, юриспруденція, наука про релігій, соціальна антропологія та інші.</p>	<p>Етика: загальна і спеціальна, напр., як політична етика і т.п.</p>	<p>Педагогіка, філантропія, соц. економія, соц. політика, хатне господарство / і т.п.</p>

Charles A. Ellwood: The Psychology of Human Society - Introduction to Sociological Theory, N. York, 1926, p. 281.

соц. етику, політичну науку, правознавство і етноміку, допускаючи, що сюди можна додати етнологію /з етнографією та ін/, антропологію, релігію, лінгвістику, мистецтво, літературу, історію. Книжки: *Floyd H. House /The Range of Social Theory, 1929/*, *H. E. Barnes'a /The History and Prospects of the social sciences, 1925/*, *W. F. Odburn and A. Goldenweizer /The social sciences and their interrelation, 1924/* нічого нового не дають.

В підручнику соціології чикагівських професорів Р. Парка і Е. Бурджеса /Вступ до науки соціології, I-ше вид. 1921, 4-те 1927/, подається схема класифікації суспільних наук:

/ див. *R. E. Park and E. W. Burgess: Introduction to the science of Sociology. Chicago, 1924, 4. 6sq. cm. 43./*

Історія, на думку авторів, має своїм предметом те, що й соціологія - натуру людську і людський досвід, лише одрізняються точкою погляду: історія є конкретна, а соціологія абстрактна /"In the same sense that history is the concrete, sociology is the abstract, science of human experience and human nature" там-таки, ст. 43/. Спільність соціології з історією вже тим велика, що, історично беручи, соціологія повстала з історії - цієї великої матері всіх суспільних наук /"Historically, sociology has had its origin in history. History has been and is the great mother science of all the social sciences", там-таки, ст. 43/. Хоч де й правильно, але все ж таки треба сказати, що автори не розуміють, в чім різниця соціології та історії: не

в тім, що соціологія є абстрактна, а історія конкретна, а в тім, що соціологія студіює "*collective behavior*" /колективну поведінку/ в сучасності, а історія - в минулому, але як соціологія може бути збудована абстрактно, яко система родових понять про соці. явища і конкретно, яко дослід індивідуальних конкретних об'єктів /загальна соціологія досліджує, на-пр., державу взагалі, а конкретна соціологія, власне - соціографія, досліджує одну якусь конкретно-дану державу з власним іменем, індивідуальне у світі явище./, так і історія: вона може досліджувати не лише індивідуально-конкретні суспільні об'єкти минулого суспільства, але й загально, виводити родові поняття, щоб-то ми можемо досліджувати історію України /як "народу", як "держави" й ін./, - отже індивідуально-конкретне явище, але й всі держави, всі народи в минулому разом. Що історія ґаняється за конкретними фактами, за відтворенням минулої дійсності - це не є показником різниці об'єктів, але різниці в точці погляду і слабости методології історичного досліджу. Як ми раніш вияснили, то і минувшину треба і можливо досліджувати загально /отже всі явища даного їх логічного класу/ і абстрактно - виясняючи спільне, шляхом утворення родових понять. Сте змагання утворити "філософію історії" і є по суті необхідне і по своїх заданнях є справді наукою, бо дослідники намагаються знайти і установити смисл суспільної минувшини, закономірності її.

Що автори поставили "археологію" в ряд сучасних конкретних дисциплін, як рівнорядну науку, показує, що вони таки не одріжняють історичної точки погляду від сучасної. Та зрештов неправильно вони розуміють оті "конкретні" науки - антропологію, етнологію і фольклор. Вони кажуть:

"In history and the sciences associated with it, i. e., ethnology, folklore, and archaeology, we have the concrete records of that human nature and experience which sociology has sought to explain"
4 см. 43/.

Щоб-то, що в історії і споріднених їй науках, на-пр., антропології, етнології, фольклорі і археології ми маємо конкретні дані про людську природу і досвід. що соціологія і старається пояснити.

Ні, антропология, етнографія, фольклор, хоч по своїх назвах і є науками про людину і народ, а все ж вони тільки тішаться ілюзіями щодо своєї "конкретности": лише наука про дану людину /І.Іваненка, І.Шевченка тощо/ буде цілком конкретною, а наука вже про дві людини матиме в собі двохповерхову будову понять: родові поняття про спільне між тими обома індивідами і видові поняття про те, що в них є різного. Хіба антропология є в такому смислі конкретна? Ні, вона досліджує людей взагалі, потім по расах, по народах і т.д. Виходячи від конкретного індивіда - вона абсолютно конкретна, закінчуючи людиною взагалі - вона цілком абстрактна, а всі проміжні щаблі досліджу по групах людства дають нам антропологию - з одного погляду конкретну, з другого - абстрактну, але й конкретність і абстрактність не повна. Погляньте на всі групи з власними іменами /згори класифікаційної піраміди вниз/ - і ви будете бачити конкретні об'єкти, а гляньте навпаки: від поняття абсолютно-конкретного індивіда вгору - і ви бачитимете ряд понять зі все меншою конкретністю і більшою абстрактністю аж до найвищої граничної абстрактности поняття "людини".

Автори в один ряд ставлять і "етнологию" - загальну науку про життя народів. Хіба це наука конкретна. Етнологія по своїх завданнях - це соціологія "некультурних" народів.

Третій ряд наук класифікації Парка і Бурджеса - "практичні". Але, коли *social service* є наукою про техніку суспільної праці, то ця наука у відношенні до політики, педагогіки, економіки буде загальною, бо охоплює поняття в с і є її соціальної праці, а інші мають діло лише з окремими її видами /політика, педагогіка і економіка/, тому відносини між ними будуть, як відносини загальної науки до спеціальних і як більш абстрактної до більш конкретних. В цілому, класифікація Парка і Бурджеса, які виходять з правильної посилки, що науки є загально-абстрактні, конкретні, практичні і історичні, але не можуть їх логічно одмежувати - поплутана мішанина, конгломерат, а не система.

Окрім того, вона зовсім не вичерпує ні конкретних, ні практичних наук. Де місце мовознавства, правознавства і т.д.? Хіба з практичних наук не відомі науки про військо, релігійну практику /"душпастирство"/, дипломатів і т.д.? Класифікація і непов-

на і неправильна.

Могли б ми це навести хіба-що класифікацію суспільних наук польського соціолога проф. Флоріяна Знанецького /директора Соціологічного Інституту в Познані/, який видав р.1922. свій "*Wstęp do Socjologii*" і дуже докладно зупинився над питаннями про самий ширець соціального явища. В результаті доходить проф. Знанецький до погляду, що соціологія є наукою спеціальною /див. його "*Wstęp*", ч. II - методичні засновки соціології, зокрема §4, який трактує "*wyodajenie i określenie przedmiotu socjologii jako nauki specjalnej*", ст.240-254/. Свій погляд Знанецький розвиває так: соціологи, що визнавали соціологію за науку про "суспільні явища" або про "суспільство", робили однакову помилку, а а б у в а ю ч и додавати до "сусп. явищ" або "суспільства" їх творця - Людину /"*współcałownik humanistycki*", ст.244/; не може бути науки про сусп. явища "самі в собі" або суспільство "само в собі", але може бути і є науковий дослід явищ, котрі самі діючі суб'єкти, належні до якоїсь здібності, трактують актуально і вважати за явища суспільні, в і д м і н н і в і д і н ш и х к у л ь т у р н и х я в и щ /гедоністичних, технічних, економічних і т.д./ "цеб-то "наука про скупчення, яко системи, дані особам і людським здібностям в їх власному досвіді і створенні особами і людськими здібностями в їх діяльності". Та наука є соціологія, котра, яко наука про спеціальну царину людських вартостей і чинностей, стає в один ряд з іншими гуманістичними спеціальними науками" /ст.245/.

Вказуючи, що чинности людські можна поділити на гедоністичні, технічні, економічні, правні, релігійні, символізуючі, пізнавчі, естетичні і ін., які є предметами окремих соціальних наук, автор відрізняє від них явища суспільні, які є предметом соціології, як окремої спеціальної дисципліни. Виклад про ці окремі "суспільні" явища незвичайно філософічно-поплутаний: "набуття товару від продавця, зреформування права, витворення технічного предмету при допомозі інших людей є с ч и н н о с т я м и с у с п і л ь н и м и, хоч для розв'язання своїх проблемів навіть потребують порозуміння між особняками, поділу праці і взаємного

доповнення часткових чинностей, роблених окремими індивідами, бо ж предметами їх не є люди" /ст. 246/.

Автор пояснює, що соціалізм є лише такі чинности, коли суб'єкт має об'єктом своєї чинности людину, з усіма її властивостями, щоб вплинути на її поведінку в потрібному напрямі. Напр., коли хтось хоче обміняти економічні вартості, а об'єкт /друга людина/ відмовиться, ось тоді поруч економічної виникає соціалізм а проблема: як вплинути на того об'єкта, які спонуки впровадити у гру, щоб змусити його до обміну /стор. 246/. Другий приклад: законодавець хоче ввести нове правило в життя, а колектив цьому противиться, ось тоді й виникає соціалізм а чинність: як змусити цей колектив до прийняття змін?

"В обох випадках до первісної чинности, економічної чи правової, долучається чинність соціалізм а, предметом якої є індивід або група" /ст. 247/.

Довго і заплутано автор силкується вивести, що соціологія і мусить займатись вивченням цих *suu generis* соціальних чинностей і їх суб'єктів, цеб-то людей /індивідів і груп/, а через це "соціологія є наукою спеціалісною, подібно як мовознавство чи економіка" /ст. 253/.

Ось тому, переглядаючи "матеріали" соціології, автор приходить до висновку, що до соціології треба включити як її нероздільні частини: психологію суспільних явищ /"суспільних" в його розумінні/, наукову етику /етологія/, кримінологію, теорію виховання, теорію політики.

Це значить, що він соціологію розуміє більше, як прикладну, практичну, хоч сам одріжняє дві точки погляду на соц. явище - теоретичну і практичну /ст. 15/.

Хоч і не згоджується з Зіммелем щодо поділу понять форми і змісту, вважаючи, що в його концепції з м і с т о м є якраз оті взаємочинні люди, але ми спитаємо: як одріжнити "соціальне" від окремих метоставних чинностей /економічних, технічних і інш./? Візьмім приклад. Коли я купую десяток цигарок у трафіці, то це за Занецьким чинність не соціальна! В акті купування цигарок він одріжняв би: сторону економічну /обмін цінностей/, юридичну /акт купівлі і продажу/, технічну /передачу грошей і цигарок з одних у другі руки/, гедоністичну

/взаїмне задоволення покупця і продавця/ і т.д., а що ж би залишилося на долю соціальної? Сам акт взаємності, абстрагуючи від усіх його прикмет. Але ж це просто фікція, бо ж не можна серйозно говорити про те, що "соціальним" в цій випадку буде лише той момент, коли я впливатиме на купця, щоб він мені продав цигарки. По суті таке розуміння "соціального" і є Зімелевським: "форма" відносин без їх змісту є предметом соціології і в Знанецького, хоч він в логічній непослідовності і заперечує це, зближуючи свою точку погляду лише з "Соціопсихологією" Штольтенберга.

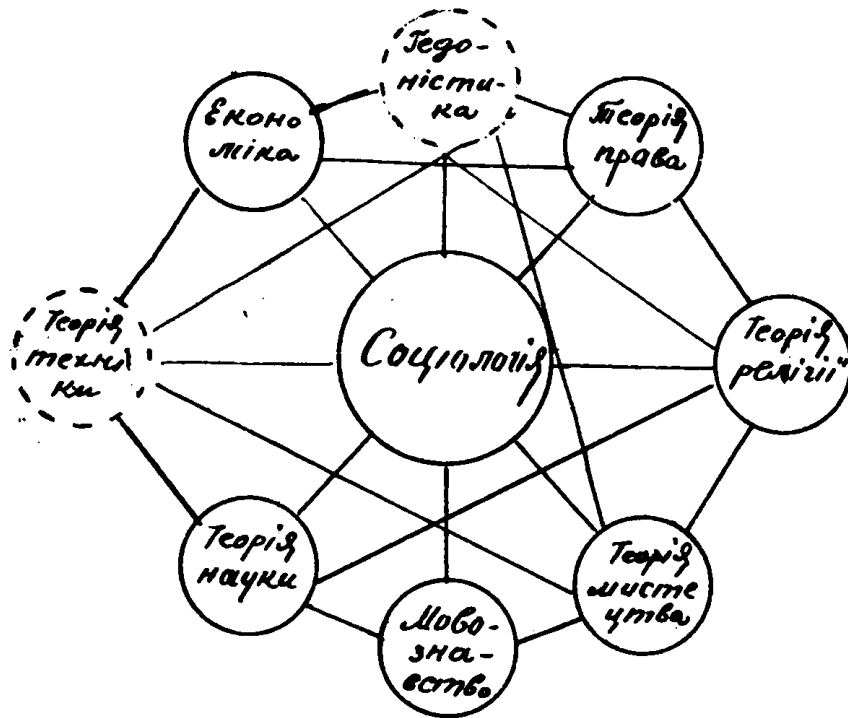
На основі свого розуміння Знанецький ділить соціологію на 4 дисципліни:

1. Теорію суспільного діяння, котру б можна було назвати теорією суспільних стремлень / *dążeń* / або з певними застереженнями - соціальною психологією; це наука про елементарні складники тих чинів і реакцій між особами і людськими збірностями, які мають об'єктивно-соціальний характер, цеб-то відносяться до осіб і людських збірностей, як до своїх предметів.
2. Теорія суспільних стосунків або наука про нормативно-урегульований звязок між індивідами чи людськими збірностями.
3. Теорія суспільного індивіда чи наука про людського особняка, трактованого як чинника скупчення.
4. Теорія суспільної групи чи наука про суспільні агрегати, як цілості".

Автор додає тут же, що до властивої соціології не вчисляє проблеми натури чисто-практичної, вважаючи, що ці проблеми належать "до соціальної техніології, котра знаходиться в такому стосунку до соціології, як інженіринство до фізики / див. *Wstęp do Socjologii* - , ст. 7-8/.

Це справді, що теорія суспільного індивіда і скупини відноситься до соціології, як наука про першу категорію соц. явища /інакше трактованого, ніж у проф. Знанецького/, цеб-то людину і її сполучення в колективні єдності, але ж теорія діяння /чи впливу людини на людину/ відноситься до теорії суспільних процесів, трактованих теоретично з погляду "суцього", а не "бажаного", але теорія стосунків чи наука про "нормативно-урегульований зв'язок" є, очевидно, тільки спеціальною частиною теорії процесів /з погляду на роль права в сусп. житті/.

Теорія чинників? Її, очевидно, віднесено до першої дисципліни, а теорія витворів або результатів суспільної взаємочинності? Про це проф. Знанецький ясної уяви не має. Все попереднє вилилось у проф. Знанецького в таку систему суспільних наук:

В пунктирних колах зазначені ще недорозвинуті сусп. науки.

/Див. Wstęp do Socjologii, ст.304/.
Соціологія, значить, досліджує явища "соціальні" /явища взаїмовпливу людей/, а інші науки - явища "культурні" /гедоністичні, економічні, правні,

релігійні та інш./ . Але між культурними й соціальними явищами є пограничний зв'язок, тому й між відповідними науками мусить бути зв'язок, і він є. Хоч соціологія є спеціальною наукою поруч інших спеціальних суспільних наук, але вона займає між ними "центральне" місце просто вже тому, що всі спеціальні суспільні науки інтензивно зв'язані з соціологією, як культурні явища з явищами соціальними

/" socjologję uważać możemy wprawdzie nie za podstawową, jak dotąd, lecz za centralną naukę humanistyczną, każda inna nauka bowiem nie wyizuluje się w równie ściśle z wszystkimi pozostałymi naukami " / ст.304/.

Трудно придумати щось більш "зіммелевське", як концепція проф.Знанецького! Відкидаючи Зіммелева протиставлення форми і змісту і вказуючи, що у відносинах соціальних є зміст /взаємно-впливаючі люди/, Знанецький все ж фатально, не підозріваючи того, став на точку погляду Зіммеля: соціальні відносини /моменти впливу людини на людину/ протиставить, як окремий клас явищ, культурним відносинам /в яких метод дії є не самі люди, а чинности правні і т.інш./, а тому соціальний акт одрізняється від економічного, політичного, правного і т.п. актів, якими й займаються спеціальні суспільні науки. Так дивився і Зіммель, вживаючи іншу термінологію! Це становище і фон-Візе, а також і становище "чікагівської школи" /*Small, Park, Burgess* та інш./

Коли соціологія є не основною вищою загальною і абстрактною наукою, а рівнорядною з іншими культурно-соціальними науками, то чому вона може бути між ними "центральною"? Важних аргументів у Знанецького на це нема, бо розположення соціології в "центрі" графічної схеми ще не робить її логічно-"центральною". Ясно, що в цім образі "центральною" і "периферичних" наук чути якусь залежність периферії від центру, але це залежність не та, яку уявляє Знанецький, а інша: оскільки між усіма явищами суспільної взаємочинности людей опріч різниць є якась їх спільність, то сама собою, помимо волі дослідника, напрохується, просто вривається перед очі при рода нашого думання з її основним способом розкладу дійсности на родові й видові поняття. Коли Знанецький прийшов до думки, що соціологія є одна зі спеціальних суспільних наук, то далі йти нема куди: спеціальна - значить рівнорядна та й годі. Ні, в

Його зараз же вирінає поняття "центральності", для якого він не має іншого пояснення, як те, що ні одна, мовляв, спеціальна суспільна наука не знаходиться в такому стислому звязку з усіма іншими суспільними науками, як соціологія. Так. бо соціологія, вивчаючи спільні /родові/ прикмети всіх класів соціально-культурних явищ, тим самим стає наукою вищою й загальною, але не "центральною".

У Знанецького при думці про "центральність" соціології визвчалась зараз же думка про історію: вона таксамо звязана з усіма спеціальними науками. Чому? Тому, каже Знанецький, що історія, *"która jest wspólną materią całej wiedzy humanistycznej, lecz właśnie dlatego nie może być traktowana jako nauka specjalna o odrębnym przedmiocie"*

— /ст.304/. Як історія є "wspólną materią" спеціальних суспільних наук лише тому, що досліджує всю сукупність суспільного життя в минулості, так соціологія є "wspólną materią" тых же наук, коли вони досліджують сучасну суспільну дійсність. Історія теж може бути збудована, як загальна наука і як спеціальна: коли вона досліджує всю сукупність минулих суспільних явищ, тоді вона загальна /і неминуче абстрактна/, а коли розглядає /абстрактно./ якусь одну сторону суспільної дійсності, тоді вона спеціальна наука.

В загальні науки вчислює Знанецький і етнологію, котра досліджує всю сукупність суспільних явищ у "нецивілізованих" народів. Соціологія таксамо мусить досліджувати всю сукупність сусп.явищ народів "цивілізованих".

Для нашого часу вже безнадійно перестарілі ті погляди, що по вивченню минулості /історія/ можна зрозуміти сучасність, а по вивченню народів нецивілізованих можна зрозуміти життя вищих суспільств. Якраз навпаки. Лише соціологічне вивчення сучасного цивілізованого суспільства дасть все багатство аналітичних і синтетичних понять і методів, якими орудуючи при дослідіах або минулості історичної, або "минулості" культурної, ми їх зрозуміємо в усій повноті закономірностей і звязків. Скільки не читайте "наукових історій", скомпонованих без знання соціології, то результат буде такий же, як і від читання "соціологій", утворених на ґрунті етнографії і етнології /напр., "Соціологія, основана на етнографії" Ш.Летурно/. Ні істо-

рики, ні етнологи не можуть навчити нас розуміти сучасну суспільну дійсність вище-розвинутих суспільств вже тому, що історики і етнологи мають діло з н о п о в н я м и сусп. явищами: одні займаються лише в и т в о р а м и суспільства, не маючи змоги досліджувати вимерлих людей, а другі вивчають людей, ... у яких нема витворів цивілізації!

Місця для історії й етнології в системі суспільних наук проф. Знанецький не може означити, бо що до історії не може нам сказати більше того, що сказав Рікерт, а щодо етнології - більше того, що сказав Спенсер, як щодо предмету соціології - більше того, що по суті сказав Зіммель, фон-Візе і "чікагівська школа".

Ми ще вказуємо на одну хибу в концепції Знанецького: це включення ним в теоретичну соціологію етнології, педагогіки, політики. Безсумнівно, що діяльність людська включає в себе й етичні, і педагогічні, і політичні класи соц. явищ. Тому при вивченні соціальних процесів треба розглянути роди і види їх, отже і явища, вказано Знанецьким, але..., коли явища економічні, правові, гедоністичні та ін. є "несоціальними", то чому політичні, педагогічні, етичні є соціальними? Тому, що тут о б є к т о м чинності є люди, а напр., в економіці - не люди. Це все наскрізь штучно, бо й економічні явища є соціальними, бо при обміні, продукції, розподілі ми маємо діло з в і д н о с и н а м и м і ж л ю д ь м и, з явищами впливу /"oddziaływanie"/ одних людей на других. Сказати, що економічний момент - не соціальний, а вплив - соціальний, це значить впасти в схоластику німецько-зіммелєвської беззмісної плутанини. І політика, і виховання, і етична діяльність - це все окремі види соціальної взаємочинності. Вивчати їх треба, але треба одрізняти ті три точки погляду на них, які ми вказали: сучасну /конкретну, абстрактну/ - раз, історичну - два, футуро-практичну - три. Суспільство сучасне, суспільство минуле, суспільство майбутнє зі двох становищ: *in concreto, in abstracta*. Це треба тому, щоб замість с о ц і о л о г і ї теоретичної не зробити дисципліни соціально-політичної, збудованої на категорії "повинного", замість "сущого". А з Знанецьким це й трапилось: пишучи соціологію виховання, він написав... педагогіку, як прикладну науку, переповнену "обов'язками" /див. його "*Sociologia wychowania*"

т. I, Варшава, 1928/. Починається тут з теорії "суспільної скуїни" і сточення, а переходить до обов'язків - категорій "повинного". Те саме, очевидно, буде з теорією політики, етики й інш. суспільних чинностей. Це є логічно-недопустиме змішування двох систем соціологічної думки: теорії суцього з теорією повинного. Соціологія, як ми це вясняли раніш, є наукою про соціальну дійсність, якою вона є, а не якою вона повинна бути.

Дивлячись на графічну схему суспільних наук Знанецького, ми констатуємо, що його "спеціальні науки" є в більшості науками про витвори /мову, науку, мистецтво, техніку, право/ і про діяльності - економічну і "гедоністичну" - це і неповна схема витворів і неповна схема чинностей. Особливо неумотивована і просто дивовижна ота "гедоністика", як наука про приємні і неприємні внутрішні враження, про викликаючі їх зовнішні явища - предмети й чинности. Приємність і неприємність - категорії суб'єктивної оцінки - це може бути об'єктом тільки п р а к т и ч н о ї дисципліни, та й то треба попередю вяснити логічні підстави, чому замість естетики треба будувати "гедоністику", а чому не "гастрономію", "парфумерію"? "Приємне" і "неприємне" є в політиці, і в економіці, і в еґеніці, в естетиці, етиці і т.д., без кінця. Нормативно-оціночні категорії ввести в системи об'єктивної науки логічно неможливо. В цілому вся концепція Знанецького не дає підстав для збудування с и с т е м и суспільних наук, неправильно означає предмет соціології, і місце цієї науки в системі суспільних наук. Звести в один ряд /чи коло/ одну нормативно-оціночну /неістнущу/ "гедоністику", одну - про процес і шість наук про витвори, дати соціології титул спеціальної центральної - це не система взагалі, а мішанина, яка не сприятиме розвиткові науки, а лише збільшуватиме те, що сам же Знанецький зазначив: "*Myśl socjologiczna chwyci się pomiędzy dogmatyzmem a anarchią*" / *Wstęp do Socjologii*, ст. 4/ і що "*dzielo, zamierzające objaśnić całokształt najważniejszych zagadnień socjologicznych, w obecnym stanie wiedzy nie może być eklektycznym zestawieniem tego, co do dotychczas pod nazwą socjologii napisano*" / *Wstęp*, ст. 5/. Іменно, було написано під назвою соціології всячину з царини "суспільних" і "культурних" явищ, явищ дійсности сучасної, минулої і "ба-

жаної", політики і педагогіки, етнографії і історії.

Замість філософування про всячину на протязі 450 сторін, філософування іноді цікавого, оригінального, безсумнівно вартого для науки, ми воіли б мати просто виклад "матерії" соціології. Методологічно-філософічно-абстрактно-туманні міркування просто пригноблюють читача, який міг би сказати разом з С.Е.Реггу, на якого посилається сам проф. Знанецький і який на V.зїзді Америк.Соціологічного Т-ва /1910/ вигукнув: "Я переконаний, що поворот від методології для соціолога є корисний. Побожуюсь, що загрузання в методологію робить соціолога нездібним до доброго спостереження конкретних фактів суспільного життя" /"Publications of the American Sociolog. Society, V, 93/.

Ця туга за фактами є здоровою реакцією на надоту філософських спекуляцій, які забігають науку і позбавляють вартости її цілком добрі змагання. Як побачимо далі, звільнення соціології від "філософії" ставиться однією з вимог для успіху збудування науки про суспільство і заявляється, що одна статистична діаграма краще великих нормативно-оцінкових і філософських трактатів.

Наукова праця у природознавстві сягнула безмірно в п е р е д в порівнанні з так зв."суспільними науками" завдяки тому, що людський розум у природознавській праці все має діло з фактами, з річачами, з реальностями і, розбираючи їх, все бачить їх склад і відносини частин до цілостей і цілостей до ще більших цілостей, а тому й будує логіку понять на основі логіки фактів. Життєва реальність мертвої матерії навчаче людину будувати правильні піраміди видових і родових понять. Не те з явищами людської взаємочинности. Це найскладніша система взаємочинностей. Оскільки дослід над фактами в цій області стоїть ще дуже низько, тому й панує анархія поглядів і ф а н т а з і й, які помилково люди називають "абстракціями". Абстрагувати можна тільки при розборі р е а л ь н и х річей, а хто й коли розібрав ту реальність, що зветься "суспільним життям"? Аналітика соціальности ще майже на по-

чатках. Замість аналітики панує "стихийний емпіризм", науково не впорядкований. Позичаючи з точних наук термінологію і вислови, громадознавці прикладають їх сліпо до ще не розкладених аналізом фактів суспільної дійсності і тому тут панує просто хаос, "бадканізація", війна одних фантазій із другими, одних "класифікацій" нерозібраних конгломератів із другими такими ж конгломератами. Мало ще сказати, що є науки конкретні, абстрактні і практичні, а треба ще розкрити зміст цих понять: що значить конкретність, абстрактність, практичність? Який о б с я г і який з м і с т цих понять? Які предмети, які властивості, які функції і які відношення в них включено? І чи введено категорії кількості, часу і простору? Це ж основні питання наукової будови понять, а хіба цим займаються автори, котрих "класифікації" ми розглядали. Вони цим не займаються, а лише переписують один в одного фантазії і "поправляють" їх своїми додатками, змінами, деталями, але в суті річч п і д с т а в а одна: логічні категорії соціальності не установлені й тому всі класифікаційні піраміди катастрофічно падають від одного приторку питання: "а ч о м у так?" Чому - це значить, що покажіть логічний звязок понять конкретних і абстрактних, загальних і підрядних та рівнорядних, та одріжніть конкретно від абстрактного і практичного. Наука орудує ріжними методами думання: найвище стоїть логіка величин /математичне думання/, потім логіка понять, а нижче - логіка образів /уявлень або "природніх понять"/ що дістаємо з моря конкретної дійсности.

Живемо й орудуємо в подавляючій більшості "природніми пняттями", цеб-то образами: суспільні науки ще не піднялись з цього рівня на вищий щабель, де стоїть природознавство з логікою організованих, наукових понять. Коли явища соціальні і навіть біологічні будуть заналізовані /організовані по якостях/, лише тоді відкриється можливість в и м і р у їх, організації по к і л ь к о с т я х і можливість вступу в область орудування логікою величин, де й завяється можливість установлення з а к о н і в. Коли б суспільні науки піднялись до установлення законо-подібних правд /закономірностей/, то й це був би величезний поступ від теперішнього стану, який один з соціологів назває "алхімічним станом суспільних наук", а наш дослід класифікацій довів пра

вдивість цього погляду.

Але яка претенційна зарозумілість так зв. суспільників-громадознавців! Вона росте у прямій пропорції з неухтвом і доходить до самопевности віруючих селян, які цілком "переконані", що існує бог, ангели й інша небесна адміністрація. Що-більш учений займається дослідом фактів і більш наближається до методів досліду природознавства, то стає скромніший і реалістичніший в розумінні дійсности, стає сократовськи менш певним у своїй певности.

І тим більш відданий істині, яка вже відкрита і дає змогу зробити дальший крок. Будова поняття, своєрідна гієрархія видових і родових понять, через які розкриваємо дійсність, загальний зв'язок її елементів - це величезний здобуток науки, який уможливив її розвиток, е п е р е д у м о в о ю його. Відкриття методу абстракції - є геніальна річ, але це відкриття недоступне тим, хто індивідуально його не відкрив у своїй голові, керуючись наукою. Механічне засвоєння цього відкриття неможливе: щоб стати ученим, то треба його відкрити в собі самостійно. Ті, що не відкрили його в собі, повторюють лише фразу про "абстракцію", не розуміючи її суті. Замість абстракцій нам такі люди подають ф а н т а з і ї і тому всяку неясну, плутану загальну балаканину називають "абстрактною", щоб-то поняття точности і ясности думання прикладається до протилежного явища - до неточности, неясности, хаосу. Трудність викладу, слабкий апарат мови часто затушковують точність і науковість, часто обертають справді точне абстрактне думання в хаотичну туманність, але за слабкість мови ми повинні одрізнати силу точности в думанні, щоб-то абстрактність. *Дійсна абстрактність твориться лише з конкретности досліджу.*

Абстрактна наука без ґрунту конкретних фактів не можлива. Суспільні науки виростуть при умові досліду дійсних фактів, передовсім - людського і н д и в і д а в усіх його властивостях.

Скласифікувати теперішні суспільні науки, як вони конкретно витворені шляхом сліпого емпіризму, нікому не вдасться, бо тепер ці "науки" не є системами логічного зв'язку понять, а к о н г л о м е р а т а м и. Попробуйте класифікувати такі конгломерати, як букети /китиці/ квіток, як купи зеленини на базарі, як склади товарів у коморах і крамни-

нях, як бутербороди й інші конгломерати. Хоч як "добре" впорядкуеш їх за однією "подібністю", то вказівка на неподібності зруйнує цю "будову". Тільки шлях розсортировки, розбору, розкладу на частини, на елементи дасть змогу потім побачити види, роди, родини предметів /і їх понять/ і скласти системи логічних зв'язків.

Не інакше з явищем суспільної взаємочинності! "Суспільне життя" - це найбільш складний з усіх знаних нам конгломератів! Зрозуміти і вивчити його і розуміти його рух, його прояви інакше не вдасться, як тільки шляхом розкладу його до "атома", до "клітини", цеб-то до соціального "акту", потім розкласти цей акт на елементи, на вже дані невідлімі категорії й означити їх, як о с н о в н і п о н я т т я: що є в одному "акті", те є в усіх суспільних актах, акціях, процесах, історії, преісторії - і це будуть н а й з а г а л ь н і ш і п о н я т т я. Люди, їх акції, чинники і витвори - це і є елементи соціального акту: без одного з них акт стає неможливий. Не буде соціального акту там, де нема взаємочинних людей; не буде там, де вони не діють; дія не мислима без приложення сили, чинника; дія не мислима без її результату - витвору. Взаємочинність цих чотирьох елементів є с о ц і а л ь н и м а к т о м. Вивчити, дослідити ці елементи, значить - пізнати властивості суспільного життя в його найбільш загальних і абстрактних ознаках. Це мета і шлях соціології. Вивчити - значить розкласти по подібностях і неподібностях, по видових і родових шаблонах і утворити піраміду організованих понять, як показчиків укладу всієї сукупності елементів суспільного життя. Наука є дослідом цілостей /родових понять/ і їх елементів /видових, підрядних понять/. Вищим здобутком науки є й буде - впорядкувати видові і родові поняття за одним принципом у вищій зв'язок, в систему, а тому дійсно, як ми наводили в першій частині цієї праці, по виразу багатьох учених вищим досягненням, метою і межею науки, її цирцем є к л а с и ф і к а ц і я.

І який же вигляд реального світу в класифікаційній системі? Світ є конгломератом образів, а класифікація - системою понять. Між цими двома явищами - образом світу і композицією окремих понять таке відношення, як між будинком і його планом, накресленим на папері, або між дійсним краєвидом і ма-

пою: на плані чи на мапі бачимо лінії, точки, кола, пунктири та інші значки, які своєю суттю і виглядом нічим не нагадують конкретної дійсності, яку вони репрезентують символічно, але ми можемо розуміти ту дійсність лише завдяки планові чи мапі. "*Natura simplex est*" - висловився Ньютон. Так, але не конкретна натура, а представлена на плані, мапі і в системі родових понять! В дійсності природа є безмежна складність, яку ми розуміємо лише тоді, коли упростимо до системи родових понять, до мапи, до плану. Без плану, без мапи не зрозуміємо ні будинку, ні краєвиду! Чому? тому, що в реальних об'єктах, через їх складність, ми не схоплюємо в і д н о с и н, в з а ї м о ч и н н о с т е й, а на плані чи мапі розуміємо. Блукаючи в дійсності, оглядаючи її в її повній реальній конкретності, ми блудимо: як потрапити в куточок такого-то поверху, або як потрапити, будучи в карпатському селі, в Прагу, або в Київ? Без плану, без мапи самі не попадемо, а з планом, з мапою в руках попадемо. Народ наш каже: "Язик і до Київа доведе" - так! Але язик значить: розпитування від індивіда до індивіда, переходжування з одного ланцюга відносин людини до дійсності - до другого. "Язик" в данім разі є ніщо інше, як дуже примітивна "словесна мапа" зв'язків і функціональних залежностей між елементами дійсності. І наука є ніщо інше, як словесна система відносин в дійсності, п о к а з а н и х н а в і д н о с и н а х м і ж п о н я т т я м и. Система понять є відбитком системи природніх зв'язків, а написана книга їх символічним представленням! Для зорового сприйняття основних відношень в будинку треба нарисованого плану, для сприйняття краєвидної ситуації - треба мапи, а для наукової організації понять треба книги. Ось чому дійсна наука почалась лише з часу, коли знайдено було письмо, як спосіб захоплення всієї дійсності в її суті на одну сторінку книжки!

Наукова система понять - є мапа дійсності, а тому основою всіх основ є скласти ту мапу правильно, бо інакше мапа впровадить в блуд, бо "язик, що говорить неправду, до Київа не доведе". Значить, питання про наукову організацію понять в систему, або правильну класифікацію є справді основним в науці. Чи "алхімічний стан суспільних наук" задовольняє цій вимозі так, як природознавство? Ні! На прикла-

дах ми бачили "класифікації" такого типу, які були в природознавстві ще тоді, коли морського кита було скласифіковано між риби, а кажана між птахи. Можуть же учені професори написати такі класифікації, які ми бачили: витвір поставити між акції, акції між чинниками, сучасність переноситься в минувшість, наука про минувшість вставляється між науки про сучасність, історія ставиться на чолі, як загальна наука, а дефінюється, як конкретна /не по обсягу, а по змісту поняття/; практична точка погляду /про те, чого ще нема/ змішується з абстрактною /про те, що є або було/; твердження про с у щ е, дійсне, замінюється твердженням про бажане, замість вивчення дійсності, фактів, нам підносять свої оцінки, бажання; перемелюють поняття в "ширшому смислі" з поняттями у "вузкому смислі", але не пробують означити о б с я г у ні того, ні другого, щоб переконатись, чи справді одно ширше, а друге вузче. Але скрізь і всюди не аналіз конгломератів, а тяганина з тим, щоб якось класифікувати н е р о з л о ж е н і конгломерати: і сюди і туди їх повертають, переміщують, не догадуючись, що нерозложені конгломерати взагалі класифікувати науково не можна. Суспільно-пізнавча "ученість" стоїть ще на рівні думання образами, а не поняттями, тому класифікація образів /конгломератів/ є річ безнадійна, як безнадійне є служення молебна, щоб бог дав дощу: причинового зв'язку між дощем і молебном нема, зовсім нічого нема спільного між дощем і молебном - з одного боку і фікцією /богом/ - з другого, тому всі зусилля зв'язати в одну "систему" бога, дощ і молебень д а р е м н і. Таксамо є даремні всі спроби утворення систем суспільних наук, коли нема ще п р и н ц и п і в їх п о д і л у /*fundamentalis divisionis*/, бо ці засади виробляються лише в аналізі д і й с н о с т и.

Необхідно досліджувати факти, бо лише в досліді їх здобудеться поняття їх властивостей і їх взаїмних зв'язків. Смішно й досадно читати оті томи, що пишуться людьми без д о с в і д у. Вони десь почули, що така-то наука абстрактна і в своїй наївності думають, що її пишеться просто "з голови", з "логіки думання", яку підмінюється фантазіями, тимчасом логіка думання виробляється з логіки фактів дійсності! Абстрактна наука - це та, що витворена

на основі конкретних фактів, а зовсім не та, що "висмоктує закони з пальця", висмижує в кабінетах "доктрини" і "теорії", наукова вагітність яких є нуль.

Німецька література ширить таке море квазі-абстракцій, вироблюваних умозорним розкладанням понять, а не дослідом фактів. При колосальних матеріальних засобах на науку тисячі "учених" наводнюють світ вигадками, аналогіями, гіпотезами і тому подібною "філософією", од якої приходять в захват непередготовлені уми і покірно копіюють "соціологію" на зразки, які ми вже згадували, а які ще покажемо, коли прийдемо до розгляду стану народознавства.

Українська наука ще не вбилася в палки й тому необхідно запобігти, щоб у нас не культувувались класифікації фікцій, а творились з вивчення дійсності. До чого може довести таке засвоєння "абстрактних фікцій", показує стан чеської суспільної науки, де царює балаканина компактної більшості "філософів", які ревниво охороняють наряд від проникнення наукової соціології у школи, а д і й с н и х соціологів - в університети.

Я спинаюсь трохи довше на питанні про класифікацію наук, тому що це питання є основним для зрозуміння методу будування науки взагалі. Де ще пишуться такі класифікації, як ми наводили, та ще й вважаються за науку, там ще соціології, - як науки, майже нема, не зважаючи на море "професорів", "докторів" та інших претенсійних титулованих учених.

Ця небезпека є і в нас. Ми вже вказали кілька прикладів, але далі покажемо ще більше, розглядаючи українські "класифікації", "концепції", "теорії", повні найбільш рознузданого суб'єктивізму, що виступає претенсійно-догматично з "філософією", але без дослідів фактів.

9. Система суспільних наук.

Шлях до утворення наукової системи суспільних наук проклав Др. Е. Халупний, прийшовши до цього через конструювання своєї теорії соціального явища. Хай означення ним предмету соціології, як науки про "культуру і цивілізацію", буде трохи однобічне, з огляду на близькість поняття культури до поняття ви-

творів, але це ніщо в порівнянні з його засадничим становищем, що спеціальне явище складається з категорій: чинників, чинностей і витворів. Людина, як носій цих категорій, уявляється головним чинником.

Безумовно так: чинник, чинність, витвір - це є ознаки родового поняття явища людської взаємочинності /"культури" за Халупним/.

Халупний подає такий поділ загальної соціології:

1. Наука про чинники цивілізації
2. " " чинности "
3. " " витвори "
4. " " розвиток "

По суті 1,2,3 науки є статикою, а остання динамікою суспільного процесу, так що Халупний розглядає суспільне явище статично /що необхідно для розуміння структур і елементів/ і динамічно, що є представленням суспільства в руху. Дійсний "стан" буття є рух, тому соціологія без динамічного представлення суспільного процесу була б не повною. "Динаміка історії" - це ніщо інше, як загальна соціологія суспільної минувшини, у протилежність до конкретної історії /історіографії конкретних об'єктів в межах часу і простору/. Так само Халупний дав ясну конструкцію понять загальних і спеціальних, абстрактних і конкретних.

"Загальні науки одріжняються від окремих чи спеціальних тим, що досліджують цілий в і д д і л певного класу явищ, тоді як спеціальні займаються тільки окремими частинами того відділу" /Zaklady, ст. 18/.

... "Подібно соціологія, досліджуючи цивілізацію загалом, є наукою загальною" /Там-таки, ст. 18/.

... "Взаємне відношення загальності і спеціальності релятивне: кожен збір явищ, приступних науковому дослідженню, можна розділити на менші збірки, які можуть знову ж таки бути предметом спеціальних наук /Там-таки, 18/.

"Від найдокладнішого монографічного опрацювання фактів аж до найвищого узагальнення їх є цілий ряд середніх ступнів, з котрих кожний є відносно спеціальному сусідові "зага-

льним", а проти сусіда загального "спеціальним". / *Zaklady*, ст.90/

"Як у всіх науках, так є і в соціології та історії" /Там-таки, ст.90/.

Сама ця конструкція показує, як твердо підходить Халупний до своєї задачі. З такою ж ясністю викладає і вясняє Контів поділ наук на абстрактні і конкретні /чи генералізуючі та індивідуалізуючі, як у Рікєрта/. Одріжнювання точки погляду - конкретної, теоретичної, практичної - з одного і історичної - з другого боку проведено у Халупного з переконуючою ясністю. Напр., відношення теоретичної і практичної пояснює так, що справжньою наукою є лише чиста теорія, метою котрої тільки пізнання, практичні ж науки є сполученням, мішаниною теорії і практики.

Відсилаючи читача до творів Халупного з метою докладного ознайомлення, я тут подаю лише схему розподілу загальної і спеціальної соціології Е.Халупного.-

Загальна Соціологія:

1. Підстави /предмет, науки, методологія/
2. Історія соціологічних теорій
3. Статика { теорія чинників,
теорія витворів,
теорія чинностей
4. Динаміка: розвиток людства.

Спеціальна Соціологія:

5. Наука про оточення /тезологія/.
6. Антропологія, етнологія і популяціоністика.
7. Право, наука і філософія
8. Техніка і господарство.
9. Мова, письмо, література і мистецтво.
10. Виховання і організація /зокрема політика/.

- II. Мораль і релігія.
- І2. Соціологія чинности.
- І3. Філософія історії.
- І4. Соціальна патологія.

Не заперечуючи в засаді поділу загальної соціології, ми разом із тим не годимося з поділом спеціальних наук соціологічних тому, що:

а/Мезологія є вченням про природні /космічні і зовнішньо-біологічні/ чинники, а тому вона є **ч а с т и н о ю** теорії соціальних чинників і належить до загальної соціології.

б/Антропологія /антроп.соціологія/ є теорією соц. індивіда і становить частину теорії соц. структури зі загальної соціології.

в/Етнологія є загальною соціологією "некульт. народів".

г/Популяціоністика /"демографія"/ є частиною соціографії.

ґ/Пункти 7,8,9,10,11 /опріч політики/ становлять спец.теорію витворів, а політика - практична дисципліна, як і "соціологія чинности".

д/"Філософія історії" є **з а г а л ь н а** наука, а не спеціальна.

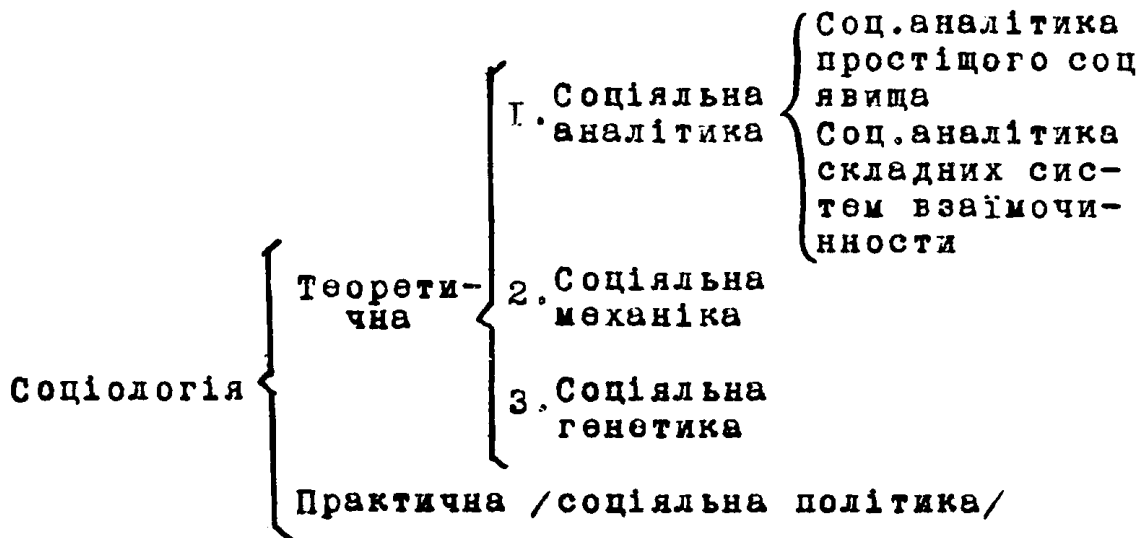
е/Соціальна патологія є **ч а с т и н о ю** теорії витворів /негативних/.

Таким чином ми і в Е.Халупного бачимо в одному ряді "спеціальних наук" науки і **з а г а л ь н і**, і **п р а к т и ч н і**, опріч того одна загальна /теорія чинників/ розложена і на мезологію, і на соц. патологію і спеціальні теорії чинників. Мезологія є загальна наука - про **в с і** природні чинники; її спеціальними науками були б теорії **о к р е м и х** природних чинників. Практичні науки "Соціологія чинности" і "політика" відносяться між собою, як загальна і спеціальні науки "чинности", бо "політика" є лише частиною чинностей /ще ж є педагогіка, економіч.політика і т.д./.

Присвятивши головну увагу конструкції загальної соціології, Халупний, хоч і ясно одріжняє точку погляду конкретної, теоретичної, практичної /і історичної/ соціології, одначе докладної систематики інших наук /помимо загальної соціології/ не зробив, списуючи кілька загальних, теорет.-спеціальних і практичних дисциплін, які він поставив у план своєї праці. Так, що це по суті не є класифі-

кація спеціальних наук, хоч вони й стоять під одним титулом - спеціальних. Ми думаємо, що Др.Халупний дав лише закінчену своєрідну систему загальної соціології, що ж до соціології конкретної і практичної, то класифікації їх не зробив, давши лише принципи для неї. Як виконав Халупний класифікацію загальної соціології, побачимо у слідуючому розділі про систему загальної соціології, яку пропонуємо ми, а тепер поглянемо на спробу проф.П.Сорокіна.

У своїй "Системі Соціології" він подає таку класифікацію суспільних наук:

/Див.:П.А.Сорокін "Система Социологии", т. I, Петроград, 1920, ст.36-43/.

З цього ми бачимо, що проф.Сорокін розглядає суспільні науки лише з теоретичної і практичної точки погляду, будуючи їх як одну систему загальної і абстрактної соціології. Він же вводить у свою систему цілком конкретної соціології, відносячи її, як і спеціальні суспільні науки, до однієї області - спеціальних наук. Таким чином, його класифікація, з нашого погляду, передовсім не повна. З якими принципами підходить Сорокін до вивчення соціального явища? Як ми раніш бачили, він за соціальне явище вважає явище взаємочинності і її результати. Наукове досліджування його потребує виконання, на думку Сорокіна, таких вимог:

1. Соціологію, як науку, треба і можна будувати лише по типу природознавства. Протиставлення наук про "природу" і наук про "дух", на думку автора, не може бути й мови.

2. Соціологія повинна і може бути наукою теоретичною, що досліджує людський світ таким, яким він є. Всякий нормативізм з соціології повинен бути вигнаний. Істину треба відокремити від добра, справедливості і т.п. принципів, бо вони непомірні з нею, гетерогенні/різномродні/. Внесення нормативізму в область науки досі засмічувало /"загрязняло"/ її і не давало жадних позитивних наслідків. Навіть більше: всі нормативні принципи й оцінки по своїй логічній природі, на думку Сорокіна /яку він проводить у своїх працях "Преступление и кара", 1914, "Категория должного и ее применимость к изучению общественных явлений", 1917, "Структура современной догматики уголовного права", 1917, і посиляючись на В. Парето/ не можуть бути науковими судами. Інша річ - соціологія практична, соціологія, як мистецтво - тут нормативізм до речі: він є щирцем практичного соціологічного мистецтва. Але така дисципліна не є наукою, бо її основна преміса, а через те і всі її висновки - не обов'язкові.

3. Соціологія повинна бути дисципліною об'єктивною не лише через відсутність оціночних норм і не лише щодо методів досліду, але ще й тому, що є конечна потреба визволити соціологію від "суб'єктивного психологізму", цеб-то вона повинна перейти від досліду "психічних реальностей", які не дані безпосередньому спостереженню, яких не можна ані намацати, ані зважити, ані зміряти - до вивчення фактів, що мають зовнішнє буття, бо інакше соціологія не визволиться від суб'єктивізму. Як психологія переходить від вивчення невлених "психічних станів" до об'єктивно-даних актів поведінки і обертається в рефлексологію чи фізіологію нервової системи, подібно мусить діяти й соціологія, переходячи до вивчення явищ "предметно"-доступних вивченню, досліду, намацальности, вимірові цеб-то таких явищ, як акти, зовнішньо-рухові реакції між індивідами, що живуть разом, загалом - явища взаємочинности людей.

4. Оскільки соціологія хоче бути досвідною й точною наукою, вона повинна припинити "філософування".

Значна частина соціологічних творів є швидче натур-філософічними чи "соціально-філософічними" трактатами, ніж викладом досвіду і спостереження: навіть такі праці, як "Чиста соціологія" Л.Ворда можна взяти за доказ цього. Коли соціологія хоче бути точною наукою, вона повинна розпочинати з фактів, йти до фактів і давати узагальнення, узаasadнені пильним аналізом фактів. Добре перевірена статистична діаграма вартіща кожного "соціально-філософічного" трактату.

5. Розрив з філософуванням означає і розрив "з нещасною ідеєю монізму" - нешлюбною дитиною від незаконного шлюбу між соціологією і філософією. Автор переконаний, що монізм є наслідком догматичного філософування, а не висновком з досліду і спостереження. Монізм, на думку М.М.Ковалевського, є спробою рішати безмежно складну задачу суспільних відносин за методом "рівнання з одним невідомим". Автор є переконаний плураліст.

В цих засадах можемо бачити вираз безкомпромісового соціологічного позитивізму. Хоч де-які послідовники Конта і намагалися "перемогти позитивізм" /напр., Масарик/, одначе, як ми бачимо в Халупного, Сорокіна й інш. захистників чистої науки, все більший і послідовніший розвиток до позитивізму, як світогляду, що виключає "філософування". Коли Халупний концептує і "філософію історії" поруч з теорією розвитку людства /динамічною соціологією/ і навіть допускає "соціальну філософію", як частину загальної філософії, то в цім нема тієї небезпеки, на яку вказує Сорокін, бо Халупний розуміє філософію, як будову, ставлену на фундаменті науки: як теорію зв'язку всіх елементів буття. ця філософія має з "філософією" лише спільну назву, одріжняючись методом збудування, однаковим із наукою.

Розуміється, хоч би ми як послідовно йшли шляхом позитивізму, то це зовсім не виключає потреби і можливости загальної ув'язки всіх елементів буття в одну систему, один науковий світогляд, який ми й називаємо філософією, відкидаючи рішучо с п е к у л я т и ч н и й метод в конструкції філософії і основану на йому фантастику /метафізику/, хоч би як "художньо"-сугестивно вона була скомпонована.

Вражати нас мусить слідує: проф.Сорокін відкидає нормативно-оціночні суди, які ніби-то по сво-

їй логічній природі не можуть бути науковими судами. Допустивши це, автор мусів би відкинути "практичну соціологію" з системи науки соціології, тимчасом ми бачимо в його схемі поруч: теоретична соціологія і практична соціологія, отже - наука і хист /"мистецький"/. Сполучення цих антонімії наукового з "ненауковим" логічно недопустиме, коли б Сорокін захищав свій погляд. Ми не маємо зараз під рукою вказаних праць автора про ненаукову природу категорії "должного" /особливо його заперечення тверджень Б.Кістяківського, поставлених цим українським соціологом в його праці "Соціальна наука и право, 1916/, тому не будемо докладно розглядати аргументацію Сорокіна, але загальном вважаємо: категорія "должного" в людській думці є відбитком реальних явищ - ставлення мети по законах інтелектуальної механіки, яких ми, на жаль, ще не знаємо. Коли людина хоче і тому діє, то ми маємо діло з реальним явищем, отже могли б його науково досліджувати - раз, могли б відкрити причиновий зв'язок між "хочу" і "дію", а це значить - могли б відкрити логічну природу оціночних явищ і ввести їх в науку, як об'єкт дослідження. Існує колосальна нормативно-оціночна діяльність, існують "науки" /хоч і не наукові/ щодо неї - безсумнівно, категорія "должного" не є фантазія, а реальність. Все реальне може бути досліджуване. Тепер воно не досліджується /інтроспективна психологія - це не наука/ через недоступність "намацувати, зважувати, вимірювати", але зовсім не виключена можливість, що методи дослідження можуть удосконалитися так, що це стане доступне. І тоді не доведеться "вигонити" з науки ані "психологізму", ані оснований на йому "нормативізму", щоб-то тоді проф.Сорокін матиме логічні підстави для включення практичної соціології в систему соціології.

Війна з руською школою "суб'єктивної соціології" /Лавров, Михайловський, Южаков, Карєєв, Чернов та інш./, котра /школа/ настоєє на необхідності рахуватися з категорією "повинного" /"Добро, Справедливість і т.п."/ не може бути виграна методом логічного насильства "одкидаю та й годі". "Очевидно" - це також явище "должного", і його треба досліджувати, брати за предмет науки. Помилка школи "суб'єктивної соціології" не в тім, що вона настоєє про необхідність вивчення явищ нормативно-оціноч-

них, а втім, що вона сполучає в нерозривність науку й оцінку, суще з повинним, тоді як теоретично це різні точки погляду.

Бражає й відсутність в системі Сорокіна місця для к о н к р е т н о ї соціології. Захоплюючись завданням конструювати загальну теоретичну соціологію, проф.Сорокін широко користується даними конкретних суспільних наук /хоч би ста "діаграма"/:невже автор не побачив різниці в досліді над поєдинчо-конкретним і над загально-абстрактним? Одріжнювання цього дає предпосилки і для одріжнювання практичної точки погляду на соц.явище і вяснення, що п р а к т и ч н о з д і й с н е н н я обертає "бажане" в "конкретне", щоб-то робить його об'єктом науки.

Виходячи зі своїх засад, проф.Сорокін і буде своєю системою соціології на розгляді соц.явища взаїмочинности з двох точок погляду:теоретичної і практичної, щоб-то з погляду вивчення того, що є і того, що мусіло б б у т и, але він випускає з виднокругу цілком те, що б у л о к о н к р е т н о /соціальна генетика в його досліджує те, що б у л о загально-абстрактно, а не конкретно-історично/; випускає він з уваги й те, що є як індивідуальна конкретність, хоч всю потребу соціології, яко загально-абстрактної науки, він аргументує на основі відокремлення абстрактного від конкретного.Значить, історія і конкретні соціальні науки не мають місця в його системі. Тому вона, хоч і правильна щодо теоретичної соціології, правильна й тим, що практичну соціологію він вводить в систему /хоч і суперечна аргументація/, але н е п о в н а:бракує місця для історії і конкретних соціальних наук.

Спробуємо підвести коротко підсумок нашого огляду систематизації суспільних наук, як сукупности величезної праці людської над вивченням суспільного явища. Головне, що ми помічаємо - це зусилля зрозуміти суть його. Одначе результати далеко не однакові у різних учених. "Метафізика" соціального явища нічого не пояснює, нічого не досліджує: вона лише довільно зроблені п р и п у щ е н н я

аналізує умозорно, ділить поняття, які самі не є ані соц.явищем, ані його відбитком. Це метод спекулятивної "філософії", і він нічого не дав, не дає і не дасть для зрозуміння соц.явища. Всі "науки", збудовані на цьому методі, не можуть вважатися за науки і всі їх класифікації треба відкинути засадничо. Лише наука філософія зможе дати добрі узагальнення, але після того, як виконає своє завдання соціологія – конкретна теоретична і практична з перевіркою даних історіографії та історіології. Доки ж дослід фактів суспільного життя йтиме стихійно, неорганізовано, доти й соціологія не виконає свого обов'язку.

За невеликими винятками, соціологія ще представляється або в вигляді конкретно-соціальних, безмірно "спеціалізованих" дисциплін або в вигляді спекулятивно-філософських трактатів. Але ні та, ні інша течія думки не дає добрих наслідків: конкретна логічно не може піднятись до витворення теорій соціального життя, до установлення закономірностей, бо це логічно є завданням загально-абстрактної соціології, а філософічна спекуляція дає псевдо-закони, виснувані не з дослідів, не з фактів, а з логічної обробки фантазій.

Тому необхідне конструювання засад теоретичної соціології, введення раціонального поділу наук і відповідного поділу дослідчої праці, орієнтованої строго-соціологічним методом. Соціологія вже піднялась до цих верховин в конструкціях Халупного і Сорокіна, вони дали вже аналіз елементів соціального явища. Вони не тільки теоретично вказали елементи його, але спробували збудувати науку про його, втілити соціологію, як об'єктивну систему думок, в матерію – в книгу. І інші соціологи говорили про елементи, навіть близько до правди, але далі цього не пішли: самої науки соціології не написали. Хоч класифікації Халупного і Сорокіна не повні, а в деякому, в деталях, помилкові, але засадничо – це с и с т е м и с о ц і о л о г і ї, як здійсненої науки. Супроти їх всі концепції соціології, в яких нема аналізу соц.явища, не вказано його логічних категорій, або вказано не повно, однобічно й цілком хибно – всеодно вони мусять відпасти, як конструкції недосконалі у своїй логічній будові, як помилкові логічно, а тому й ненаукові. Зерна істини, що

в цих концепціях є, перейдуть в наукову соціологію, так що творчі здобутки багатьох учених, хоч би як вони були скромні, не можуть пропасти, що ж до словесного піску, то його розвіє вітер науково-об'єктивної критики, що стане цілком можливою лише після встановлення наукових основ соціології. Крихти істини дали всі роди суспільно-наукової думки, особливо історія, як *"the great mother science of all the social sciences"*, почасти етнологія і спеціальні суспільні науки, але це все лише м а т е р і а л для будови будинку соціології. Розбір і оцінка цього матеріалу є основною роботою архітекторів соціології, але цю операцію можливо робити лише при допомозі критеріїв оцінки - законів будування понять: обсяг і зміст понять, відношення обсягу і змісту, родові і видові поняття, логічні категорії, як граничні вищі поняття даного класу явищ - все це є абсолютно потрібно одрізняти. Це критерії, без яких аналітична і синтетична робота й наукове будівництво не можливі. Ми й скористувались ними для критики праці соціологів і їх методологічних конструкцій самої науки. Наслідки нашої критичної праці з одного боку невтішні, бо вказують, як мало ще зроблено в царині вивчення соціального життя, але з другого боку і втішні: приблизно, хоч через століття після виявлення конструкцій Конта /1828/, але все ж ми досягли до таких вершин, на які зійшли Хадунний, Сорокін і, може, ще кілька, нам невідомих, дослідників.

Користуючись працею наших попередників і сучасників, ми пробуємо дати системи суспільних наук в повному того слова розумінню, вірючи, що наші помилки, невиясненість деталей, а може й непомічені нами суперечності не зможуть захитати тих підвалин, які ми кладемо в основу нашої теоретичної будівлі.

Ми засадничо захищаємо дійсність трьох основних точок погляду: науки про к о н к р е т н о - і н д и в і д у а л ь н е соціальне явище /одиничне чи множне, індивідів чи конкретних, з власними іменами, їх скупин/, з а г а л ь н о - а б с т р а к т н е /теоретичне/ схоплення цього явища, яко сучасної дійсності, а також це явище, як б а ж а н е, як категорія повинного, що при здійсненні обертається в конкретне. Отже розглядаємо явище з погляду т е п е р і ш н о с т и і з погля-

д у б у д у ч н о с т и. Історичний погляд - це розгляд с у щ о г о в минувшині, в здійсненні, яке одійшло вже з перед очей, яке вже не можемо безпосередньо с п о с т е р і г а т и в усій його повноті, а лише досліджувати його відбитки в символах і предметах матеріальної фіксації.

Історичний метод праці не одрізняється від соціологічного, але він одержує своє імя лише тому, що досліджує явище минуле, матеріальний слід, об'єктивацію колишніх живих взаємочинних поколінь людських.

Ми пропонуємо далі схему розподілу суспільних наук, але не просто перечислення дисциплін, а систему розподілу предметів вивчення - елементів соц.явища, у трьох аспектах його сприймання і опрацювання. Цю систему суспільних наук інші дослідники удосконалять, але засад її змінити свавільно, без порушення основ логіки вже не можливо. "Одкидати" безпідставно може лише недозріла думка, що волюнтаристично "признає" або "відкидає", не врахувавши логічних підстав. Ми відкидаємо й саму таку думку, як оцінювачка: вона може бути об'єктом наукового досліджу, але не суб'єктом науково-критичної оцінки./Див.далі схему/.

У в а г и:

І.Щ о д о с о ц і о г р а ф і ї.

Среди класифікуємо всі соц.об'єкти з власним іменем:

а/індивіди /наука про них б і о г р а ф і я/.

б/групи людські: прості, складні, агрегати, населення /суспільство/ і ціле людство. Це класифікація, *fundamentum divisionis* котрої - перша категорія соц.явища - л ю д и /єдності індивідуальні чи колективні/.

Наука може бути про кожну окрему людину і про кожну колективну єдність /народ, державу, партію, церкву, село, місто і т.д./, котра має свою власну назву.

в/з а г а л ь н е вивчення припускає виключення всіх індивідів даної групи - раз і з погляду всіх категорій соціального явища - люди, чинники, чинності, витвори - два.

г/спеціальне вивчення - це вивчення або окремих категорій конкретного соціального явища, або їх частин л б д е й /або до конкретних індивідів включено/, ч и в н и с і в /по групах їх чи окремі конкретні чинники/, ч и н н о с т и ч и п р о ц е с и /окремі групи процесів чи "підпроцеси" аж до окремих актів вклучено/. в и т в е р и - позитивні або негативні /соц патологія/, або одну з груп цих витворів або даній конкретний витвір

г/Назви наук мають в собі частку "графія" або для них береться існуюча українська назва: націографія або народознавство, або соціографія даного об'єкту - країни, держави, партії і т.п.

д/Щодо минувшини цих об'єктів, то наука про них називається: і с т о р і о г р а ф і я з додатком назви об'єкту /міста, села, партії, класу, церкви, проф. спілки і т.д./.

е/Соціографія необхідно означає явища в межах числа, простору й часу, тому опис науковий необхідно вклучає в себе статичний метод.

є/Назви "демографія", "демологія", утворені статистиками, є зайві: статистика не наука, а метод, так само, як і "історія".

ж/Зважаю за доцільне виклад соціографічний вестти на двох об'єктах - в межах "народу" "держави", як найважливіших поділів сучасного людства. Державних соціографій може бути стільки, скільки є держав /кодо 80/ на світі, а "народних" ще більша - по числу народів. Інші об'єкти /важливі - церкви, міста, села, партії/ все-таки можуть бути вклучені в курси соціографій народних і державних.

2. Щ о д о с о ц і о л о г і ї.

а/В близьких розділах ми займемося детальнішим розглядом структури науки загальної соціології, соціографії і /пчастки/ соціотехніки, де й умотивуємо наш розподіл в порівнанні з розподілами інших авторів, однак коротко вже тепер:

б/Соціально явище складається з указаних нами категорій, а тому основні розділи загальної соціології, як самостійні соціолог. науки відповідають названим категоріям: наука про взаємочинних л ю д с ь к и х : теорією соці індивіда, скупини населення і систематиком різноманітних класів у царині с п о л у ч е н ь людських. Це ми й називаємо соці.структурами

СОЦІОГРАФІЯ /конкретна/	Т е о р е т - з а г а л ь н о -	
	Соц. структура.	Чинники.
<p><u>Загально.</u></p> <p>1. <u>Націографія</u> /на-родознавство конкретне: Україна, Франція, Німеччина, Ново-Зеландія і т. д. = люди, чинники, процеси, витвори.</p> <p>2. <u>Соціографія держави</u> /конкретно-даної: ЧСР, ССРСР, Француз. Респ. і т. д. / = люди, чинники, процеси, витвори.</p> <p>3. <u>Соціографія церкви</u> /даної церковної організації/</p> <p>4. Соціологія міста</p> <p>5. - села</p> <p>6. - професії</p> <p>7. - партії</p> <p>8. - родини</p> <p>9. - кожної іншої людської скупини</p> <p><u>Спеціально.</u></p> <p>Вивчення не цілої скупини, а одного з її елементів: чи люди, чи чинники, чи процеси, чи витвори, чи частини цих елементів.</p>	<p><u>Загально.</u></p> <p>Теорії: соціального індивіда соц. скупини соц. населення Систематика їх</p> <p><u>Спеціально.</u></p> <p>Структура держави,</p> <ul style="list-style-type: none"> - нації - класу - міста - села - церкви - професії - партії - земляцтва /округи, провінції/ - економіч. групи - культур. групи - політич. групи <p>і т. д.</p>	<p><u>Загально.</u></p> <p>Теорія чинників: космічних, біологічних, психічних, соціальних-історичних</p> <p><u>Спеціально.</u></p> <p>Світло, як чинник, Тепло, - Звук, - Електрика, - Клімат, - Рельєф, - Води, - Інстинкти, - Наподіблення, - Тварини, - Рослини, - Ідеї /знання/, - Вірування, - Почуття, - Волеві імпульси - і т. д. Витвори, як -</p>

Л О Г І Я.

- - и ч н а - а б с т р а к т н а /		СОЦІОТЕХНІКА /практична/
Процеси.	Витвори.	
<p style="text-align: center;"><u>Загально.</u></p> <p><u>I. Статика</u> Розмноження Освідомлення Праця Керівництво Розвага Спечинок</p> <p><u>II. Динамика</u> Те - х</p> <p><u>III. Генетика</u> Те - х</p> <p style="text-align: center;"><u>Спеціально.</u></p> <p>Процеси в на- роді, - державі, - місті, - селі, - партії і т. д.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Загально.</u></p> <p><u>I. Позитивні-всіх обективацій</u> Мова, Письмо, Лі- тература, Мисте- цтво, Мораль, Право, Наука, Те- хніка, Предмети матер. культури</p> <p><u>II. Негативні.</u> Визиск, гніт, деградац. типів, алкоголізм, протитуція, самогубства, війни, револю- ції, забобони, вірування, зло- чини і т. д.</p> <p style="text-align: center;"><u>Спеціально.</u></p> <p>Витвори позити- вні й негатив- ні по скупинах, країнах, агрега- тах - статично, динамічно і ге- нетично.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Загально.</u></p> <p>Теорія взаїмови- ву, - боротьби /strate- гія й та- ктика/, - організа- ції, - адмініст- рації, - реклами і т. д.</p> <p style="text-align: center;"><u>Спеціально.</u></p> <p>Евгеніка, Соц. гігієна, - медицина, - освіта, - виховання, "Душпастирство", Восвідство, Політика, Економіка, Судівництво, Дипломатія, Політика націо- нальна, - міста, - села - кожної скупини.</p>

а не "формами", щоб уникати метафоричності викладу. Соц. структура - це статика суспільства, коли розглядати лише людей. В суті речі до статички ввійшли б і витвори, і чинники, і чинності, як проекція руху в безмежно-малому моменті часу. Динаміка - це рух в сучасності /в часі існування, скажім, одного покоління людей/, а генетика - логічно-генетичний розвиток історичних структур, отже протилежність "історичному звязку".

в/Поділ чинників охоплює і космічні прості і складні /"географічні"/, і біологічні - прості і складні, і психічні - прості і складні /"соціально-історичні"/.

г/Поділ процесів - відповідно основних груп р е ф л е к с і в індивіда: рефлексів розмноження /популяційний процес/, рефлексів живлення /"економічний процес"/, рефлексів рухових /процес праці або технічний/, рефлексів пізнання /словесні, мова, письмо - процес освідомлення/, рефлексів оборони індивідуальної й колективної /процес організації і керівництва/, рефлексів розваги /мистецький процес/, рефлексів спочинку. Я іноді вводив усі ці основні процеси до 4-х: популяційний, економічний, культурний і політичний процеси, але ці назви не дають ясного уявлення, про які власне процеси йде мова, коли кажемо, напр., "культурний" процес?

Загальне вивчення процесів потребує ^{установлення} кореляцій між різними процесами, а спеціальне обмежується дослідом окремих головних процесів або "підпроцесів".

Теорія процесів - найобсягливіша і найтяжча частина загальної соціології, але й важливіша - лише вивчення процесів наблизить нас до установаження суспільних закономірностей. При сучасному стані методів дослідів і виконавчих дослідів ще дуже тяжко виводити закони. Статистичний метод поки-що охоплює лише грубе обриси суспільних процесів.

г/Теорія витворів включає в себе поняття "природи" витворів, їх генези, їх соціальної р о л і, цеб-то їх діяльності, яко ч и н н и к і в вивчення соціальної ролі витвору, лише дослід його так зв. "іманентних" властивостей зводиться до того списку й дає науково дуже мало, обертаючись з загальною в "конкретну" науку, вільну від ідеї закономірності.

д/Витвори ділять на позитивні й негативні /"соціально патологія"/, отже тут чути ніби "нормативну".

точку погляду, але це не так: "позитивний" й "негативний" має своє узасаднення в об'єктивній дійсності: знівечення біологічної природи індивіда - це об'єктивно помітний витвір. Злочин, проституція, самогубство і т.п. яскраві вияви знівечення інстинктів /вроджених систем рефлексів - так зв. природних потреб/ можуть бути названі негативними без відтинку "нормативізму".

3. Щ о д о с о ц і о т е х н і к и.

а/збудування соціотехніки, як науки, представляє величезну трудність власне тому, що п е р е ж и - в а н н я мети, як емоції, є чинником, що рухає індивідом, як початок самостійного ланцюга причинових зв'язків і стоїть незалежно від систем об'єктивної причиновості. Мале знання не тільки функцій нервової системи, а взагалі мале знання людини, не дозволяє ще вбагати акти поведінки в рямці строгої причиновості, а тому ми відказані в цій області поки-що на де-який суб'єктивізм.

б/Однак масове спостереження фактів дає вже нам вказівки на тенденції, на типи поведінки в залежності від нових умов. Повторність явищ і в цій області дала змогу до витворення шляхом стихійного емпіризму багатьох дисциплін, котрі є збірниками правил т е х н і к и /рецептів/ для різних галузей поведінки.

в/Ми класифікуємо соціотехнічні дисципліни в деякій залежності від емпірично-витворених практ. дисциплін.

г/Систематична організація цих дисциплін причиново залежатиме від наукової висоти соціографії й соціології: доки ці головні науки не розвинуться до потрібної висоти, доти і практичні дисципліни будуть позбавлені твердого ґрунту теорії. Розуміється, розвиток науково-соціологічної теорії в високій мірі обумовлений групою а н т р о п о л о г і ч - н и х наук, зокрема рефлексології. Наївно було б оснóвувати теорію взаємочинності без знання механізму сакцій і реакцій людської істоти. Однак, коли економісти, правники, філологи, статистики й теологи пишуть нам "соціології" і "політики", при тім дуже неясно уявляючи собі психологію, фізіологію, анатомію індивіда, то можна заздалегідь сказати, що без знання властивостей індивіда не може бути наукової соціології. Соціолог повинен бути - хоч це і

тяжко - своєрідним енциклопедистом: знати принаймні з а с а д и інших наук, особливо біологічних. Лише тоді його писання можуть бути у згоді з вимогами науковости викладу суспільних явищ.

Ми не подаємо окремої класифікації "історії". Коли б хто зажадав від нас такої класифікації, то ми б могли сказати: вищенаведена класифікація трьох груп суспільних наук охоплює дослід всього суспільного життя - це є програма дослід суспільства с у ч а с н о г о і суспільства м и н у л о г о. Що станеться з сучасним суспільством, коли минеться 50 літ? Це значить, що сучасне суспільство відійшло "в історію", стало "історичним". З погляду науки об'єкт /суспільство/ залишився ніби позаду, але він не змінився: логічна природа соц. явища є однаковою для сучасності й для доби з поперед 50 літ. В засаді: що й як досліджуємо в сучасності суспільства, те й так досліджуємо і в його минувності. То не змінє суті діла, що ті люди вже вимерли, які діяли 50 літ назад, і що їх не можемо досліджувати безпосередньо: зате досліджуємо тих людей по результатах їх взаємочинності - по витворах: які витвори - таку припускаємо і взаємочинність, що їх створила. Ми це допускаємо лише по аналогії з сучасністю: сучасний причинний зв'язок між людьми і витворами ми переносимо в минувшину і, описуючи тодішні витвори, постулюємо ряд причинних дій, що їх витворили.

Це все нас переконує, що, пересунувши суспільство в минувшість, ми "пересунули" туди і класифікацію суспільних об'єктів та наук, що тими об'єктами займаються.

Отже ніщо не змінюється в логічній структурі минулих соціальних явищ, а тому ніщо не змінюється і в науковому викладі їх. Одно змінилось: суспільство стало минувшістью, тому для одначення наук, що досліджують минувшість, додаємо слово історичний: історична соціологія означатиме теоретичні узагальнення, історична соціографія /або, коли хочете - соціальна історія/ відтворне дійсність, яка була, можливо ближче до конкретної реальности, історична соціотехніка /колишня "політика", "педагогіка", "економіка" і т.п./ подає нам виклад про соц. явища

в їх суб'єктивно-метоставній формульовці.

Хто не одрізняє трьох точок погляду на соці-
яльне явище в сучасності, той не одріжнить їх і
при вивченні минулого суспільства і буде нам плес-
ти безмежне плетиво про "цілком індивідуальне",
про "цілком конкретне", як характерну прикмету "іс-
торичного" явища, буде на цьому будувати спеціаль-
ну "методологію" історичних наук, як ніби-то ціл-
ком інакших від сучасних соціологічних. З дійсною
наукою це не має нічого спільного, хоч би це виго-
лошував Вебер, Рікерт, Майр чи інший "професор сус-
пільної філософії".

III. Б у д о в а н а у к и с о ц і о - л о г і ї.

Схематично представлена попередю система суспільних наук орієнтує нас лише загально, але щоб побачити ближче зміст кожної групи суспільних наук, ми мусимо їх розгорнути трохи ширше і показати, про що говорить кожна з них і які при тім повстануть проблеми. Розуміється, найкраще було б просто розгорнути саму науку і показати її "матерію", але ми не пишемо самої науки, лише розкриваємо її проблематику і логічну будову.

Ми розпочнемо нашу будову з загальної соціології, як найвищої теоретичної науки про суспільну людську взаємочинність. Методологічно першим треба було б розглянути будову конкретної науки - соціографії, бож всякі явища взагалі і суспільні зокрема ми сприймаємо зпочатку конкретно, в усій їх нерозкладеній цілості і утворюємо про них "природні уявлення" /образи/, а вже потім розкладаємо ці образи і витворюємо логічні поняття про їх елементи, при чім тут і відбувається процес абстракції, витворення родових і їм підрядних /видових/ понять. Так що логічно-генетично утворення загально-абстрактної науки слідує за зформуванням конкретної. В цій послідовності начеб-то й годилося б викласти зміст наук, алеж доводиться зробити якраз навпаки через те, що смисл в і д н о в е н ь між елементами дійсности яскравіше виявляється власне у загально-абстрактній обробці її, в мапі дійсности ми лише бачимо співвідношення частин дійсности і при тім розуміємо її вже настільки, що одержуємо керуючі засади для аналізу постійно-змінливих нерозчленованих реальностей "суспільства". Конкретність краще розуміємо, коли підходимо до неї вже з готовою її абстрактною схемою, котра на початку грає роль лише "працівної гіпотези" і лише згодом обертається, після опрацювання дійсности - в певну переконаність. Тому я й думаю, що вигідніше буде, коли зразу викладемо будову теоретичної загально-абстрактної соціології, а потім з її класифікаційни-

ми здобутками перейдемо до розгляду соціографії і соціотехніки.

Основними частинами загальної соціології треба визнати: I. Науку про соціальну будову чи структуру, II. Науку про рушійні сили суспільства, цеб-то про спонуки людської поведінки, III. Науку про суспільні акти, акції і процеси, які сумарно називаємо "суспільним життям", і, нарешті, IV. Науку про витвори або результати суспільного життя.

A. Наука про соціальну структуру.

Її часто називають "морфологією" або точніше організацією суспільства, його статикою. Сучасна "формалістика" вивчає лише "форми відносин", цеб-то вже самих активних процесів, так що коли хто каже "морфологія" суспільства, то це значить не те саме, що "форми відносин", бо в однім випадку уявляються скупини суспільства в їх нерухомості, а в другім - акції в усій їх динамічності. Щоб ясніше підкреслити власне теорію гуртувань людських, то ми їх беремо, як нерухомі скупчення - в рівновазі їх загального структурного зв'язку, і кажемо про будову чи структуру суспільства. Уникаємо слова "морфологія" і швидче могли б згодитись на назву "соціальна анатомія", тому що як при вивченні тіла, так і при вивченні суспільства йде мова про розчленування, ніби розсікання на частини, а зовсім не про описування зовнішніх форм, як явищ просторових. Форма є властивою індивідові, як тіло в і, тому антропологія може і мусить вживати вираз "форма", досліджуючи форму тіла й її елементи /органи, тканини/, але "морфологія" держави, партії, товариства, спілки, родини і т.д. - це вже чиста метафора, так властива тим, хто суспільство /людську організацію/ вважає за "організм". Ми вважаємо і можливим і зручним називати цю науку просто - наукою про соціальну організацію або структуру /будову/.

Архітектоніка цієї науки, на нашу думку, може бути така: складається зі двох частин: А - науки про соціального індивіда і В - науки про різностаті скупчення індивідів.

І. Т е о р і я с о ц і а л ь н о г о і н д и -
в і д а . Ця частина науки обіймає вивчення соція-
льних властивостей індивіда і класифікацію індиві-
дів.

Виклад соціальних властивостей індивіда вклю-
чає в себе вивчення механізму його акцій і реакцій,
п р и д б а н и х в суспільній взаємочинності. Ми
підкреслюємо, що не всі акції і реакції вивчає ця
дисципліна, а лише придбані в життєвому досвіді. Ро-
зуміється, оскільки наука про людину, як про приро-
дний організм, є окрема /антропология/, то вона
вже дає соціології готовий результат, здобутий з
вивчення в р о д ж е н и х властивостей — отже і
в р о д ж е н и х рефлексів, але на ґрунті цих уро-
джених рефлексів розвивається величезна система ре-
флексів, утворених оточенням: система с л о в е -
с н и х рефлексів /мова/ з усіма її витворами, а
також система рухових рефлексів /звичок/.

Мова /і думання/ — чисто соціальний витвір, че-
рез який людина пристосовується до оточення, а го-
му вся діяльність людини і творчість її є соціаль-
ним витвором. Тому відпадають обивательські погля-
ди на "відрубність" індивіда від суспільства і ви-
води в роді того, що індивід є предметом вивчення
психології, а не соціології, бо й "психологія" лю-
дини, як її с в і д о м і с т ь , є витвором су-
спільним. Організм має лише в собі механізм рефле-
ксів, певну їх швидкість і напруження, обумовлену
емоціями, але це є предметом фізіології /з рефлек-
сологією/ щож до системи словесних і придбано-рухо-
вих рефлексів, то утворення їх відбувається протя-
гом життя в системі соціальної взаємочинності

Халупний ще до відкриття рефлексологічної шко-
ли писав цілком правильно, захищаючи соціальну при-
роду індивідів:

"Найпростішим документом соціологічного хара-
ктеру індивідуальних проявів є мовлення; мова,
і то не лише, як діалог, але й як монолог, і
навіть як чисте думання /відомо, що більша ча-
сть людського думання є думанням у словах/ є
витвором довгого ряду поколінь, витвором од-
наково гуртовим та індивідуальним, і засобом
соціальних проявів, як особистих, так і суспільних.
Але й найсуб'єктивніше особисте тво-
рення є явищем суспільним, оскільки не відно-
ситься до психології. Внутрішня діяльність

представлювання, почувань, пристрастів, одча-
їв, афектів, радощів є психологічні, але як
лише переходять у слова, тони, виразуки, ба-
рви, міміку, танець - то самозрозуміло, що з
області психології переходять до соціології"
/ " *Zaklady* ", ст. 55/.

На цім Халупний відкидає забобон про антіномію
індивіда та суспільства, чим так любила замиатись
умозорна "соціологія" /спеціальний твір Палаєнта
про цю "антіномію"/. Старий афоризм Аристотеля, що
людина - "зоон політикон" /істота суспільна/ має
своє оправдання в науці. Індивід, як чинник і як
витвір суспільний - є об'єктом вивчення соціології
і тому наука про його є частиною соціології хоч-би
під якою людськ назвою. А цих назв пропонується чи-
мало і "індивідуологія" Пленге /у згаданій його
системі суспільних наук/, і "характерологія" і "ти-
пология" і інш.

Вивчення властивостей індивідів привело вче-
них до різноманітних характеристик /а з того і рі-
зноманітних класифікацій/: одні класифікують інди-
відів за їх біологічними ознаками /темперамент -
швидкість і напруження емоцій тощо/, другі - за
психологічними ознаками /емоції разом з уявленням
і думками/, треті - за "соціальними" ознаками /бу-
ржуа, робітник, селянин, тощо/ - це показує, що на-
ука силкується пізнати властивості індивіда, пізна-
ти його "вдачу", як чинника поведінки. Соціологія
не може цього ігнорувати - вона дуже зацікавлена,
щоб з пізнання властивостей індивіда вивести його
характеристику, як чинника сусп. процесу. Літерату-
ра про це питання багата: "Очерки науки о характе-
ре" і "Класификация личностей" проф. А.Ф. Лазурсько-
го /І. вид. 1921, 2. - 1923, Москва, ГИЗ/, німецьких "хара-
ктерологів", напр., *L. Klages'a "Prinzipien der
Charakterologie"* /1922/, *E. Kretschmer'a: "Körperbau und
Character"* /1920/, фрейдиста *C. G. Jung'a: "Psycholo-
gischen Typen"* /1920/, проф. Н. Белова "Физиология ти-
пов" /Орел, 1924/ і інш. Взагалі про це писалось і
пишеться багато / *Ribot, Follie, Molapert, Ki-
berry* , Лесгафт, Лосский, тощо/. Різноманітність
індивідів очевидна: вони різняться морфологічно /рі-
зні раси, погалівя, вікові постаті, фізіологічно
/різниця в силі і швидкості акцій і реакцій, емо-
цій, тощо/, розумово /від ідіота до генія!/, соція-

льням становищем /соціальні координати, якими означується місце індивіда в суспільній "простороні", численні!/. Так, що це дало навіть де-яким ученим /напр., Сорокінові/ можливість говорити про "соціальний поліморфізм" індивідів. З явищем поліморфізму маємо діло в біології: багато тварин /суспільні насікомки, напр./ однієї породи в наслідок "розподілу праці" мають навіть інший морфологічно-анатомічний склад! /Трутні, робочі бджоли, матка - різні, хоч вони однієї породи/. Інші з цим не погоджуються тому, що в людській породі, хоч який панує розподіл праці, нема анатомо-морфологічних різниць, хоч є великі різниці в соціальних властивостях, так багато представлених в м о в і і в з в и ч к а х, цеб-то словесних і рухових придбаних рефлексів. В усякому разі: коли є різниці, то мусить бути їх вивчення і класифікація. Ідіоти, пересічні, здібні і генії, мужчини й жінки, малі й дорослі, чорні й білі, примітивні й культурні - яка безмежна різноманітність індивідів! Не взявши це в рахунок якоїсь класифікації, не можна орієнтуватись в цих різноманітностях між індивідами, за якими в суспільному житті стоять різні способи поведінки, різна сила впливу, різна якість сполучень і скупчень, різна ступень притягання і відштовхування.

Чи може соціолог або соціальний технік, не знаючи цього хоч у загальних рисах, сказати нам щось хоч би ймовірне, /не то що певне/ про суспільне життя! Не може, а тому всі сучасні "спеціалісти" орудують фантастичними типологіями і беруться навіть за типологію колективів, не маючи найменших понять про типологію індивідів. Так і сипляться навколо "характеристики" націй, народів, партій, вдач "німецьких", "французьких", "московських", "українських", селянських, міщанських, робітничих, буржуазних! Варт лише заглянути в друкований папір, як зразу надібаєте "характеристики" якихось скупчень, оцінок вартості і значіння індивідів чи колективів, їх сили, "значіння" і т.п. І це все без найменшого задумування над тим, які ж наукові підстави для цих характеристик? Для цих вдач, типів, постатів? Підстав, очевидно, ніяких. Це особливо видно по "характеристиках" історичних осіб, яких сучасний письменник і не бачив, безпосередньо вражінень не одержував, не досліджував. Він просто прочитав як-

Йсь пам'ятник про якусь подію, вчинок, фразу і з того виробляє "характеристику" не то що індивіда, а навіть "народу", "епох", історичних періодів і т.п. величин.

Розуміється, це все не наука, хоч би цим займались філософи, професори і т.п. "доктори". Прикладом цієї балаканини є "Психологія європейських народів" А.Фульє, "Психологія національностей" Овсяніко-Куліковського, "характеристика" типів провансальців" Дра Д.Донцова, "інтелігенції" у В.Ліпінського, "двох руських народностей" у Костомарова, "трьох національних типів народніх" у В.Антоновича, українського народу у Д.Чижевського і т.д.

Що для їх характерно, то це те, що ані вони, ані більшість їх читачів наївно і не підозрівають, що все це а б с о л ь т н о безвартна балаканина, в якій нема ні однієї фрази науково обґрунтованої.

Тому, коли ми конструємо науку про першу категорію соціального явища - про людину, то мусимо взагалі зрозуміти, що завданням її є в с е б і ч - н а характеристика і н д и в і д а, як основного й найскладнішого чинника суспільного процесу, а він ще так мало вивчений! І це не тільки в суспільних "науках", а навіть і в біологічних, де анатомія й фізіологія всетаки прийняли образ науки, хоч і не досконалий, а що вже торкається "психології", то тут панує фантастика, з якою дорівнюються хіба що обивательські меткування про "вдачу", "тип", "характер".

На нашу думку вийти з цього тупого кута наука зможе, коли буде організовано д о с л і д і н д и в і д і в, скажیم так - л а б о р а т о р н и м методом. Морфологія, анатомія, фізіологія /з рефлексологією/ індивіда, загалом а н т р о п о л о г і ч н е вивчення п р и р о д н и х властивостей є необхідною передумовою для дальшого досліду с о ц і а л ь - н и х властивостей індивіда, які так різноманітно представлені в м о в і і в з в и ч к а х. Але при цім треба згадати, що безнадійними є всі спроби оснувати характеристику "вдачі" індивіда лише на досліді природних якостей. Расові, полові, вікові різниці, анатомічні своєрідності /учення "конституціоналістів"/, фізіологічні відміни /темпераменти/ - все це важне, але обмежитись на цім ніяк не можна, коли ми хочемо створити характеристику в да-

ч і, котра є результатом не самих природніх прикмет, але результатом взаємочинності природніх і соціальних чинників. Дійсно, гормони впливають, "ергони" впливають /як вияснив проф. Н. Белов у своїй на жаль не закінченій "Фізіології типів"/, "конституція" або будова тіла впливає /як вияснив Др. Кречмер у своїй книзі "Будова тіла і характер"/, дійсно поголіва впливає /як вияснив О. Вайнінгер в "Поголіва і характер"/, дійсно темперамент впливає /Рібо: Темперамент і характер/, але все це не повне і незакінчене: в цих конструкціях не розроблено питання про те, як впливають соціальні умови. Спроба, напр., кримінально-антропологічної школи /Ломброзо, Феррі, Гарофаль і ін./ довести, що злочинність є наслідком вроджених прикмет розбилась об факти: дослід показав самому Ломброзо, що в 60 відс. злочинців не вдалось довести звязку між злочинном і вродженими прикметами!

В лекція про рушійні сили суспільства /див Загальна Соціологія, лекції УРУ, друга частина/ я переконливо довів, що і характер поведінки означається не тими або другими чинниками зокрема, а всіма ними у взаємочинності разом. Заняття типологічними проблемами привели мене до переконання, яке я уґрунтовував у своїх викладах "Соціальної типології" /в соціологічному семінарі Укр. Соціологічного Інституту в рр. 1925-28/, що соціальні чинники утворили ті типи примітива, селянина, робітника, ремісника, купця, промисловця, ученого з усіма їх варіантами і перехідними "формами". Хоч який геніяльний /в потенції/ вродиться селянин, але коли він не вийде з села, то залишиться на рівні розвитку свого оточення з усіма його прикметами. У вищих класах "геніїв" і "талантів" більше не тому, що вищі класи складаються з природно-обдарованих людей, а виключно через соціальні причини. Біологічно-здорових людей на селі більше, ніж в місті, але "талановитих" менше: це явище можна зрозуміти, коли освічене суспільство попрацьє дещо над вивченням села й міста і переконається, що причина криється в соціальній характеристиці цих складних соціальних агрегатів. Теорія чинників показує, що соціальні чинники дуже часто перемагають вроджені нахили, інстинкти.

Вірно і навпаки: на самих соціальних чинниках без досліду вроджених /біологічних/ прикмет і при-

родних чинників /космічних/ не можливо таксамо утворити характеристику "вдач" і поведінки людей. Не кажучи вже про те, що не тільки одним "економічним" факторам, а навіть в с і м а соціальними факторами не можна пояснити вдачі індивіда і характеру його поведінки, бо вроджені, передані спадщиною, і зовнішно-природні чинники впливають. Індивід є результатом взаємочинності вроджених, природних і соціально-психологічних чинників!

Лише в такому зв'язку можна і треба досліджувати його, зводячи дані антропологічних і соціологічних наук до вищої синтези.

Ця робота ще не зроблена. Ми живемо поки-що забобонами, що ширять філософи, публіцисти, квазі-соціологи, політики, белетристи, попи і все т зв "оточення", що свої "знання" автоматично прищеплює індивідам, що нас оточують. Без антропологічних знань шкода й зусиль, щоб щось путнього зробити в соціальних науках, як і навпаки: антропологічні науки не підуть вперед без розвитку соціології, без знання соціальних явищ.

2. Д р у г а ч а с т ь т е о р і ї с о ц і а л ь н о ї с к у п и н и в и в ч а є с к у п и н у , а б о с п о л у ч е н н я і н д и в і д і в . "Атомістичне" розуміння скупини, поширене і в наукових колах, таке, що "елементом" скупини є індивід, але в дійсності таке розуміння є поняттям арифметичним, а не соціологічним. Елементами скупини, яко явища соціального, є індивіди, акції, чинники, витвори. Хто не піднявся ще від уявлення індивіда, як елемента скупини, до уявлення е л е м е н т і в явища взаємочинності, той ще соціологічно не думає.

Щоб нам підійти до наукового поняття "соціальної скупини", то треба зразу установити, що не всяке накопичення людей є скупина в соціологічному розумінні. Оскільки соціологія досліджує не людей, взятих атомістично, як арифметичні або механічні купи, а людей в з а ї м о ч и н н и х /явище взаємочинності/, то соціальною скупиною будуть лише такі купи людей, що в з а ї м о д і ю т ь . Купа людей, що сплять хоч би в одній хаті, не є соціальна скупина в цім моменті, бо ці люди не взаємодіють, а тому нема акцій, нема чинників, нема результатів, цеб-то тих елементів, що тільки разом творять те явище, яке ми називаємо соціальним. Отже передумовою цього є - д і я н н я .

Від соціальних скупин рішучо треба відрізняти так звані "групи", якими оперуть статистики вони можуть при антропологічному досліді нарахувати і в таблиці записати "групи" білявих, чорних, руських і т.п. Але хіба це скупини взаємочинних людей? Тесаме і з "групами", як, напр., число калік:сліпих, глухих, горбатих, глухо-німих тощо. Тесаме з "групами" дітей до одного року, або взагалі "вікових груп", установлених статистиком рівненськими кучами, 2-х або 3-х чи 5-тилітніми періодами. Це все "групи", але не соціальні скупини, бо в їх лише о д и м елемент: людей, але нема інших елементів - а к ц і й, чинників і витворів.

Але є ще в людській мові "групи", в яких нема нічого реального: "царство небесне", "рай", "цекло" і т.п. назви для неіснуючих явищ, назви для ф і к ц і й, яких ніхто ніде не сприймає ні очима, ні слухом, ніяк. Ці фікції не мають в собі навіть людей, як реальностей, тому ми всі такі "групи" називаємо ф і к ц і я м и, бо досвідом їх сприймати не можна, і ніхто не сприймав. Методологічно до фіктивних груп віднести треба і такі, як утопічні представлення про будучий чи минулий "золотий вік", в якому ніби-то були чи будуть якісь суспільства. Близько до фіктивних по суті стоять і всякі інші уявлення про б у д у ч у скупину /державу, партію, місто, суспільство і інш./, які уявляються в процесі практичного проєктування, алеж проєкти буває здійснюються, і уявлена скупина стає реальною. Напр., в боротьбі за державу чеська республіка була у я в о ю, а згодом стала реальністю. В моменті обертання практично-соціологічного /"ідеологічного" / уявлення в конкретне - твориться скупина.

Отже скупини соціальні називаємо р е а л ь - н и м и і про їх міркуємо або конкретно /соціографія/ або абстрактно /соціологія/. Тільки ці скупини і є предметом наукового досліді. Проєкції скупин в науках практичних можна вважати за умовні реальності, які стають витворами певного причиново-зв'язаного способу поведінки людей.

Щодо розміру скупини, то їх треба мислити: від двох взаємочинних осіб аж до найбільшої скупини - людства: величезна чисельна різниця. П а р а - це найменша скупина, але в її відносинах можуть виявлятися всі роди відносин, які мислимі між людьми

Питання про класифікацію і дефініцію скупини є

основним в цій частині соціології.

"В дотеперішній соціології — пише Халупний — цілком арозуміло, що увагу будили в першу чергу скупини триваліші й міцніші. У Платона і Аристотеля соціологія займалася тільки державами; Конфуцій опріч держави систематично розбирав і інші скупини, зокрема родини. Римське право втворює скупини корпоративні /спілки/ — багатче і певніше, ніж яке інше старовинне право. Середновіччя в Європі поставило поруч з державою церкву і інші нові скупини. Поруч з тим з правіків існували мародніости і касты".

... "Що-йно помалу увага звертається або до цілості ширшої — людства /Боссет, Паскаль, Вольтер/, або до скупин менших. Але тільки в ХІХ. столітті почало розвиватися повне загальне поняття в цім напрямі". /"Zukunft", ст. 49-50/.

Теннієс в своєму згадуваному творі /*Gemeinschaft und Gesellschaft*, р. 1887. / поділив усі людські скупчення на дві групи: спільноти /*Gemeinschaften*/, що витворюються несвідомою волею /*Wesenswille*/ і виявляються через мову, звичаї і віру, та спілки /*Gesellschaften*/, що витворюються свідомою волею /*Willkür*/, власне свавільно/ і виявляються в стремліннях здобувацьких, мандрівних, наукових і інш.

Ле-Бон у своєму творі "Психологія мрби" опріч мрби звернув увагу на скупини хвижеві, ріжнородні і неорганізовані.

Так росло поняття диференціяції "людської маси" і поступено ставало предметом науки /Спенсер ви знавав диференціяцію і інтеграцію загальним законом світобудови/. Питання про класифікацію скупин і суспільств стали вже загально-визнаною потребою науки. Спроб цих є чимало. В самому розподілі суспільних наук, як ми раніш бачили, основою поділу беруться переважно або скупини, або акції /"форми" поведінки/.

В укр. академіка проф. С. Дністрянського зустріваємо такий поділ:

"Питомі потреби кожної одиниці склонюють її до спільного життя з другими. Так творяться суспільні звязки, з початку примітивні, опісля щораз більше складні. Вони виходять перш за все з самої суспільности. Це перша категорія суспільних звязків. Назива-

емо їх о р г а н і ч н и м и зв'язками, бо немов органічно та природно вони витворюються із самої суспільності. Сюди належать: р о д и н а, р і д, п л е м я, д е р ж а в а й н а р о д.

Крім того історія культури /! / знає ще другу категорію суспільних зв'язків, які можна назвати о р г а н і з а ц і й н и м и. Суспільність організує сама ті зв'язки для означених суспільних цілей. Такі зв'язки можна поділити знов на два роди: а/такі, що формують суспільність в особні суспільні групи; про них можна сказати, що вони повстають не із суспільності, не внутрішню силою самої суспільності, але всетаки через суспільність, яка сама докладає всіх трудів, щоб зорганізуватися в якусь групу; б/такі, що ґрунтуються на приступленні тих, що хочуть до них належати, з них користати, або в них працювати; вони повстають ані з суспільності, ні через суспільність, але все ж таки для суспільних цілей. До першого роду /а/ зачисляємо зосібна: церкву, стани й класи, політичні партії і т.д. До другого роду /б/ належать товариства, стоваришення, заклади та оборотові підприємства. Всі ті зв'язки є джерелами права". /Див. Др С. Дністрянський: "Загальна наука права і політики". I том. Прага, 1923. р., ст. 10. П.В: характерна назва книги, яка є наукою права /витвір і чинник/ і практичної дисципліни "політики" - це тому, що політика може будуватись, на думку проф. Дністрянського, лише на праві /Це помилка/.

В розподілі всіх людських скупчень на дві групи Дра Дністрянського, на "органічні" й "організаційні", можна бачити певний паралелізм до поділу Теннієса на спільноти і спілки, але ж дефініції Дністрянського! І етнологія, і "історія культури" установили факт, що держави є явищами історичними, тоб-то виникли в часі, і що й тепер є народи, державно не організовані, а живуть племенами чи родами. Чому тоді держава є "органічною" /ніби "вродженою"/? Коли ще родина, рід, плем'я й народ, що ніби творять один ланцюг відмін, розгорнутих з подружжя, то... держава ні в чім і ніяк не подібна, ані не має генетичного зв'язку з указаними скупинами.

Щодо "організаційних" зв'язків /скупин/, то нас не може не вразити їх виникання: група а виникає "не із суспільності, але через суспільність", група б виникає ані не з суспільності, ані через сус-

цільність, але все ж таки для суспільних цілей.

"Соціологія" Дра Дністрянського нам незрозуміла: з чого ж власне виникають скупини, коли вони не виникають ані з суспільности, ані через суспільність? Такі чудеса можуть траплятися лише з "юридичними суб'єктами", які виникають з права. Що право виникає з суспільности, то їм, очевидно, байдуже. Скажім, недавно виникла українська автокефальна православна церква. По класифікації Дністрянського — це зв'язок, що виникнув не із суспільности, але через суспільність /а/, те саме і партія соціалістів-революціонерів, соціал-демократів, народніх демократів і інш. Але ще гірше з кооперативами, акційними товариствами, установами і т.д. — це група б, що виникає не із суспільности і не через суспільність. Ми знаємо, що всі і "органічні" і "організаційні" зв'язки виникають із взаємочинности людей, тому із суспільности, виникають через людей — тому через суспільність.

Коли ми раніш вказували на спосіб "проріканця" і "ворожбицтва" в суспільних науках, то ось маємо типовий зразок. Таких зразків безліч, і всі вони виникають з "філософування", а не з досліджу фактів, тому нічого спільного не мають з наукою.

Парк і Бурджес вважають, що більшість скупин належать до одного з слідуєчих класів /типів/:

- а/ родина *Language /racial/ groups*;
- б/ мовні скупини *Language /racial/ groups*;
- в/ місцеві і територіяльні громади *community*:
1/сусідство, 2/сільська громада, 3/міська громада;
- г/ скупини, що борються *conflicts groups*:
народности, партії, секти, робітничі організації, банди і т.д.
- г/ пристосувальні скупини *accommodation groups*:
класи, касты, професійні спілки, ісповідні скупини.

R. Park and E. Burgess, Introduction to the sciences of Sociology, 1927, p. om. 50/.

Самі автори визнають, що їхня класифікація "not quite adequate nor wholly logical", отже відбирають зброю критиці. Вони проводять думку, що перші три класи скупин є п е р в і с т н і, а останні дві пізнішого походження, які могли повстати

і в первісних скупинах, але які звичайно повста-вали в історії шляхом переваги однієї скупини над другою.

"Типи" /класи/ скупини устансвляються без жад-ного смислу, напр., родини творять ніби окремий тип в порівнанні з тими, що борються між собою: на якій це підставі? Всякий знає, що й родини борються, на-віть воюють /родини Монтеккі і Капулеті в Італії!/. Чому "сусідство" є громадою /community /? Неві-домо. Чому класи, касты, релігійні скупини і ін. на-зиваються узгідненими, пристосованими тоді, коли зони таки непримиримо борються? Боротьба класів так очевидна.

І ця класифікація є примітивна.

Ле-Бон подає класифікацію "юрб" /мас, стовпиц/ так:

- А. юрби гетерогенні /ріжно-родні/:
1. анонімні, напр. - вуличні юрби, стовповища;
 2. неанонімні - напр., засідання парламенту.
- Б: гомогенні юрби:
1. секти /політичні, релігійні і т.д./;
 2. касты /вобні, пошівські і т.д./;
 3. класи /буржуазія, робітництво і т.д./.

/pub. S. Sighele: Psychologie des sectes, Paris, 1898., cm. 42/.

Ледви чи можна затримуватись на цій "класифікації", яка і не повна і логічно суперечна, бути не може.

Ю. Делевський твердить, що складність інтересів і різноманітність структури соціальних груп означається складністю людських інтересів. Історія, мов-ляв, проводить перед нами скупини біологіч-ні /раса, поголівя, вік, родина, нація/, полі-тичні /держави, корпорації, динарії/, релі-гійні /церква, секти/, економічні /кла-си, професії/, і деологічні /партії й ін./.

/див. J. Delevsky: Antagonismes sociaux et antagonismes proletariens. Paris. M. Giard. 1904. c. 19-29/
-український переклад Дра М. Мандрики, ви-даний в Празі, 1928/.

Всі скупини він ділить ще на три типи: еготи-стичні, солідаристичні /sympathi-ques / і змішані /mixtes / . Підставою такого відріжнювання є принципи, по яких вс-які називаються /їх характер/, їх інтереси і здібно-

сти / Chaque groupe est déterminé par les principes sur il s'érige / son caractère, par ses intérêts et ses aptitudes, cm. 19/.

Вказуючи на складність структури скупини, автор все ж не вказує, в чім і як треба розуміти ту складність. Згадуючи це такі єдності, як суспільство, людство, він не говорить і тут про складність / хоч вона і очевидна/. Таких складних скупчень, як міста й села, не згадує. Хоч класифікація Делевського значно докладніша, ніж попередні, все ж в ній переважає не логічна систематизація, а поречислювання емпіричних скупчень людських.

Класифікація Майо-Сміта називає всі скупини **к л а с а м и**, яких автор вказує три: **д е м о к р а т и ч н і** класи /пеоголівя, вік, родинний стан і стан здоров'я/, **с о ц і а л ь н і** класи /релігія, економічне становище, ступінь освіти, етика поведінки, заняття, суспільне становище /ранг/ і е т н о г р а ф і ч н і класи /ріжниці расові, красві й національні/ - /див.Майо-Сміт:Статистика и социология, М.1900, ст.12-13/.

Тут проминуто таке лвише, як держава, а постьвлене таке фіктивне скупчення, як скупини за ступнем здоров'я. Як ми раніш вказали, здорові й каліки - скупини фіктивні, тому що таких соціальних скупин нема. Це статистичні скупини.

З деякого погляду представляє інтерес класифікація проф.Ф.Гіддінгса, подана в його книжці "Основи соціології". Він суспільство поділяє на класи /скупини/: життєві, особисті і соціальні.

Життєві класи означаться відношенням народин до смертності, тому класи ці такі:

1. клас із високим числом народин і низьким числом смертей /селяни/;

2. клас середньої життєздатности - низька народженість, низька смертність /торгові і професійні міські групи/;

3. клас малої життєздатности - мало родиться, багато вмирає /бідні робітничі класи міста/

Класи особисті означаться рівнем здібностей і талановитости:

1. клас геніїв і талантів,

2. клас нормально-здібних,

3. клас дефективних /знівечених/

Класи соціальні означаться рівнем соціальности і альтруїзму:

1. клас соціальних,

2. клас не-соціальних,
3. " псевдо-соціальних,
4. " проти-соціальних.

Це основні класи, що є в кожному суспільстві, але в розвинутих суспільствах є ще класи другорядні: політичні /керівничі і підлеглі/, індустріальні /визискувачі і визискувані/, економічні /заможні й бідні/. /Див. "Основи соціології", рос. пер., 2. вид. Москва, 1898, ст. 134-137/.

Гіддінгс запевняє, що основні класи є предметом загальної соціології, а другорядні - спеціальних сусп. наук /Основи, ст. 134/ і це показує, що він зовсім не уявляє, що говорить нісенітницю. Чому? А тому, що всі його основні класи /3 групи їх 10 класів/ є ніщо інше, як оціночні категорії: добре, середнє, погане здоров'я, або висока здібність, середня, знівеченість, або соціальність і анти-соціальність - це оцінка вартості, а зовсім не вивчення ознак. Тому всі його "класи" не реальні соціальні скупини, а мнимі, недійсні.

Тяжко уявляти структуру суспільства - це значить мислити не соціологічно. Таких соціально-взаємочинних скупин, як товариство, чи організація, чи юрба геніїв і талантів в дійсності нема. Люди не гуртуються спеціально за прикметами рівня здоров'я / *vitality* / або талановитості / *"personality"* / або соціальності - братолюб'я / *"sociability"* /. Де-хто й коли бачив явище взаємочинності за цими ознаками, як чинниками гуртування або розпорощення? Ніде цього нема в дійсності.

Оціночно-нормативні категорії, покладені Гіддінгсом в основу його класифікації людських скупин - це метод і не теоретичної і не конкретної соціології, а практично-оціночної частини з прикладної / *applied* / соціології чи соціотехніки /евгеніки і т.ін./ Помимо ерудиції автора з області конкретної соціології - він не вступив у сферу абстрактної соціології, блискучим доказом чого є його дивовижно-наукова "класифікація", виявлена "статистичним" способом думання. Як ілюстрація не-соціологічного думання, "класифікація" Гіддінгса має значіння.... педагогічне: на ній мусять учитись люди розуміти, в чім є ненауковість з соціологічного погляду.

Зовсім з іншої точки погляду роблять класифікації суспільних скупин автори "Зasad Соціології" Франк

В.Блекмар /*Blackmar*/ і Джон Л.Гіллін /*Gillin*/, які користуються поняттям "організму", лише як образом для зрозуміння їхнього підходу до справи: до класифікації скупин за ознакою їх головної функції, яку вони виконують в суспільному організмі, організованому на засадах поділу праці. З погляду цих авторів кожна скупина є "органом", що вказує якусь необхідну для життя цілості функцію. "Соціальна конституція", на їх думку, складається з головних компонентів – органів, що мають на своєму обов'язку виконувати такі завдання:

I. Органи, що підтримують існування /господарські/: виробничі, добувальні, обробляючі, транспортні. обмінні;

II. Скупини, що охороняють продовження життя скупин: родини, лікарські товариства, медично-санітарні товариства;

III. Системи комунікаційні /важні для господарських скупин/:

а/Друк і його допомогіві засоби – книги, газети, часописи і т.д.,

б/Телефон,

в/Телеграф і радіо,

г/Залізничі, трамваї, автомобілі і т.д.

IV. Скупини культурні: церква, виховні організації, наукові товариства, літературні, естетичні й етичні товариства; соціальні клуби і товариства; товариства для розваги.

V. Регулятивна і охоронна система:

Міжнародні організації,

Держава: організація законодавча, судова, виконавча, поліція і виховання;

Добровільні: робітничі організації, страхові т-ва, брацтва, пенсійні т-ва, добродійні т-ва і установи, політичні партії.

/див. Fr. W. Blackmar a J. L. Gillin.: *Záhľadny Sociologie* "кис. перек. 1929. 13-го. vydání", стр. 21-22/.

Образ "організму", його органів і функцій переслідував авторів і тому вони не згадали **р а с у, п л е м я, н а ц і о ж а л ь н і с т ь** – це раз, а друге не знають, куди притулити "добровільні" організації. Головне ж: чому тут системи комунікаційні – це ж витвори суспільства і разом його чинники! Медви можна говорити про скупину "телефон", "телеграф-радіо".

Отже й ця класифікація є неповна і несистема-

тична.

Доводі цікаву характеристику /не класифікацій/ основних ознак людських скупчень дає проф. Чарльз Едвардс у згаданій вже своїй книзі „*The Psychology of Human Society*“.

Він ділить суспільні скупини передовсім на "природні" /*community*/ і витворені свідомою волею /*interest groups*/, відносячи до перших: родину, рідню, сусідство, місто, державу, народ, що виникають спонтанно самі собою, виростають помимо свідомости індивідів, тривало стоять, не розбиваючись, обіймаючи все життя індивідів, що стають членами цих скупин помимо своєї волі; до других: партії, секти, професійні спілки, союзи здобувачів, культурні товариства тощо; до цих "*groups*" входять індивіди іноді за ознаками віку, полу, економічного становища. В ці скупини індивіди вступають добровільно, як і виступають по своїй волі. Інакше б можна назвати ці скупчення: закриті і відкриті, але з Едвардсом строго не провів різниці і характеристик. І расові/не згадані ним/, і вікові, і полові /згадані в другій категорії!/ скупини є абсолютно-закриті: індивід належить до їх помимо волі, вийти не може. До цього ж типу належать і касты. Але всі, згадані Едвардсом в першій категорії скупини, не абсолютно закриті: членом держави, родини, рідні, сусідства, міста /і села!/, народу діти стають помимо волі, але дорослі з їх виступити можуть. Це скупини проміжні між закритими і відкритими /останні: вступ і виступ з них є вільний/. Таким чином перша класифікаційна група не повна: oprіч закритих і відкритих є ще й... проміжні. Розподіл фактичних скупин поміж цими категоріями у Едвардса довільний, необоснований, але дві логічні категорії вказані правильно.

Другу лінію поділу скупин Едвардс установлює так: скупини первісні і другорядні /*primary and secondary*/, цебто: *primary* /родина, сусідство, групи гравців, спочинкові і деякі маси/ - у них всі відносини відбуваються безпосередньо "*face-to-face*", акції і реакції "лице в лице", з тісною дистанцією, без посередніх передатчиків, а *secondary* /держава, народ, міста, провінції, а також партії, секти, професії/ - контакт між індивідами посередній, через велику низку проміжних елементів; держава і народ виникли, на думку Едвардса, мабуть перші - це в добу варварства /20.000 літ назад/ і підня-

лись над первісними.

Третій поділ: "установлені" / *institutional* / і "неустановлені" / *non-institutional* / владск громади, цеб-то з одного боку - родина, власність, держава, церква, школа, з другого - купи, маси, скупини граців, приятелів / *crowds, mobs, play groups, or groups of friends* /, судя може бути віднесене і сусідство.

Четвертий поділ - скупини хвиливі й постійні / *temporary and permanent* /, що ясно з самої їх назви. / Див. *Ch. Ellwood, Psychology of Human Society*, стор. 117-121 /.

Надаючи найбільшої ваги природнім / "недобровільним" / скупинам, як оточенню, що перше усунує індивіда, як носієві звичаїв і традицій, як джерелу творення перших ідеалів, Еллууд одріжняє в них чотири типи в залежності від характеру рушійної сили: перший тип - скупина живе інстинктами / *instinctive type* /, другий - живе звичаями і традиціями / *habitual or customary type* /, третій - поділяється так, що менша частина панує над більшою / *authoritarian type* / і четвертий - оснований на вихованні з дитинства до рівності / *democratic type* /. / *Ellwood*, ст. 138-140 /

Це характеристики розпливчаті. В своїй праці проф. Еллууд не вказав, які ж власне скупини людські відносяться до кожного типу. Типізація скупин мала б тоді наукове значіння, коли б автор всі можливі природні скупини розподілив між цими чотирьма типами. Оскільки цього не зроблено, то ми можемо вважати вказівку на чотири типи цікавою, але не вичерпливою і неясною, коли б хотіли знати, до якого типу належить родина, рідня, сусідство, народ, місто, держава. Очевидно, лише конкретне вивчення скупин привело б нас до установлення їх типу.

В усякому разі праця Ч. Еллууда щодо теорії скупини: її будови, її життя й розвитку, з характеристикою основних прикмет скупини, є визначною в соціологічній літературі, про що докладніше годиться говорити при викладі вже самої "матерії" соціології.

Перейдемо до загального огляду спроби класифікації людських колективних єдностей, зробленої в II. т. "*Allgemeine Soziologie*" проф. Л. фон-Візе. *Sehlabre* - так називає фон-Візе другу частину сво-

єї праці про колективні "утвори" / *gebildet* / .
Сновних груп цих утворів, за фон-Візе, є три: м а-
с и, г р у п и /скупини/ і а б с т р а к т н і
к о л е к т и в и /ст.49/. Але опріч цього поділу,
який ми розглянемо в дальшому, проф.Візе подає ще
де-який подвійний поділ утворів, корисний для дос-
лідів їх, напр.:

а/одрізняти треба ще утвори не о р г а н і-
з о в а н і / *loses Beziehungsgebilde* / і о р-
г а н і з о в а н і / *organisiertes Gebilde* /,
цеб-то такі скупини, в яких функції поділено між
членами, неорганізовані ж /це звичайно бувають ма-
с и і де-які перехідні форми від мас до скупин/ не
мають розподілу функцій між членами;

б/к о р о т к о т р и в а л і / *vorüberge-
hende* / і в і д н о с н о д о в г о т р и в а-
л і / *verhältnismäßig dauerndes Gebilde* /, різниця
між якими ясна з їх назви, одначе, в чім і де межа,
цеб поділити суспільні скупчення на хвиливі і дов-
готривалі? Тсваринські спочинки / *die Kneipe,
das Kaffeekaus* /, полювання / *die Jagd* /, пікнік,
den Tanzboden, den Maskenzug і т.п. - це все корот-
котривалі утвори, але в шоденому житті є ще безліч
скупчень, що творяться і скоро розтікаються, розпо-
рошуються: засідання, лекції, концерти, театральні
вистави, свята, зустрічі, побачення і т.п. В них не
твориться звичаїв, традицій, такі короткотривалі ут-
вори не перетворюються в постійні установи / *Institute
u Anstalten* / . В протилежність до їх творять-
ся скупчення, що існують довго /партії, тсварист-
ва, держави і т.п./;

в/п р и р о д н і / *natürliches, natur gegebenes* /
і ш т у ч н і / *künstliches* / - подібно, як і
в Еллууда; сюди належать скупчення біо-соціальні,
що опріч соціального звязку мають ще і біологічний,
напр., подружжя, родина, рідня, мати - дитина, бать-
ко - дитина, покоління / *Generation* /, брати -
сестри / *die Geschwister* /, материнська скупина / *Mut-
tergruppe* /, парубоцькі і дівочькі громади / *Mä-
ner und Mädchenbundes* /, погалівя, рід, раса,
тотемний союз / *Totemverband* /;

г/н о р м о в а н і і д о б і р н і / *normie-
te gewählte und Wahlgebilde* /, - це утво-
рені з волі авторитетної сили і регульовані норма-
ми, утворені абстрактними колективами або волею па-
нуєчих людей - з одного боку, або з другого боку -

скупчення, що виникають спонтанно і живуть з волі своїх учасників; так що хоч іноді на них впливають держава та церква, але вони їх творять, тому "*Wahlgebilde*" - це ті, що творяться волею своїх членів;

позитивні і негативні - це ті, що можуть /позитивні/ бути зачислені до інших соціальних класів або не можуть /негативні/; до цих останніх належать "не-товариші" в протилежність до поняття "товариші"; суди ж - не здібні до сатисфакцій, виключені і т.п. /див. *Allgemeine Sociologie, Teil II*, ст. 49-52/.

До цих парно-поділених категорій фон-Візе додає ще вказані Максом Вебером:

відкриті і закриті /*offene und geschlossene Gruppen*/, означення яких ми подавали раніш. Що ж до скупчень "однородних" і "різnorodних", то фон-Візе цей поділ одкидає. Зазначає, але в свою систему не вводить ще "внутрішні" і "зовнішні" скупчення, так означувані індивідом, котрий свою скупчину вважає за "внутрішню", всі інші - за "зовнішні"; таксамо не включає в свою систему згаданий ним тип у *Catlin's like-minded groups* під яким розуміються подібні духом скупчення /*minds actually sympathetic and mutually stimulative*/.

Окрім парно-подільних скупчень автор вказує ще територіальні скупчення або по-нашому назвати б "земляцтва" - *Siedlungs-gebilden*, в певному смислі природно-соціальні утвори: село, місто і край /край - територія/, а також виводні з їх: фільварок /*Landgut*/, дім і двір, городище і захорова /*Burg; Hütte*/, вулиця, провінція, міський квартал чи район *Stadtviertel*, напр., передмістя, гето, базар/. Важні типи міста, напр. *city*, гарнізон, фортеця /ст. 52/.

Нарешті Візе схиляється над питанням про так зв. "ідеологічні" скупчення, про які йде спір в реалістичній соціології і які основами на релігійних, містичних чи утопістичних фікціях. На думку Візе, ігнорувати ці утвори /*quasi-sozialen gebilden*/, було б помилкою. Тяжко, на думку Візе, провести межу між абстракціями, повними мрій і візій, та чисто ідеологічними скупченнями, тому доводиться сумніватись, чи уявлення небесних і пекельних "скупчень" /*Heercharren*/ належать до тих апе-

рцепцій, що відносяться до людей /людей нашого зомного досвіду/.

Ми означуємо соціально, як міжлюдське, а тому уявлення і візії про ангелів, чортів, божества могли б хіба лише брати по-аналогії /антропоморфічно/. Так само до "ідеологічних" скупчень Візе вчисляє "той світ" / *Jenseits* /, царство ангелів, чортів, ниви святих, небо і пекло, царство боже, тисячелітнє царство й інш. есхатології, але також і "громаду святих" / *communio sanctorum* /; далі всі комуністичні або інакше скомпоновані позарелігійні утопії, також "будучу державу" / *Zukunftstaat* / і т.п. /ст.53/. На думку Візе "auch Campanellas Sonnenstaat war ein Staat". Ріжниця лежить в степені діяльного впливу / *Wirksamkeit* /: держава Мусоліні дуже впливає на життя мільонів - вона є соціальний /з огляду на оце впливання і реальний/ утвір /ст.53/. Глибока помилка! Ні "держава" Кампанелли, ні "держава" /уявна/ Мусоліні не є соціальною реальністю - реальною є лише ідея держави, як взагалі наша розумова діяльність, власне вона реально впливає на поведінку і долю людей.

Як ми раніш вяснили, то цілком не можливо ставити чистих фікцій /царство боже, пекло і т.п./ поруч з уявно-бажаними образами "будучих скупин": одні з них абсолютні фікції, а другі - можуть стати при певних умовах конкретностями.

Поняття ідеологічних скупин у фон-Візе неправильне: ідеологічними реально-соціальними скупинами є об'єднання л ю д с ь к і, звязані певними системами ідей, а зовсім не ті уявлення скупин-фікцій "в ідей".

Погляд Візе на ідеологічні скупини не є виключним. Він не одріжняє двох типів фікцій: уявлень фантастичних /небо, рай, пекло, царство боже і т.ін./ про скупини істот н е - л ю д с ь к и х взагалі і не-реальних зокрема від уявлень про скупини л ю д с ь к і, але нереальні / *Zukunftstaat* /, фаланстер, будуча держава, будуча партія, будуче товариство і т.п./. Перших нема й не може бути в дійсності, других нема / і тому вони фікції/, але при певних умовах можуть стати реальністю.

Про перші /скажім "абсолютні фікції"/ багато говорять примітивні народи, низчі класи цивілізованих суспільств, діти. Їх уяви переповнені такими фі-

кціями /народні казки й міти — це приклад творів про невідоме "життя" абсолютних фікцій, але примітивний люд бере їх серйозно, реалістично, і тому веде себе так, ніби ці фікції реальні: він молить-ся, кланяється їм, благас і взагалі робить масу вчинків, що свідчать про своєрідний "реалізм" в поняттях про фікції/.

Навпаки у вищих класів цивілізованих суспільств і в інтелігенції переважають уявлення про фікції другого типу /будучі скупини/. Яскраві приклади в українському житті: скупина діячів у Варшаві, Празі, Парижі і інш., що думають ніби є Укр. Народна Республіка /УНР/, як держава за кордонами України! Щоб була взаємочинність того типу, який зветься "державою", то мусіло б бути реальне володіння державною територією і населенням, але ж "УНР" цього не має. Є п а р т і я, що зветься "УНР", але нема такої держави. Коли фон-Візе визнає, що *Campanelles Sonnenstaat war ein Staat*, то він мусів би визнати, що "УНР" також є держава. Група українців і визнає себе "державою" під назвою "УНР", що має своє буття... у Варшаві. Так думають і кілька українських "професорів", але це думання не наукове і не соціологічне, а "статистичне": воно уявляє скупину людей, але між ними нема державної взаємочинности, одначе таку "групу" /але не скупину! /визнають за "державу".

Ми на прикладі Гіддінгса вже бачили, що можна ціле суспільство уявляти собі, як сукупність фіктивних соціальних скупин, отже треба признати факт, що думання фікціями є зовсім не виключною прикметою низчих класів примітивних народів, але може бути і в людей з вищою освітою і навіть професорів. Що-сі-льш! Є навіть "наукові" спеціальности, що досліджують" фікції: вся так звана "теологія" є наукою про фікції, але ця "наука" викладається на університетах. Варт заглянути лише в підручники "небесної соціології", щоб побачити цілу "систему скупин", в які організовані ангели, архангели, святі, преподобні і т.п. зі своїми генералами /"архистратиг Михайл" / і ін. адміністративними особами. За "досліди" над такими скупинами учені теологи одержують "докторати" і з серйозним виразом обличчя самі себе називають "ученими", а людська сіра маса їх і приймає за таких. Колеги-професорі з факультету природознавства й математики /"філософічного" / покірно миряться не тільки з тим, що доктором певної науки може бути біолог, фізіолог, анатом, зоолог, ентомолог, матема-

тик і інш. дослідники реального світу чи його частин, але й "теоретик" фікції, "дослідник", який нічого не досліджує тому, що такого предмету чи явища в дійсності нема. І ось такий фантаст, що напише дисертацію про небо, пекло, духів, чортів, ангелів і т.п. витвори примітивної психіки, оголошується "доктором", а коли він напише томи про хворі галюцинації, скласифікує їх, опише їх "ознаки", то призначається професором університету, навчає таких же молодих "учених", видає їм "докторати".

Хто читав етнографічні збірники і дослідні фольклору, той знає, що такі "науки" про фікції просто панують в Карпатах, в лісах Волині, Полісся, на Балканах, в лісах Бразилії, Канади і т.п. Щодо знання про всі фіктивні скупини, то треба б визнати за найбільших "докторів" теології, духовології і т.п. наших Гуцулів, Подішуків, балканських пастухів і інш. Послухайте лише викладів Гуцула або Подішука про не-бесні, лісові, водяні і т.п. "суспільства" з точною систематикою скупин, агрегатів, верств!

Знаходяться й філософи, як згаданий Е. Радль, що "науку" теологію поставить ще на чолі суспільних наук. Шкода, що такий систематик людських скупин, як фон-Візе, не провів дослідів над "ідеологічними" скупинами далі, глибше, де б він побачив різницю між скупиною, як реальним явищем, котре ми можемо досліджувати об'єктивно, і "скупиною" як нашим уявленням про неї, скупиною "в ідеї" - це раз, а друге, що уявні образи скупин рішучо одрізняються на два типи: с к у п и н и - ф а н т а з м и /небо, пекло і т.п./ і с к у п и н и - п р о є к ц і ї /будуча держава, партія, комуна і т.п./. Власне ці останні і могли б бути названі умовно "ідеологічними", оскільки вони перебувають в стані ідеї, уявлення. Це скупини, про які мислить соціотехнік, котрий хоче їх здійснити, зреалізувати.

Так, лише у м о в н о. Бо на назву ідеологічних мають право тільки р е а л ь н і с к у п и н и л к д е й з о д н а к о в и м н а п р я м о м д у м о к: наукова "школа" /Марксова, Дарвінова, школа Рікєрта, Руська школа суб'єктивної соціології і т.ін./, "течія", "напрямок" - це і є скупини ідеологічні н е о р г а н і з о в а н і, але вони можуть бути і о р г а н і з о в а н і: Інститут Пастера, Інститут Марксизму, Інститут Шевченка, товариство біологів, Масарикове Соціологічне Т-во, Соці-

ологічний Інститут Сольвея, що розробляє енергетичне розуміння суспільства й баг. ін. Це й є справжні, реальні ідеологічні скупини, завдання яких захищати якусь певну ідею або систему ідей.

Ідеологічних скупин в реальному житті ціле море: особливо в області релігії, політики, мистецтва, науки. Кожна релігійна секта, кожна суспільно-реформаційна партія, кожна наукова школа, кожна мистецько-стильна течія /реалісти, імпресіоністи, футуристи, кубісти і т.п./ є вже разом і ідеологічна скупина /організована чи не організована/. Літературні товариства на Україні "Плуг", "Гарт" "Молода генерація" і інш. - це ідеологічні скупини та ще й організовані, а їх прихильники, поклонники волочаються за ними, як неорганізована "течія". Соціалісти, комуністи, анархісти, синдикалісти, аграрники й ін. - це ідеологічні скупини: організована їх частина з партіями, іноді науковими товариствами, а неорганізована - читає їх пресу, голосує за них на виборах і т.п.

Хіба це проф. фон-Візе не ясно? Коли Кампанела, Драгоманів, Маркс, Ленін, Мусоліні чи якийсь український політик уявляє собі будучу "державу", то ми реально маємо до діла не з цією псевдо-скупиною "державою", а лише з і д е є ю її. Що в цім випадку реальне: "держава" чи ідея /уявлення/ її? Розуміється, реальною є тільки і д е є я її, і учений соціолог не може класифікувати тих ідеологічних неіснуючих "держав", а лише досліджувати існуючу дійсність - ідею, цеб-то своєрідний в и т в і р інтелекту.

На дослідах про релігійне життя примітивних народів Дюркгейм виразно показав, що релігія, як система поглядів, є своєрідною інтерпретацією суспільного устрою. Все уявлення про "бога", його оточення, відносини між частинами або скупинами того оточення є ніби відбитком людського суспільного життя. "Царство небесне" дуже подібне до земних монархій, так, що уяви про співжиття духів є проєкціями співжиття людей.

Замінивши в де-чім термінологію, ми з релігійної уяви можемо витягти уяву про життя людських скупин. Однак все релігійне уявлення про якісь скупини не має нічого спільного з наукою, а для нас має значіння лише ідей, як витворів. Ці ідеї можуть бути хибні чи правильні, але вони грають певну роль

як чинники в поведінці людей. Ідеологічні групи в реальному суспільстві – це зовсім не те, про що говорить проф. фон-Візе.

Вищевказані у проф. фон-Візе ознаки людських скупчень: організованих і неорганізованих, коротко – і довготривалих, природних і штучних, нормованих і добірних, позитивних і негативних, одкритих і закритих, територіальних і ідеологічних – служать як критерії при аналізі і характеризуванні суспільних утворів. Ми вже вказали на неясність, а де в чім помилковість, означення ідеологічних скупчень, але опріч того мусимо відкинути й таке означення, як "позитивна" або "негативна" скупина: "позитивна" скупина у фон-Візе така, що її можна означити, як дану, а негативна в протилежність до позитивної не може бути нікуди віднесена, напр., "товариші" /члени даної скупини, тому позитивної/ і "не-товариші" – всі останні, яких Візе називає "негативною скупиною". Це взагалі не скупина, а просто якась множинність / *Vielheit* /. "Не-товариші" не зв'язані якоюсь взаємочинністю, тому це взагалі несоціологічне поняття.

Щодо "нормованих" і "добірних" скупин, то цей поділ подібний до *institutional* і *non-institutional* Еллууда, цебто "установлених" громад /у Еллууда/ або "абстрактним колективом" /у фон-Візе/ і не-"установлених", цеб-то таких, що виникають спонтанно, волею окремих осіб, а не волею "начальства". Розуміється, є такі й такі скупини, але назвати одні нормованими, а другі добірними – це не характерично, бо нормується діяльність кожної скупини /організованої/ і добір членів одбувається в тих і других до певної міри волею їх самих. Важніше одріжняти закриті, одкриті й проміжні скупини.

Помимо цих зауважень, поділ скупин фон-Візе є добрий. З поданими критеріями проф. фон-Візе розглядає це інший поділ суспільних скупин на 3 головні відділи: маси, групи і абстрактні колективи. Що під цими назвами розуміє фон-Візе?

В основу свого поділу, згідно з загальним поняттям "соціальності" у фон-Візе, він кладе *"die Unterscheidungen der Zwischenmenschlichen Distanz"* /*Allg. Soz. II., ст. 20/*, але тут треба розуміти не так саму дистанцію між членами соц. утвору, як дистанцію, котру самі члени уявляють собі /*"es handelt-*

sich nicht um die Distanz zwischen den einzelnen Menschen in einem Gebilde, sondern um die Distanz, in der man sich das Gebilde selbst vom Menschen vorstellt", *manu-manu*, *om. 24/*.

Тому за "масу" фон-Візе вважає таку сукупність людей, в котрій одиниці безпосередно впливають на поведінку всієї сукупності / *тех, ст. 21 /*. Загалом це сукупності неорганізовані.

Цілий 4. розділ II-го т. своєї "Загальної Соціології" присвячує фон-Візе розглядові поняття "маса" / *ст. 85-126 /*. Він одкидає як обивательське, так природниче, технічне, юридичне і статистичне поняття маси, силкуючись утворити соціологічне. Одкидає поняття маси, як звичайної множини, збірності людської.

Визнає, що поняття "аморфної маси" є основною ознакою кожної маси, тому не може прийняти того поняття маси, що обмежене ознакою "аморфності", як окремого роду маси: бо всі маси аморфні.

Відкидає поділ мас, зроблений Теодором Гайгером / *див. Theodor Geiger: Die Masse und ihre Aktion, Stuttgart, 1926 /*, який ділить маси на а/активно-діяльні /охоплені почуттям, що їх і рухає/ і б/латентні маси /в спокої/. При тім висловлюється, що маси, хоч і неорганізовані, але вони діють часто під керівництвом спонтанно-з'явленого провідника.

Одкидає поділ мас Фрейда на а/примітивні, натуральні і б/штучні маси / *див. Freud: Massenpsychologie und Ich-Analyse, Leipzig, 1921 /*, бо в сугі річи цей поділ зводиться до поняття активних і латентних мас. Хоч *Sighele, Le Bon, Vierkandt, Freud, Vleugels* захищають погляд, що маси рухаються тільки інстинктами первобутніх людей і тому примітивні, але Візе з цим не погоджується, бо, напр., сучасна врба великого міста або революційна врба реагує зовсім не примітивно / *тех, ст. 91 /*.

Поділ мас В. Зомбарта / *див. його: Der proletarische Sozialismus, 2 Bände, Jena, 1924 /* на д и н я м і ч н і /хоробливо подразнені діяльні/ і с т а т и ч н і /натуральні, спокійні/ також не задовольняє вже тому, що його терміни є лише формально-іншими, ніж терміни Гайгера /активні, латентні/. Не можна прийняти і другий поділ мас у Зомбарта /за змістом: статичні, культурні, психологічні і соціологічні маси/ тому, що маса взагалі є соціологічним поняттям - раз, отже "соціологічні маси" не можуть бути

лише одним з родів мас - два. Так само загальноживані вирази нашого часу "пролетарські маси", "революційні маси" вимагають розяснення: з ними ототожнюється поняття або к л а с у або явища р е в о л ю ц і ї, а це хіба "маси".

Фон-Візе переходить до дефініції маси і перекладом ставить питання про різницю між ст о в п и щ е м /Menge/ і м а с о ю /Masse/.

"Die Menge ist kein soziales Gebilde, sondern nur eine Häufung von Personen, zwischen denen Beziehungen bestehen, die jedoch diese Personenvielfalt nicht zu einer Einheit gestalten" /тек, ст. 96/. На чім опирається це твердження, до стовпище не є соціальним утвором, а лише простим скупченням осіб, між якими, хоч і є якісь відносини, але вони це становище в єдність не обертають.

Для утворення "маси", як соціального явища, треба, на думку *Vleugels* "а: а/щоб лише знаходились в одному місці в один час і б/щоб їх воля була направлена в одному напрямі /фон-Візе подає з *Begriff der Masse/*. Коли в дуде, напр., ідуть по вулиці, співають гімн, або плещуть у долоні в театрі, то кожна з них виявляє лише свій особистий стан але між ними нема взаємочинності. За прикладом *Vleugels* "а стовпище в парку проходжується, розважається, але воно не є соціальною масою, однак якийсь випадок може обернути їх із становища, звичайної множини в соціальну єдність, напр., коли буде оповіщено владою, що парк замикається: зразу люди зашамотять, загомонять, перезираються, перемовляються, збираються протестувати, незадоволення охоплює всіх: "масж" формується. З множини, зі стовпища утвориться скупина взаємочинних людей, соціальна єдність /фон-Візе, с. 97/. початковій стадії соціальна маса, як правило, є без провідництва. Єдність тут виявляється в загальному афекті, що кидає людей до якоїсь чинності. Але в момент високого напруження якась одиниця або й кілька щось починають діяти - це вже й є початок утворення квазі-провідництва. Постановка мети і акції звязана з утворенням проводу.

Стано-вище перетворюється в соц. масу, маса може бути к е р о в а н а і н е к е р о в а н а, вона може розпуститись знов у стовпище, коли керівництво зникає, але може перетворитись у скупину /в "групу" за фон-Візе/, коли установлюється одна

мета і розподіляються функції – твориться о р г а н і з а ц і я маса стає "групою". Одначе треба одрізняти: коли в масі відокремилась лише о д н а функція провідництва, то це ще не перетворює масу в групу: "*Zusammenhang: Führer und Geführte ist noch keine Organisation*", бо наявність одного провідника це не свідчить про поділ функцій. При цім "одиниці, ведені в масі, ще нечуть себе носіями певних завдань, що впливають з поділу праці: вони себе ще не доповнюють взаїмно /там-таки, ст. 98/.

Вияснивши це, фон-Візе переходить до означення двох типів соціальних мас: "конкретних" і "абстрактних". Конкретними він називає активні, діючі маси, які ми бачимо просто /"*Wir nennen diese "aktuelle" Masse die wahrnehmbare oder konkrete Masse*", ст.98/. Оскільки поділ всіх суспільних скупчень на маси, групи і абстрактні колективи фон-Візе оперує на зростаючій "абстрактності" в смислі збільшення зникання конкретності, зовнішньої сприйнятливості /"*im Sinne eines wachsenden Schwindens äusserer Wahrnehmbarkeit*", то він послідовно розвиває думку, що "*die Masse ist wahrnehmbarer als die Gruppe*" /ст.98/, також і пропеси, що відбуваються в масі, більш очевидні /"*wahrnehmbarer*"/ вже задля їх короткого тривання, а до того ж і задля швидкого темпу їх перебігу та зростаючого ритму /ст.99/. А з цього він виводить, що протилежністю конкретних мас будуть "абстрактні", де бто "абстрактною масою є суспільний неорганізований утвір, що існує неозначено-довго, іноді протягом кількох генерацій, при чім це існування не може бути виведене з коротких, швидкоминучих психологічних явищ" /ст.99/. Як творить керована конкретна маса п е р е х і д від безпровідної маси до групи, так і абстрактна /"латентна"/ маса творить перехід від конкретної маси до абстрактного колективу. "Публика", "вищий світ", одвідувачі спортивних майданів, читачі газет і т.п. – абстрактні маси, як своєрідні уявлення єдностей "суб'єктивних субстанцій", які є лише змістами нашої свідомості, а не реальностями. Таке розуміння соціальних мас у фон-Візе.

Тепер погляньмо, що він уявляє під "групами".

"Групи – утвори другої потенції усуспільнення, які у взаїмній грі індивідуальних відносин доходять до власної організації, яка предписує одиницям їх

діяльність" - так означає групу фон-Візе /ст.21/.

Групи він ділить так:

За обсягом важности:

1. **Т и п о в і п а р и:** /полові, вікові, товариські пари/

А. Полові пари: любовні пари і подружжя;

Б. Вікові пари: група батько - син,
" батько - дочка,
" мати - дочка,
" мати - син,
" батьки,
" брати і сестри

загальніше: дорослі і діти;

В. Приятельські пари;

2. **А т и п о в і п а р и:**

високопоставлені і підвладні,
виховники і вихованці,
учитель - ученик,
господарські пари /майстер - учень, майстер - підмайстер, шеф - слугачий, наставник і підлеглий/.

3. **Т р і й ц і** /*dreigliedrigem Gruppen*/

4. Малі групи /від 4-5 осіб і вище/

5. Великі групи.

Автор подає дещо цікавого й нового щодо пар і анти-пар /солідарних і антагоністичних/, а також вказує на очевидну важність комбінацій 3-членних груп.

Далі він одріжняє між скупинами, як і взагалі соц. утворами, природні і штучні, а також нормовані й добірні /*normierte und Wahlgruppen*/ та мішані з цих обох типів. Вважає за неприложиму до скупин характеристику так зв. чистих і неорганізованих утворів, бо "група у властивому розумінні є завжди організована" /там-таки, ст.55/. До груп ще може бути приложене поняття відносно короткотривалих і довготривалих, але пізнавча вартість цього розподілу, на думку фон-Візе, мала /*"doch ist der Erklärungswert dieser Scheidung gering"*, там-таки, ст.55/.

Цей погляд показує лише невисокий рівень думання в соціологічній області: коли в точних науках категорія часу є одним з основних пізнавчих принци-

пів, то чому в пізнанні суспільних явищ має бути інакше? Це методи пізнання суспільних явищ слабкі, ще нема способу міряти час акцій і реакцій між людьми, тому й нема вимірів впливу людини на людину, але говорити, що пізнавча вартість довшої чи коротчої тривалості скупини в часі є невелика – це значить виявляти ще слабе уявлення дослідчих завдань у соціальної області. Коли б соціологи вказали, а статистики чи соціотехніки здійснили б виміри часу в явищі взаємочинності, то це була б революція в так зв. суспільних "науках".

Що таке "абстрактні колективи"?

Оскільки в основу поділу суспільних утворів автор поклав засаду тривання /*dauer*/ і абстрактності, то його абстрактні колективи є довготривалі /навіть "*quasi-ewig*" / утвори, в яких є велика дистанція між емпіричною людиною і членом того колектива. Ще в I.томі своєї праці автор дає означення абстрактного колективу:

"Die abstrakten Kollektive erscheinen den Menschen, die sie denken, fühlen oder wollen, als überpersönliche, von Einzelmenschen relativ unabhängige Gebilde" [т. I., см. 24]

Коли абстрактні колективи здаються людям, які про них думають, їх відчують чи бажать, як понад-особисті /*überpersönliche*/ і від окремих людей релятивно незалежні, то дозволено буде спитати автора: в чім суть його "абстрактних" колективів і як він розуміє цю "абстрактність"? "Філософський" спосіб викладу, безмежне розчленування понять, плутанина, розширення, обмежування – все це заносить суто-німецькою філософською спекуляцією і лише втолює читача, а не пояснює йому суті діла.

Ми все оту "*überpersönlichkeit*" розуміємо так:

а/в соціальних масах, як неорганізованих скупинах, м е т у поведінки кожного члена установлює сам член, він же і старасться досягнути її своїми з а с о б а м и;

б/в скупинах, як організованих соц. утворах, ставише члена інакше: він приймає участь в означенні м е т и, для якої існує скупина, добровільно вступає в неї, але через поділ праці в скупині і витворення керовничого органу свобода поведінки, вибору з а с о б і в є обмежена; отже фон-Візе сказав би: "абстрактність" тут більша, бо є щось "понад-

особове", що обмежує свободу поведінки індивіда; в/нарешті в "абстрактних" колективах і м е т у і з а с о б и означає керівничий центр, але не член скупини, тому тут індивід цілком обмежений.

Візе вказує на державу і церкву, як на типові абстрактні колективи і то за найтиповіший вважає церкву. "Абстрактність" цих суспільних утворів у тім, що "*überpersönlich*" провід /напа, синод, рада/ означає однобічно для індивіда все: його "світогляд", його думки і вчинки. Свою мету "церква" означає як? Виключно волею керуючого центру, а віруюче "стадо" мусить приймати це без протесту, без "мимрення", мусить виконувати всі обовязки і підлягати повному контролю проводу, навіть приходити сповідатись про свої гріхи, довершені не то що ділами, але навіть "в думках". Становище індивіда в такій скупині - н е в о л я, але "абстрактний колектив" /цебто диктаторський провід/ старається виховати підлеглого раба так, щоб цей раб почував себе добре, щоб такі "абстрактні" вчлени вважав за своє добро і за вибрані добровільно, щоб свої повинности виконував "добровільно, але обовязково".

Типовими абстрактними колективами тепер треба б вважати католицьку церкву на чолі з папою, японську імперію на чолі з "сином сонця" і комуністичну партію на чолі з більшим чи меншим "ленінієм". Навіть не всі держави підійдуть під оту характеристику "абстрактного", "понад-особового" колектива, в якому індивід не "релятивно-незалежний", а максимально-залежний від диктаторського центру. Отже це не "абстрактні", а а в т о р и т а р н і колективи. В цім вся суть того, що плуває фон-Візе.

Погляньмо на його класифікацію "абстрактних" колективів.

Передовсім він вказує, що є абстрактні колективи природні і штучні, організовані і не організовані, нормовані і добірні /хоч "*die Möglichkeit, frei zu wählen, ist für Einzelnen gegenüber Kollektivgruppen beschränkt*", там-таки, ст. 56/, довготривалі /"*dauer ist stets ihr Merkmal*"/, але опріч цих поділів вводиться ще один: *abstrakte Kollektive erster Ordnung und solche zweiter Ordnung* /ст. 56/, цебто колективи

першого і другого порядку. Оці колективи "другого порядку" еперті на "абстрактність" меншої степені і навіть віднесмо колективів першого порядку тільки функціональний /службовий характер/.

Після цього ми можемо написати схему поділу "абстрактних колективів" фон-Візе:

Колективи першого порядку:

- А. І. Родина /в найширшому розумінні: з родом, кланом, племенем і.т.п./.
2. Народ /і Нація/.
3. Людство.

/це так звані у Візе "біо-соціальні" колективи, а всі слідувачі - "чисто-соціальні"/.

В. Держава.

С. Церква /в найширшому зміслі/.

Д. Стан / *Stand* /.

Е. Клас.

Ф. Господарство.

Г. Абстрактні колективи духового життя:

І. Мистецтва.

2. Науки.

Головніці (*wesentliche*) абстрактні колективи другого порядку:

А. Військо і Флот /в функціональному відношенні до держави/.

В. Індустрія і Техніка /в функціональному відношенні до господарства/.

С. Інші господарські колективи /як сільське господарство, гірництво, тощо/.

Д. Партія /в функціональному відношенні в першу чергу до держави, але також і до інших колективів першого порядку/.

Е. Школа /для Родни, Народу, Держави, Церкви, духового життя/.

Ф. Громада - *Gemeinde* /для народу і людства/.

Г. Культурне коло - *Kulturkreis* /для народу і людства/.

Н. Професія - *Berufsgewilde* /для стану, народу, держави/.

Перехідні форми (*Grenzbildern*) котрі почасти відносяться до абстрактних колективів, почасти до установ /*Anstalten*/ та системів - треба вважати:

А. Юстиція і Адміністрація *Verwaltung*

В. Заможність / *Geldmacht* - буквально "грошева сила" /.

С. *Bildungsmacht*.

Д. Спорт.

Е. Преса.

ґ. Театр.

Қ. Культура і цивілізація.

З-поміж "перехідних форм", що в розвинутій стадії представляють мішанину з груп і корпорацій, а також функціональну /службову/ залежність до певних абстрактних колективів, Візе називає:

А. Академії, Університети, Факультети.

В. Господарські підприємства /напр. фабрики/.

С. Тюрми /всіх родів/.

Д. Монастир.

Е. Духовний Орден.

ґ. Санаторії і лікарні.

/див. L. von Wiese: Allgemeine Soziologie, I. т., ст. 56, 57, 58/.

Що на це все можна сказати?

Перш над усе, що всі людські колективи, оскільки вони складаються справді з реальних, живих людей, є не абстрактні, а реальні.

Друге - пригадати нашу дефініцію реальних людських скупчень, в яких є реальні люди і їх реальні взаємочинності, в протилежність до безмежного числа означуваних статистиками "груп", що складаються з людей, в одиниць, але не взаємочинних /бронети, каліки, Зхлітні і т.п./.

Таксамо згадати треба нашу дефініцію "соціальних" фікцій. Після цього не тяжко буде побачити, що вся схема проф. фон-Візе є плід не соціології, а спекулятивної "філософії", деб-то не науки.

Соціологія є наукою про людську взаємочинність, а матеріально-предметно взявши - про людські суспільні скупини, їх діяльність, чинники цієї діяльності і результати її. А тому можна зрозуміти, що й родина, і народ, і нація, і держава, і церква, і стан, і клас - якісь суспільні скупини. Що таке господарство? Це передовсім сполучення людей, знярядь продукції, матеріалів, засобів. Отже - це к о н г л о м е р а т, зложений з людей, мертвих і живих, сил /людських, тваринних, механічних/, матеріалів, землі і т.п. Хіба це с о ц і а л ь н и й к о л е к т и в? Це в и т в і р суспільного процесу, але

це ніякий не к о л е к т и в у розумінні соціологічному. Це просто "купа" різнородних елементів. Чому це колектив та ще й "абстрактний"? Це реальне сполучення. Чому воно попало в перший розряд абстрактних соціальних колективів - цього не вяснить вся німецька філософія.

Таксамо і "абстрактні колективи духового життя": мистецтва й науки. Коли ми читасмо слово "колективи", то нам уявляється леде, скупчені якимсь способом і взаємочинні, а тому ми мали право сподіватись, що фон-Візе й напише "мистецькі колективи", "наукові колективи", але він пише: *der Kunst, der Wissenschaften*, цебто мистецтв, наук /другий відмінок/. Дозвольте: "мистецтво" - який це колектив? Це може бути не колектив, а колекція мистецьких т в о р і в. Це є певний рід діяльноти. Цю діяльність можна вести колективно, гуртом і тоді цей "мистецький колектив" є людська скупина, яку й треба так називати, але слово "мистецтво" не значить "мистецький колектив", а виключно діяльний процес або збір предметів.

А німецький учений без жадної резерви зачислює "господарство", "мистецтво", "науку" в соціальні колективи. Щодо колективів другого порядку, то й тут дивовижна мішанина: військо, флот, партія, школа, громада, професія - це людські скупини, але чому між їх попадає такий обект, як "індустрія", "техніка" сільське господарство, гірництво і т.п., культурне коло. Хіба це соціальні колективи, взаємочинні скупини?

Так стоїть у Візе з класифікацією абстрактних колективів першого порядку. Щодо "другого порядку", то тут таксамо.

Військо і флот - організації з людей, але що таке індустрія і техніка? Чи це є людські взаємочинні колективи? Ні, це окремі роди діяльності, отже п р о ц е с и, а не скупини. Скупини індустриальні є також: товариства промисловців, робітників, слухачих, підприємства, бйра, канцелярії, комітети і т.д., але їх то й треба показати, зхарактеризувати і науково пояснити їх різноманітну діяльність, тощо.

"Техніка" - який це колектив? Навіть у простому слововживанні відомо, що це якась діяльність, або скупчення знарядь праці, способи праці, але це поняття в н т в о р у людської праці! Цей витвір є чинником людської поведінки, як світло, тепло,

ґрунт, вода і т.д., але як можна техніку називати "колективом"? Не інакше хіба, як м е т а ф о р и ч н о: що під назвою "техніки" треба розуміти якісь людські скупини. Тесаме відноситься й до понять сільського господарства, гірництва і т.д. - взагалі до різних п р е ц е с і в.

"*Kulturkreis*" таксамо не соціологічне поняття. Л. фон-Візе це говорить про "перехідні форми", між якими накопичує і "встигнів" і "адміністрацію" і "*Geldmacht*" і "*Bildungsmacht*" і спорт, і преса, і театр, і культура з цивілізацією. А поміж ними це й всякі школи, підприємства, турми, монастирі, духовні ордени, санаторії і лікарні, які в його не заслужують на назву "абстрактних колективів", хоч є справжніми, реальними колективами, лише фон-Візе не може класифікаційно з ними справитись. Він сам вказує, що держава, держава - колективи організовані, але класи, стани, "*Kulturkreise*", "*Bildungsmacht*", "*Geldmacht*" - неорганізовані, не мають розподілу праці. Але чому й ті і другі є один рід "абстрактних колективів"? Незрозуміло.

Очевидно, тут ми не знайдемо відповіді, оскільки вся справа з соціальними утворами є велидською: "*wir glauben*" - пише фон-Візе в розділі про людину і соціальні утвори, -

"Die sozialen Gebilde, menschlichen Institutionen und Systeme sind in ihrer metaphysischen Bedeutung und in ihrem Sollcharakter Versuche der Menschen, Gott zu dienen"
[*Allg. Soc.*, II. T. ст. 79].

Оскільки він вірить, що все, що живе на цьому світі, підпорядковане божому наказові, по якому вона мусить служити вищим силам, що досягають до бога, то таксамо, на його думку, людські утвори, інституції, системи в своєму "метафоричному" значінні і в своєму "повинностному" / *Soll* - повинен! / характері є спробою служити богові.

А з того й поважні наслідки для науки: науку про людину він починає з *A priori* яке теоретично довести не можна / "*das nicht begrifflich beweisbar ist*" /. Цебто: тут науці нема чого робити, ос-

кільки в божественій справі з неминучі тьмниці, яких ми опанувати не можемо. Навдивовижу, до тих тьмниць належать, мабуть, і засади наукової класифікації, які не даються в руки при розгляді суспільних утворів.

Грандіозне підприємство упорядкування суспільних утворів на тій теорії "соціального", яку розвиває фон-Візе, не може бути взнане за успішне хоч би в обмеженому розмірі: по мимо окремих зауважень, вся система Візе падає. Імаси, і скупини, як дві протилежності неорганізованих і організованих скупчень, покрити дахом "абстрактних колективів" не можна, оскільки поняття по змісту /неорганізованість і організованість/ є антитетичні, а тому церкву й державу, авторитарні організації, вмістити в о д и н р і д я в и з розпливчати ми мсами та ще й переважно фікціями не вдається засадничо.

Обернемось до найбільш вдалої, на нашу думку, спроби скласифікувати суспільні скупчення, зроблені проф. П. Сорокіним в його "Системі Соціології" /I-II. т. т. /. Передумовою соціологічного аналізу населення проф. Сорокін вважає розуміння, на які частини розпадається населення. Примітивне думання вважає, що всяке населення просто розпадається на індивідів, бо суспільство, мовляв, складається тільки з індивідів. Тимчасом незброєним оком видно, що населення розпадається на одиниці, які загально назвемо "скупченнями", а вже ці різні скупчення розпадаються на індивідів. "Суспільство" і "особистість" - таке любиме протиставлення, яке роблять люди, що не займались дослідом "суспільства". Дійсність показує, що індивід належить передовсім до якоїсь скупини і то не однієї, а до багатьох і різних по своєму характеру.

Тому від науки про індивіда переходимо до науки про скупчення. Як їх пізнавати?

Український соціолог Б. Містаківський у своїй праці "*Gesellschaft und Einzelwesen*" /Берлін, 1899, ст. 130 і д. / одріжняє передовсім колективні діїсні /*Kollektivding* / і колективи, як поняття /*Kollektivbegriff* /, руський статистик проф. А. Чупрєв /"Очерки по теорії статистики" / одріжняє реальні і "мимі" сукупності. Цей поділ приймає П. Сорокін /Система Соціології, т. II., ст. 16-19/. Ми вже наводили пояснення цих понять, але мусимо ще раз

підкреслити, що критикою "мнених" або статистичних груп не можна обмежитись. І статистичні "групування" матеріалів, фактів дуже корисні для практичних цілей, але треба зазначити ясно, що більшість статистичних груп не мають нічого спільного з поняттям суспільного скупчення. "Група дітей, віком до 6 місяців" не є ніяка суспільна скупина, бо ці діти жодною взаємочинністю не зв'язані.

Реальні колективні одиниці П.Сорокін поділяє на три роди: елементарна колективна одиниця /або скупина/, кумулятивна колективна одиниця і складний соціальний агрегат /населення/.

"Под элементарным или простым коллективным единством - пишет проф.Сорокин - я понимаю реальную, а не мнимую совокупность лиц, объединенных в одно взаимодействующее целое каким либо одним признаком, достаточно ясным и определенным, не сводимым на другие признаки. ...Под кумулятивной социальной группой я понимаю совокупность взаимодействующих лиц, связанных в одно взаимодействующее целое не одним, а двумя, тремя или рядом сходных элементарных признаков".

/дир.Проф.П.Сорокин:Система Социологии, т. II., ст. 58/.

"Что касается, наконец, сложного агрегата, то он представляет из себя соединение лиц, заключающее в себе два или большее число различных элементарных коллективных единств, или большее число различных кумулятивных групп, или и элементарные и кумулятивные коллективные единства".

/Там-таки, ст. 59/.

Населення в цілому також складний соціальний агрегат.

Таким чином схематично поділ скупчень у проф. Сорокіна такий:

Реальні соціальні колективи	{ елементарні скупини, кумулятивні скупини, складні сусп. агрегати
--------------------------------	--

В свою чергу елементарне гуртування відбувається по таких лініях: 1/расовий, 2/половій, 3/віковий, 4/родинний, 5/державний, 6/мовний, 7/професійний, 8/маєтковий /заможність чи бідність/, 9/правовий /привілейованість чи обмеженість в правах/.

ІО/територіальній, ІІ/релігійній, ІЗ/партійно-політичній і ІЗ/психо-ідеологічній /там-таки, ст.76/. Відповідно цим лініям гуртування утворюються й суспільні скупини.

При розгляді елементарних скупин проф.Сорокін доходить до поділу їх ще на:

- з а к р и т і /расові, полові, вікові/;
- в і д к р и т і /партія, різні психо-ідеологічні скупини/;
- п р о м і ж н і /родина, держава, мовна скупина, професійна, масткова, територіальна, релігійна, права/.

/див.там-таки, ст.79-85/

Окрім того проф.Сорокін визнає прості скупини о р г а н і з о в а н і і н е о р г а н і з о в а н і /ст.50/. Що з себе представляють складні /кумулятивні/ скупини? Означення їх звучить просто, що це скупини, в яких індивіди зв'язані кількома /двома й більше/ прикметами. Приклад:скупина під назвою "Український Жіночий Союз" є подвійно кумулятивна, бо індивідів об'єднують дві прикмети - окремий пол і мова; "Український Жіночий Союз в Галичині" - потрійно-кумулятивна /пол, мова, територія/, "Український Союз Жінок з вищою освітою в Галичині" - почвірно-кумулятивна /пол, мова, територія, рівень освіти/.

Кумуляцію скупини автор розуміє, як гуртування індивідів в типові скупчення на основі кількох прикмет. Оскільки "поліморфізм" індивідів великий, то й прикмет безчислено багато й тому сполучення прикмет можуть бути дуже різноманітні і своєрідно-характерні, як то видно хоч-би з класифікації скупин кумулятивних далі.

Підставами для цієї класифікації автор бере:
а/число кумуляційних прикмет:подвійно-кумулятивні, потрійно, почвірно і т.д.

б/характер кумуляції:державна+релігійна, партійно+ професійна, або партійно+мовна /національна/, расово+правнообмежена і т.д.

в/спосіб кумуляції:скупини закриті, відкриті і проміжні, нормально-споріднені і ненормально-неспоріднені, антагоністичні і солідаристичні, типові й нетипові, могуті й неможучі /див.„Сук.Сорінін“ т.ІІ, с.238 і далі/.

Типовими для нашої доби проф.Сорокін вважає складні /кумулятивні/ скупини:н а ц і ю /мова+тери-

торія+державність/ і к л а с /професія+рівень за-
можности+рівень прав/, а для Індії - к а с т у /за-
крити солідарну, спадкову складну кумулятивну ску-
пину з багатьма прикметами: і мовна, і релігійна, і
професійна, і правна і ін. - аж 7 прикмет!./.

Розкриття природи кумулятивних скупин і блис-
кучий їх аналіз становить справжній здобуток науки
про суспільство і підняття методів структурального
аналізу на значну висоту в порівнянні з попередніми.
Це дійсна заслуга проф.Сорокіна перед наукою.

Щодо складних суспільних агрегатів, то під
ними, як ми бачили, проф.Сорокін розуміє с п о -
д у ч е н н я елементарних і кумулятивних скупин,
розклад якого показує, що воно складається або з
двох і більше елементарних скупин, або з двох і бі-
льше кумулятивних або з тих і других разом /див.
ст.59, а також розділ IV., присвячений аналізу на-
селення, як складного соц.агрегату на ст.307-346/.

Головне питання, яке заняло автора при підхо-
ді його до складних суспільних агрегатів - це пита-
ння про систематику і класифікацію їх. Вся трудні-
сть цього питання в тім, що до теперішньої доби на-
ука не установила, як ми бачимо по наведених ра-
ніш прикладах, природи соціального явища і не пере-
вела докладного аналізу суспільної структури. Коли
ця аналітична праця не зроблена, не завершена, то
як дати систематику суспільств? За якими прикмета-
ми систематизувати і класифікувати? Не можна ж ус-
тановлювати класи понять і їх системи там, де не
пророблено дослідного аналізу! Коли люди беруться
класифікувати нерозкладені конгломерати, цебто зби-
ті в купу різні об'єкти з багатьома різними прикме-
тами, то можна заздалегідь сказати, що така "класи-
фікація" не буде мати жадної наукової вартости: вона
буде штучною, а не натуральною; буде поверховою, од-
нобічною, "емпіричною", а не аналітично-науковою.
Це й видно на тому перегляді класифікацій суспіль-
ств, який проробив проф.Сорокін. Як і треба було
сподіватись, таких класифікацій безліч! Сорокін
збирає багато "теорій" до кількох груп і по черзі
розбиває їх:

І.В першу чергу збирає т у м а н н о - н е я -
с н і "теорії", вроді поділу суспільств на "дикі"
і "цивілізовані", "історичні і неісторичні" і т.п.
В цих розподілах нема головного - засади, за якою
діляться народи чи суспільства: що таке "дикість",

"дивілізованість", "історичність", "неісторичність". Це не установлене, а тому такі розподіли нічого не варті.

2. Друга група теорій класифікації суспільств - **н т у ч н і**, напр., Кост *Principes d'une sociologie objective, 1899. р.* / поділяє народи за гущиною населення і % відношення міського населення до іншого /сільського/: що більша гущина і що більший % міського населення, тим вищий народ і тим дужчий. Дійсність цілком суперечить цьому. Також і теорія Фульє, що ділить суспільства після гармонічності відношення цілоти до частини, цебто суспільства до індивіда. Туман і "філософія". І подія Л.Ворда по "стадіях розвитку" безпідставний і темний.

3. Третя група класифікацій виходить з характеру і інтензивности **е к о н о м і ч н о г о** життя. Критику цих класифікацій, зроблену Штейнмецем, Туган-Барановським доповниве Сорокін і вказує на безчислені варіації в розподілах суспільств, напр., Дієт класифікує їх за способами здобування засобів для прожитку /"охотницько-рибальське", пастуше, хліборобське, індустриальне"/, Г і л ь д е б р а н д т за системами господарства /натуральне, грошове, кредитне/, К.Б. В х е р за довжиною шляху товару від виробця до споживача /хатне, міське, національне/, Г р о с с е в основу розподілу суспільств бере... "форми родини відповідно господарському становищу скупки" /низчі і вищі рибалки й мисливці, пастухи-номадні, низчі і вищі хлібороби/ і т.д. Це однібічні класифікації, часто не відповідають дійсности. "Суспільство" включає в себе не тільки економічне життя, але й політичне, культурне, популяційне /розмноження/, тощо. Коли ми себак зв'язуємо за масть, то в одній групі у нас будуть чорні такси, вівчарки, водолази. Вище стоять класифікації, в яких подається спроба ув'язати економіку з політикою /Гобгауз, Гвиллер і ін./, але без структурного аналізу не вдається зробити ці ув'язки.

4. В четвертій групі класифікацій /змішані/ подаються класифікації за кількома прикметами, напр. класифікації Ле-Пле, Сутерленда, Фіркандта, Вундта, Штейнмеца, Конта й інш.

5. До п'ятої групи належуться класифікації за етнографічним спорідненням, з поділом на області й зони культури /Фребеніус, Л.Мечников, Ратцель і взагалі всякі "етнологи" з їх "культуркрайзами"/.

Можна б наводити "класифікації суспільств" істориків, державознавців, юристів, які будуть більше звертати увагу на політичну сторону організації, ділитимуть на "республіки" і "монархії", олігархії, демократії і т.д.

Але всі ці "класифікації" основані на "дедукціях", на "прикладках", на "сторонах", але не на вивченні реальних суспільних структур і тому цілком ігнорують будову суспільств. Окрім того, ці класифікації складаються без найменшого уявлення логічної структури соціального явища.

Проф. Сорокін, переглянувши п'ять типів класифікації, приходять до висновку, що

"После всего сказанного выше нет надобности подробно критиковать такие теории. Мы видели, что цивилизация и культура понятия неопределенные. Чтобы данные теории могли претендовать хоть на какую бы то ни было определенность, они должны были бы указать: какие же именно признаки культуры они берут для сравнения: язык-ли? религию-ли? право-ли? или экономический уклад? или материальную культуру? или род занятий? или интеллектуальный уровень? А если несколько признаков сразу, то какие именно? На все наши законные вопросы мы ответа не имеем".

/Система Социологии, т. II, ст. 328/

Разом із тим він вказує в усіх спробах класифікації брак морфологічних класифікацій суспільств, класифікацій, в яких були б спроби одрізнати скупини по їх будові.

Чому це сталось? На думку Сорокіна тому, що й досі в працях соціологів не утворено соціальної статистики. "Соціологи навіть не знали /окрім органічників, які бавилися забавними аналогіями/, що власне треба розуміти під будовою суспільства, як підійти до морфологічного й анатомічного вивчення скупини, як анатомувати чи розкласти складні соціальні тіла на елементи і т.д." /ст. 330/, а з цього випливає й занедбання "анатомо-морфологічних" прикмет при систематичі суспільних скупин.

Подібно, як в хемії, ботаниці, зоології, де систематика складних тіл і організмів будується на

анатомо-морфологічному ґрунті, проф. Сорокін пропонує так само класифікувати суспільні явища відповідно їх структурі.

Вказуючи, що з усіх спроб класифікацій суспільства за анатомо-морфологічним принципом є в літературі лише дві - Спенсера і Дюркгейма, що ввели правильну засаду поділу суспільства на прості і складні, але не зуміли дати ясної характеристики понять простої і складної будови й тому їх класифікації у здійсненні треба признати й однібічними і невдалими. Сорокін намічає засади, на яких можна і треба утворити цю класифікацію. Щоб збудувати класифікацію, яка б відбила в собі всю повноту ознак складного суспільного агрегату, Сорокін вимагає, щоб класифікація, 1/точно вказала ознаки будови його, 2/яким способом можна і треба на підставі цих ознак систематизувати і класифікувати суспільства і 3/чому таку класифікацію треба вважати за необхідну, зручну й науково-важну /ст. 338/.

Відповідаючи на першу вимогу, він каже, що

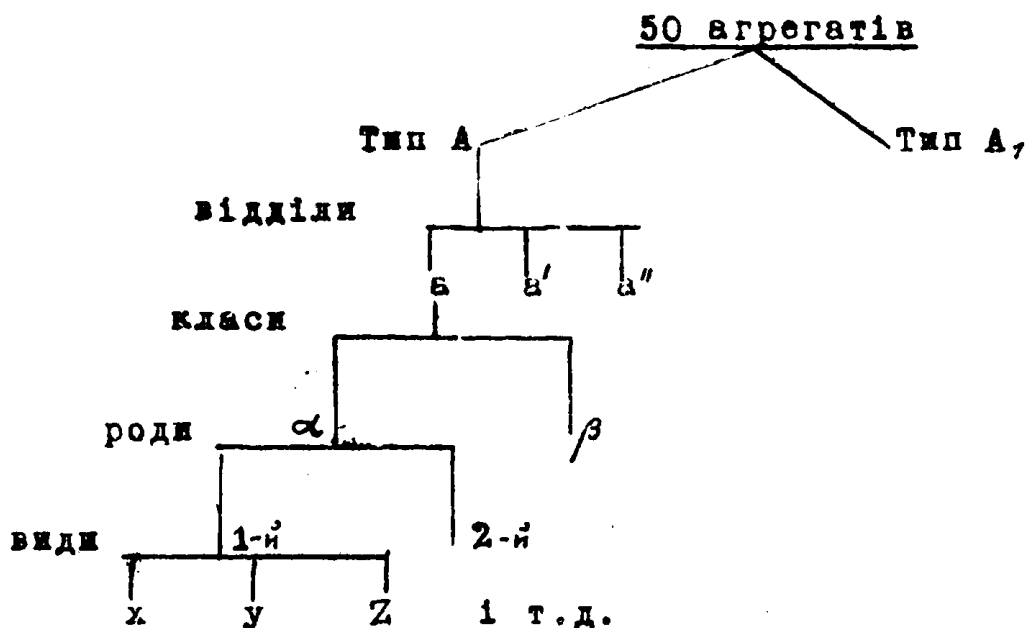
"склад і будова всякого населення, як складного агрегату, буде означено тоді, коли дослідом буде установлено: 1/на які елементарні групування воно розпадається і яке кожне з них є in concreto, 2/які кумулятивні скупини в нім є: а/подвійні, потрійні, почвірні і т. д. і які іменно, в/які з них є кумуляції нормальні і які ненормальні. с/які з кумуляцій солідарні і які антагоністичні, д/які з їх одкриті і які закриті, е/які з їх типові, ф/які з них найбільш духі" /ст.338/.

Коли дослідник точно зхарактеризує зміст кожної елементарної і складної скупини, коли простежить анатомію й фізіологію скупини, то такий аналіз до глибини проникне скупини й дасть нам її характеристику в кількох формулах.

Друга вимога: як укласти систематику соціальних скупини? Задача ця полягає в тім, щоб складні соц. агрегати відповідно їх спільних чи подібних ознак зводити в одну групу, дбаючи передовсім про типові прості і складні скупини, відповідно природі, числу, характеру сполучання.

Сорокін показує на прикладі, як це слід робити. Скажім, ми дослідили 50 складних агрегатів. Подіємо їх перш за все за типовістю кумулятивних скупин: виявляється, що в половині цих агрегатів типова кумулятивна скупина /каста/, а в останніх — інша типова кумул. скупина /клас/. Значить, ми можемо розділити досліджені агрегати на два типи /назовімо їх типи А і А₁/. Тепер розглянемо тип А. Дослід показав, що маємо в нім аж три групи кумулятивних скупин /по числу сполук/: подвійних, потрійних, почвірних. Так і зазначимо, що тип А поділяється на 3 відділи: а, а', а". Після цього досліджуємо кожний з цих відділів по черзі /а, а', а"/ і установимо, що відділ а має два класи скупин α і β /антагоністичні й солідаристичні/; клас α далі розділимо на роди перший, другий і т.д. за числом елементарних скупин, а те саме робимо з класом β . В кінці поділу маємо роди елементарних скупин, які ще зможемо поділити на види їх /х, у, з і т.д./.

Схематично ця система виглядала б так /одна половина/:

Коли буде вивчено по цьому плану багато агрегатів, то розмістити їх по типах, відділах, класах, порядках, родинах, родах, видах, підвидах буде не тяжко, як не тяжка подібна праця для ботаників і

зоологію. На жаль, "нічого подібного ще в соціології не зроблено" /ст 340/. Це величезна задача нашого й майбутнього часу — перевести такий аналіз складних суспільних агрегатів, а тоді вже й можна буде звести в класифікаційну систему, що дасть нам повне уявлення про будову кожного суспільства, після чого суспільства можна буде розташувати відповідно до ступенів складності. Аж тоді можна буде укласти географію соціальних структур і їх типів.

Вказана програма класифікацій, на думку автора:

- 1/ не одніобічна, а всебічна, бо охоплює всі людські згуртування /політичні, економічні, культурні й ін /;
- 2/ Натуральна, бо бере основи й реальні ознаки, виведені з дослідів, а не випадкові;
- 3/ Чітка і ясна з огляду на об'єктивне існування груп які вводяться в систему;
- 4/ Не екліктична, а єдина у своїй будові, бо всі ознаки творять єдиний класифікаційний апарат.
- 5/ Досить екснєнна щодо її здійснення, бо поділ простий на елементарні й кумулятивні групи з невеликим числом рубрик;
- 6/ Будучи плуралістична ця система класифікації охоплює й абсорбує всі інші класифікації, бо характеристика кожної елементарної й кумулятивної групи є разом з тим характеристикою всієї сторони життя даного агрегату:

"Расовая, половая и возрастная группировки дают нам картину биологического материала, из которого состоит агрегат. Характеристика семейной группировки знакомит нас с воспроизводительной системой группы, государственная группировка — с политической, языковая, религиозная, партийная и психологические группировки изображают нам психическую и культурную физиономию группы, профессиональная и имущественная — экономическую характеристику агрегата, объемно-правовая — социально-правовое строение общественного тела: кумулятивные группы

ровки - остальне его черты. В итоге такого анализа мы получаем полную картину агрегата, рисуящую его со всех сторон" /ст. 343-346/.

Так загалом представляється класифікація головних суспільних колективних едностей, яку проф. Сорокін вивів з критичного перегляду праці соціологів-попередників. Однак цей поділ скупчень персведений у одній площині, так би сказати в горизонтальній проекції. Тимчасом в уяві нашої стоять скупчення не тільки одно поруч другого, але й одно над другим. Звичайна мова знає скупини п а н у р ч і і п і д л е г л і, а також і в будові самих скупин помічаємо ш а р и ніби один н а д другим: к е р у ю ч і й п і д л е г л і. Розібратись у цьому питанні треба.

Л. фон-Візе пише: "Іноді треба зазначати менший суспільний утвір, як частину більшого. В цьому розумінні ми вживаємо, напр., слово ш а р / *Schicht* /. При тім уявляється вертикально впорядкований утвір /скажім, в формі піраміди або конуса/. Його частини здаються нам ш а р а м и, оскільки вони лежать вище чи нижче. Їх взаємне розположення / *Lagerverhältnis* / звертає нашу увагу на себе". / *Alg. Soc.* II т., ст. 47-48/. Зверху буває так званий ч і л ь н и й ш а р / *Spitzenschicht* /, який зв'язує всю будову і сам носить різні назви, як напр., гремії, виконавчий комітет, управа, сенат і т. п.

Більше цим питанням фон-Візе не займається, але спеціально сторчовій будові /вертикальній структурі/ присвятив де-яку увагу проф. Сорокін, що про це написав цілу книгу " *social mobility* " / *New-York*, 1927. р. 559 ст. /: " *In this book I endeavor to give a general theory of vertical mobility of individuals and social objects* ". Дослід цієї проблеми мусить бути попереджений вивченням соціальної стратифікації /розшарування/ і соціальної організації в їх вертикальному аспекті.

Де є заможний і бідний, там є е к о н о м і ч н е розшарування /стратифікація/, де є керовані і керовані / *the ruled and the ruler* / - це значить, що тут є п о л і т и ч н е розшарування; де члени суспільства розділені між професіями, з яких одні є більш почесні / *more honorable* /, ніж ін-

ші, де члени-групи розділені на "наставників" / *bosses* / і підпорядкованих / *subordinated* / ім членів, там група розширювана професійно /там-таки, ст. II/. Вся книга трактує саме явище руху /циркуляції/ індивідів "знизу вгору" / і "згорі вниз" по вертикалі, в процесах економічному, політичному і професійному, а не способи організації, тому ми тут більш не будемо спинятись.

В усякому разі класифікації проф. Сорокіна представляють в сучасній соціологічній праці "останнє слово", що може бути корисним вихідним пунктом для дальших і повніших конструкцій. Всю складність суспільної будови Сорокін хоче висловити в трьох категоріях: простої елементарної, складної кумулятивної групи і їх сполучення - складного соціального агрегату. Таких проблем, як маса, пари, трійці, села й міста Сорокін не торкається навіть. Його класифікація "суспільств" в суті річчє є схемою класифікації одного якогось, конкретно-досліджуваного суспільства, а тому відноситься до конкретної, а не загальної соціології. Коли будуть вивчені тисячі суспільств і кожне з них буде укладене у схему Сорокіна, лише тоді соціолог з порівняння виведе певні основи їх систематики.

Ми не згадали, що Сорокін займається і "групою" великих людей / *elites* /, вказуючи при тім, що це не соціальна група, лише уявлювана нами, арифметична сукупність. Розуміється, теорія великих людей відноситься з одного боку до науки про соціальні властивості індивіда, а з другого - до теорії чинників, коли ми досліджуємо вплив великої людини на суспільні процеси.

Проф. Сорокін занадто захоплюється аналогією з класифікаціями в ботаніці та зоології на основі анатомічно-морфологічної. Але про що йде систематиках і класифікаціях природознавства? Про систематику на основі морфологічного аналізу органів і частин тіла. Логічне перенесення цього принципу можливе для антрополога, який утворить систематику людських порід на основі аналізу форм органів і частин тіла. Але ж соціолог класифікує не органи, не форми тіла, а рефлексивні, вчинки - раз і сполучення людей за прикметами не морфологічними, а іншими: ідеями, почуттями, стремліннями. Хіба партія, держава, церква, родина й ін. є "морфологічними"

поняттями про частини й органи якогось тіла? Очевидно, ні, але проф Сорокін несвідомо будує свою систематику, ніби переслідуючий аналогією суспільства й біологічного організму.

Сугестивний вплив цього образу взагалі величезний: ми й про суспільство говоримо, як про „будову“ тоді, коли воно є своєрідною агрегацією індивідів, що або скупчуються або розпорозуються /інтегруються або диференціюються, як сказав би Г. Спенсер/ під впливом дивовижних сил притягання й відштовхування, як і вся світова матерія.

Тільки змірювання цих сил дасть великий розгін для науки про суспільне співжиття людей. Але сучасні методи досліджу ще за слабі для розкриття цієї проблеми.

Коротко-схематичний огляд спроб утворення науки про організацію суспільства, про утворення його частин-скупин показав нам усю трудність шляху соціології. Тисячеліттями краї уми людства сидкуються зрозуміти людські скупчення - і даремно. Сто років праці світових соціологів і - ще нема соціальної статистики як запевняв Сорокін. Питання про класифікацію скупин, як показав наш огляд - тяжке, але все ж крок за кроком видобуваються нові означення, що допомагають нам опанувати хаос суспільних явищ. Дуже цікавою є вперта думка соціологів, що в різні часи і в різних місцях приходять до поділу людських скупин на природні й історичні /що виникли в бігу часу/: чи називає їх Теннієс спільнотами і спілками, Дністрянський - органічними й організаційними, Делевський і Сорокін - біологічними й соціальними, Майо-Сміт - демографічними, етнографічними й соціальними, Едвард - *community and interests groups*. Візе - природними і штучними, але все ж проходить одна основна ідея, що людські скупчення утворюються двома шляхами: або н е с в і д о м о, або с в і д о м о зусиллями людей. Скупчення рослини і тваринні - на цім стоїть природознавство - утворюються н е с в і д о м о, отже це скупчення п р и р о д н і, незалежні від „волі“, продукт руху світової матерії, що купчиться, як електрони, молекули й інші сполучення - предмети, конгломерати організми і сполучення організмів.

Коли мурашки, оси, терміти „організуються“ не-

свідомо, "інстинктивно" - як кажуть в біології і психології, то чи можна виключити з діяльності людства, котре є частиною природи, нахил чи інстинкт скупчування? Ні, не можна. Очевидно, якісь спільності людські утворюються помимо свідомості людей? Розуміється, але науково дуже трудно, а до останніх часів просто було не можливо одрізнити, що робиться свідомо, а що несвідомо. Це тому, що одна людина між тваринами має розчленовану м о в у і її функцію - д у м а н н я ч и с в і д о м і с т ь. На кожний рух почувань, "інстинктив", як несвідомих рухів тіла, паралельно озивається мова, де-то свідомість і в ч и н о к відбувається разом і несвідомо й свідомо. Пара горобців робить р о д и н у несвідомо, кури - несвідомо, маляки несвідомо, а людина - і несвідомо і свідомо. Отже, куди віднести таку скупину, як родина: до біологічних, вроджених, природних, чи до соціальних, "штучних" і т. п.? Те саме зі скупиною мовною, лінгвістичною: мова витворена й засвоюється несвідомо, але стає органом свідомості. Кожна дитина засвоює мову несвідомо, але стає сама істотою свідомою в міру засвоєння мови й її лексичного багатства.

Раса, поголів'я і вікова скупина - явища природні, виникають помимо всякої нашої свідомості й тому ми можемо з певністю сказати: расові, поголівні й вікові скупини є природні. Родина ж, рід, племя, народ - оскільки вони в основі несуть у собі кривий зв'язок, є скупчення з одного боку природні, з другого - соціальні, бо купчуються з участю свідомості, отже це скупчення біо-соціальні.

Дністрянський називає їх "органічними" і прилучує до них ще й державу. Держава, як організація керівництва, є наочним показником перенесення /відокремлення/ політичної функції на спеціальну скупину. Значить - явище поділу праці, де-то чисто-історичне явище. Можна її трактувати з одного боку, як явище біологічне? Ні. Тому державу зачисляємо не до природних і не до біо-соціальних, а до соціально-історичних утворів.

Але ми застерігаємо від перегибання палики у другий бік: оскільки само явище мови, передумовлене б і о л о г і ч н о /мозок, горло, диференціація звуків, процес утворення думок/, то, розуміється, кожна людська скупина несе в собі біологічну основу: расову, полсву, вікову, мовну. В дійсності

простих, елементарних груп нема: є кумулятивні сполучення з мовною основою, расовою, половою, віковою. Коли проф. Сорокін відокремлює "елементарні" групи, то лише за ознакою ч и н и к а: може отворитись "лінія", по якій пробігає одна енергія сполучення - тоді розуміємо групу, як елементарну, але вона з другого боку і кумулятивна. Скажім, "українська соціалістична партія" - це елементарна група, бо переслідує одну політичну мету, але ж вона є не тільки партія, не тільки соціалістична, але й українська. Значить, ця "елементарна" група складається з мовної й політичної ланки зв'язку. І не тільки цей зв'язок, але ще й ідеологічний. Так що це в дійсності по-різному кумуляція: мовна, ідеологічна волево-політична.

Так що така виразно соціально-історична група, як партія, в дійсності заложена на мовній /біологічній/ основі. Всі людські групи зв'язані з біологічною основою, тому всі вони мають право на назву біо-соціальних. Коли ми і одмежуємо умовно соціально-історичні" групи, то це з метою підкреслювання тієї прикмети, що виникає і с т о р и ч н о, однаке ця історична прикмета /умовний рефлекс! / розвинута на ґрунті вродженого, безумовного рефлексу, з яким нерозлучно зв'язане виявлення умовного. Театральне товариство також є соціально-історична група, але коли воно діє емоціями й на емоції, то ніхто не відкине того, що емоції є вроджені, отже біологічні дані, тому театральне т-во є також біо-соціальною групою. І сам процес д у м а в н я є біологічним явищем /ми ще й досі не знаємо, як справді складається думка? Кажемо "стихійно", а це значить природно-біологічно/, тому й ідеологічні групи є біо-соціальними.

Одним із забобонів сучасності є протиставлення природознавства й суспільних наук, тимчасом як людство є частиною природи, то й наука про суспільство /соціологія й спеціальні науки/ є частиною природознавства. Все людське знання є разом природознавство. Протилежні запевнення /а не докази/ йдуть із кол, що думать ще про матерію й дух, природу й суспільство, як ніби різні, взаємно-включаючі себе річч.

Лише з цими застереженнями ми можемо установити поділ групи на п р и р о д н і, б і о - с о ц і а л ь н і і с о ц і а л ь н о - і с т о р и ч н і.

Другим дуже важним поділом треба признати поділ скупин на організовані і неорганізовані, як кажуть Макс Вебер, Сорокін, Візе й баг.інш., або інакше: спілки й маси. Маса – скупчення неорганізоване, але скупчення. Це значить не проста купа, як купа каміння, не проста множність, навіть не стовпице, а скупчення, об'єднане єдністю стремління, хоч і неорганізованого. Коли у стовпиці з'являється "провідник", то, на думку *Weygel's* – а і фон-Візе, – це це не маса, не скупчення, а за Сорокіним розподіл на керівників і керованих є вже організацією.

Мас радів Сорокін: коли поведінка одних функціонально залежить від поведінки других /керівник і керовані/, то виникнення провідника у стовпиці є початковим моментом організації: керування бо є координатцією поведінки частин. Розділ функцій – це другий момент організації, який остаточно обертає стовпице в організовану скупину. Норми, якими керується така скупина, це не фіксовані, не описані, "звичайні", але скупина підноситься ще вище, коли норми вже писані й систематизовані в систему "права".

Важний і третій поділ: скупини з а к р и т і, о д к р и т і, п р о м і ж н і. В попередньому викладі ми не раз пояснювали цей поділ, тому зараз не будемо спинятись на йому.

Великої ваги поділ скупин на п р о с т і і с к л а д н і, на що вказав Спенсер, Дюркгейм, Сорокін і інш. Розробка цього питання передумовлює успішність і значіння соціології, як науки. Це вже центральне питання соціології, як і кожної науки: всю емпіричну складність явищ розкласти на елементи і в цім процесі зрозуміти структуру великих формацій: конгломератів, агрегатів, тіл! Лише на шляху розкривання складних явищ пізнаємо їх суть. Можна лише дивуватись, чому й досі наука не перевела соціального аналізу так, щоб було можливо сказати: соціальна статика вже є.

Важний поділ скупин за категоріями числа, часу, простору:

за ч и с л о м: пари, трійці й більші чисельні,
за ч а с о м: коротко- й довготривалі,
за п р о с т о р о м: територіально-означені
й неозначені /седа й мі-
ста з одного боку, "ін-
тернаціонал" з другого/.

Так само важні скупини:

за характером с т р е м л і н ь: політичні, економічні, культурні, різно-мастні, різно-правні, ідеологічні, мистецькі й інш.;

за характером в з а ї м о в і д н о с и н: солідаристичні, антагоністичні.

Але вже менш варті, хоч і не зайві, поділи Візе, Еллууда на "нормовані" й "добірні", чи "установлені" й "самовільні" /не установлені "владою"/. Поділ на "позитивні" й "негативні" - чисто-оціночний і до загально-теоретичної науки не може бути прийнятним.

З соціологічно-пізнавчого погляду найважливіший є поділ на скупини реальні, "статичні" й фіктивні, на одріжнювані яких лише й може формуватися наукове розуміння суспільної дійсності. Взагалі, всякий соціологічний виклад тепер мусить починатись із висвітлення цього поняття соціологічно-наукового реалізму, без чого соціологічне думання неможливе.

Науковий реалізм не може бути досягнутий методом "філософічним", себ-то шляхом умозорного розкладання понять. Навпаки: конструкція й система понять соціології повинна будуватись на основі розкладання соціальної "матерії", себ-то: систему класифікації треба переводити на досліді самих суспільних скупин і йти крок-за-кроком, вглиблюючись у фактичну дійсність. Розчленовуючи її, наука установлює родові й видові поняття, зводить їх у систему. Філософічний же метод веде обов'язково до помилок: не маючи змоги перевірити дійсність, він змішає до купи реальні, статистичні й фіктивні групи, себ-то не досягає наукової мети - пізнання д і й с н о с т і й тому вся "соціальна філософія", не зважаючи іноді на таланти, красномовність, ерудицію авторів, є тільки збірником "поем" про суспільство, а не наукою. І тому так безплідно проходить читання безчисленої маси друкованого паперу, хоч би на йому стояли грімкі і давінкі "соціологічні" назви: під ними криється в більшості міркування про фіктивні скупини - втворені шляхом релігійної в одних, політичної у других, філософічної в інших ф а н т а - з і ї. Напише людина назву "інтеграція людства", додасть пояснення, що це, мовляв, соціологічна теорія, а зглянувши в неї, бачимо... потоки слів, філософічні фантазії, претензійні, як і всяка балаканина пророків, магів, чарівників, ворожбитів, попів.

Філософія історії, філософія права, філософія культури і т.п. "філософії" нічого спільного з наукою не мають, але на жаль вони тепер ще панують і в учених колах. З наукою про суспільну дійсність вони мають спільного, як молоко, виготовлене без участі корови, з коров'ячим молоком! Це — ерзац, просто фальсифікат, несвідомо утворений, як і багато інших несвідомо-утворених фальсифікатів: народних творів про природу, суспільство, богів і т.п.

Їх легко пізнати: в них нема одріжнювання реальних статистичних і фіктивних скупин!

Висновуємо: друга частина науки про суспільну структуру, на нашу думку, мусить бути теорією суспільного скупчування, як воно існує в дійсності. Коротко: 1-ша частина є викладом соціальних властивостей індивіда, 2-га частина — викладом соціальних властивостей скупини в її найрізноманітніших проявах.

Виклад цей іде в такому порядку:

А. Суспільні сполучення горизонтальної розподоги:

1. Реальні й нереальні /статистичні й фіктивні/.
2. Природні, біосоціальні й соціальні.
3. Організовані й неорганізовані.
4. Закриті, відкриті і проміжні.
5. Чисельні й малочисельні.
6. Коротко- й довготривалі.
7. Територіально-означені й неозначені.
8. Солідаристичні й антагоністичні.
9. Прості і складні.

В. Скупини вертикальної розподоги:

ш а р и: { керуючі
керуючо-підлеглі
підлеглі

Для нас в цій часі важно подати класифікацію скупин за ознаками природности й соціальности, а вдруге: простоти /елементарности/ і все-більшої складности скупин:

I. Природні скупини /або породи/:

Прості: {
Расові,
Погодівні,
Вікові.

II. Біо-соціальні:

Прості: Родина,
Складні: {
Рід,
Племя,
Народ.

III. Соціальні:

Прості: {
Державні,
Мовні,
Професійні,
Земляцтва /територіальні/,
Ріжно-правні,
Ріжно-маєткові,
Релігійні,
Партійні,
Розумово-пізнавчі,
Емоціонально-мистецькі,
Волеві й ін.

І:
К
а
т
е
г
ор
ія
л
ь
н
о
о
з
н
а
ч
е
н
і

1. В е р с т в и - різні кумулятивні скупини, а зокрема:

Касты,
Класы,
Нації /народи/.

2. А г р е г а т и:

В: територіально-неозначені: {
військо, школи, монастирі, лікарні, "населення" пароплаву, поїзду, тюрми, фабрика, фільварок, установа, підприємство й ін.

А: територіально-означені або громади: село, місто, держава.

Складні:

3. С у с п і л ь с т в а :

Національні,
Державні,
Красні.

4. Л ю д с т в о / як граничне поняття людської взаємочинності поза часом і простором/.

Загальна соціологія, як вища абстрактна наука про взаємочинність людську в суті річі є наукою про граничне поняття людської взаємочинності - про Людство, взяте під розгляд поза часом і простором.

Розуміється, сучасний соціолог не може особисто спостерігати все Людство *in concreto*. Він обмежується колом своїх спостережень і вивченням витворів - головнио наукам, котра ніби ставить все людство перед очима дослідника. В цім випадку соціолог діє так, як історик: на основі знання соціологічних властивостей і н д и в і д а і в и т в о р і в соц. процесу, він конструє теорію все-світнього суспільства, як історик - суспільства минулого.

Більш реальним для соціолога є поняття с у с п і л ь с т в а, як якоїсь частини людства, організованої в певну цілість, в мікрокосмі всесвітнього соціального макрокосму. Суспільство береться або на базі національній / як народ / або державній / як політично самостійна самоправна сукупність /, зрештою, як країне суспільство.

Суспільство /С/ є поняття найбільшої складності, в яку входять: а г р е г а т и / територіяльні й територіяльно-неозначені / + в е р с т в и / кумулят. скупини / + елементарно-прості скупини. Таким чином Суспільство є сполученням всіх А / грегатів / + всіх В / верств / + всіх С_к / упин /, або: $C = A^{n+1} + B^{n+1} + C_k^{n+1}$

В статистиці поняття суспільства є тотожним з населенням, одначе поняття "населення" у статистиків покривається зі "статистичною" сукупністю. Не взаємочинна цілість, як мислить соціолог, а числова сума всіх індивідів хоча б і не взаємочинних. "Статистичний спосіб думання" навперекір Г. фон-Майрові дуже далекий від "екзактної соціології", бо для соціолога є обовязкове одріжнювання соціальних скупин від простих арифметичних величин, якими орудує статистик.

Слідуючий предмет аналізу: а г р е г а т и.
Агрегат є сполічення всіх верств і всіх скупин
елементарних, цеб-то $A = B^{n_1} + C_k^{n_2}$.

Агрегати я поділяю на територіяльно-означені
або г р о м а д и, як територіяльні публично пра-
вові скупчення, що одріжняються функціями:

с е л о - має функції культивування і здобува-
ння живих організмів /хліборобство, скотарство,
птахівництво, ловецтво, рибальство, бджільництво,
садівництво і т. п./ й живе з прямого відношення
до природи;

м і с т о - має функції оброблювання мертвої
матерії /промисловість/, обміну /торгівля/, органі-
зує науку, мистецтво й живе з соціального відноше-
ння до села;

д е р ж а в а - координує відносини села й мі-
ста, регулює відносини всіх в межах своєї території
й живе з соціального відношення до міста й села.

Держава своє буття має в м і с т і, тому фу-
нкції міста значно вищі по змісту. В соціальній
дійсності є ніби місто й село, як територіяльні
агрегати, але в міжнародних відношеннях виступає
цілком реально особливий територіяльний складний
агрегат - д е р ж а в а, не тільки як апарат, але
й як населення.

Підстави, які дають мені право означити держа-
ву, як громаду: с о ц і я л ь н и й к о н ф о р-
м і з м держави, міста й села, про що я докладніше
кажу в окремій праці: *"Problem města a venkova"*
(див. *Čestník Akademie zemědělské čtenářského*, 1932,
кн. 6-7/).

Держава, місто й село подібні у своїх соціаль-
но-структурних органах; одріжняючись у функціях і
витворах.

Про ці незвичайно важні агрегати-громади існу-
ють спеціальні науки - державознавство, соціологія
міста, соціологія села. Державознавство перейняте
філософічно-правничими конструкціями, представляє
швидче схоластичну "науку", в якій ще мало соціо-
логії. Соціологія міста й села розвинена в Америці

Теорія держави, міста й села, утворена соціоло-
гічно, буде величезним кроком науки вперед.

Науки про расу, родину, націю /народ/, церкву,
клас, партію, професію й ін. скупини ще в хаосі,
або навіть не започатковані. В дальшому ми покаже-
мо, в якому стані "народознавство"

Наук про агрегати територіально-неозначені ще майже нема; де-що зроблено в теорії про підприємство, але й тут ще можуть зав'язатись такі теорії, як "підприємство-організм" /Дра К.Коберського й ін./.

Науки про верстви ще нема, хоч започатковано дещо /про касту, класи тощо/, але тут манує не теоретична соціологія, а прикладна, щоб-то політика. Про елементарні скупчення науки ще не викристалізовані знов же через "елементарність" думання: доки дослідники не засвоють соціологічного способу думання, доти соціологічний метод дослідіду буде лише побажанням.

Наука про вертикальну будову скупчень починається, розуміється, попереду в Америці.

Чи не ясно, що перша частина загальної соціології — наука про суспільну будову, є грандіозна обсягом? Але основні способи поведінки і скупчення двох мільярдів людей /Людство/ доти не будуть зрозумілі, доки теорія горизонтальної й вертикальної структури не буде установлена загально. Тоді тисячі щоденних соціальних акцій і реакцій 2-ох мільярдів істот, що живуть в різних природних і суспільних умовах, будуть охоплені і зведені до небагатьох логічних конструкцій.

Накидана нами схема й наведені дані для багатьох суспільників є книгою за сьома печатками. Але наша жадоба знання жене нас зірвати ці печатки, щоб прочитати таємничі сторінки цієї книги. Це книга соціальної структури!

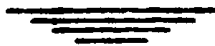
Порівняйте, що пишуть про суспільну будову правники, філософи, економісти, історики, літературознавці, статистики, й ви переконаєтесь, що більшість з них не уявляє навіть, що існує вже хоч би те знання, яке витворила й несе в собі соціологія.

Ми з можливою докладністю представили суспільну структуру, оскільки це треба для зрозуміння методології вивчення суспільства. З того, як ми розуміємо суспільну структуру, мусить бути будована наука про рух всіх елементів цієї структури, щоб-то про суспільний процес. Коли акції й реакції індивідів обертаються в постійні, закріплюються шляхом повторення у звичку, тоді утворюється скупина, як носій окремого роду діяльності. Поділ праці проектується в цій постійній і сти-

хійній диференціації, чинники якої закладені, як в індивідах, так у природньому й соціальному оточенні. Різноманітність структур зводиться до явища соціального конформізму - п с д і б н о с т и у структурах і в акціях.

Доки ми перейдемо до вивчення акцій, реакцій і їх постійної течії в вигляді процесів, мусимо поглянути на ч и н н и к и, що викликають ту чи іншу течію процесів.

Теорія суспільних чинників є другою частиною загальної соціології.

ВАЖЛИВІШІ ПОМИЛКИ.

стор. ряд. згори: надруковано:

має бути:

14	31	троків	фоків
17	вгорі	схеми напис - Поділ Платона, а під схемою - Класифікація Аристотеля	
18	34	теологія	теологію
20	31	фіріургія,	фізіургія,
--	33	альфаетки,	альфаетки,
--	45	<i>geschichtes...</i>	<i>Geistes...</i>
29	14	Е.Бента,	Е.Бехера,
31	5	90	92
32	25	астрономія	агрономія
38	33	Г.П.Павлов,	І.П.Павлов,
40	35	метафізично	спекулятивно
--	37	дій	хиб
41	17	<i>(Scientia</i>	<i>(Scientia</i>
42	9	Диференція	Диференціяція
43	5	викреслити повторену фразу	
--	32	обсяг,	обсяг, але
44	34	про спільну	про суспільну
45	36	суспільство.	суспільне.
47	32	це якість	це якісь
--	38	паралелсумі	паралеліамі
48	27	цінність	ціна
49	3	біології	в біології
--	31	літературі.	літературі?
50	39	органічні.	органічні?
52	27	решті	решеті
53	25	скучення	скупчення
54	25	люди	моди
--	35	знаходять лише	знаходимо в людей, що для соціально- го явища знаходять лише
55	28	а соціалістичне	а солідаристичне
58	32	і археологія	*І археологія
--	40	- <i>achievement</i>	<i>achievement</i>
61	12	з них	з інших
--	27	Наявности	Наявности
64	42	що: I/необхідно ідею	що I/необхідно установити поря- док, дисципліну в суспільстві і 2/ ідею

[розвинути

74	8	4., 5.	4., 5.
82	41	бути-про	бути наука про
83	звідси і до кінця книги помилок в пагінації: на 6 менше.		
78/84/	5	зв'язок	зв'язок?
--	10	органи	ознаки,
83/89/	25	уваг в 2.	увагах в 2.
84/90/	31	фантазіями	спекуляціями
--	39	ніколи не	ніколи його не
85/91/	44	яке показує	яке існує
91/97/	40	" <i>Beziehungstheorie</i> "	" <i>Beziehungstheorie</i> "
93/99/	2	17-190	187-190
--	45	і якісно	а й якісно
94/100/	38	<i>/ Versuch,</i>	<i>/ Versuch,</i>
95/101/	8	де Кантом	де Контом
103/109/	15	Маркс	Макс
---	45	в окремих	в окремих випадках
108/114/	23	технічні	психічні
109/115/	4	погляду на системи	погляду системи
110/116/	7	соціальні,.... конкретні	спеціальні,.... конкретні"
112/118/	7	ст. 0-1	ст. 80-81,
114/120/	1	діяльності	дійсності
118/124/	10	<i>étude</i>	<i>étude</i>
---	12	<i>(l'art la science)</i>	<i>(l'art et la...</i>
---	43	головно назвою	голов назвою
121/127/	34	<i>Gliederung der Gessel...</i>	<i>Gliederung der Gessel...</i>
123/129/	33	населення в	населення" в
124/130/	24	концентрованої енциклопедії ... замість "соціології"...	концентрованої соціології... замість "концентрації" не вжив...
125/131/	1	назви	науки
---	6	<i>Wise</i>	<i>Wiese</i>
---	34	<i>/1931/</i>	<i>/1913/</i>
126/134/	26	<i>ist origin</i>	<i>its origin</i>
---	28	хоч де	хоч де
130/136/	26	конкретна.	конкретна?
137/143/	21	вказано	вказані
---	29	" <i>oddzialywanie</i> "	" <i>oddzialywanie</i> "
145/151/	14	в палки	в колодочки
146/152/	2	що спеціальне	що осціальне
148/154/	14	зі загальної	в загальній

I 49/I 55/	31	Він же	Він не
I 57/I 63/	20	статичний	статистичний
---	25	"народу"	"народу" і
I 61/I 67/	39	сакцій	акцій
I 65/I 71/	40	ріжностаті	ріжностайні
I 75/I 81/	27	<i>(Language (racial) groups</i>	- викреслити
I 76/I 82/	34	динарії	династії
I 77/I 83/	2	<i>sur il</i>	<i>sur lesquels il</i>
I 98/203/	25	утвори,-	утвори,- <i>das alles,</i>
			<i>was auf dieser Erde lebt,</i>
			<i>dem göttlichen Be-</i>
			<i>fehle untertan ist,</i>
			<i>höheren Kräften</i>
			<i>zu dienen, die bis</i>
			<i>zu Gott reichen."</i>
209/215/	35	що йде	що йде в

ЗМІСТ КНИГИ.

Наука.	
Вступ.....	7
I. Загальне означення науки.	
1. В чім ширець науки.....	12
2. Класифікація наук.....	16
3. Система наук.....	34
4. Уваги до вищої систематики наук.....	37
II. Система суспільних наук	
1. Про категорію.....	46
2. Суспільне явище.....	49
3. Логічні категорії соціального явища.....	57
4. Завдання соціології.....	64
5. Три точки погляду на соціальне явище.....	84
6. Термінологія. Відношення соціології до антропо-географії і антропології.....	90
7. Історична точка погляду.....	98
8. Спроба утворення системи суспільних наук.....	106
9. Система суспільних наук.....	145
III. Будова науки соціології.....	164
A. Наука про соціальну структуру.....	165
1. Теорія соціального індивіда.....	166
2. Друга частина теорії соц. структури.....	171

В і д в и д а в н и ц т в а. Ця праця М.Ю. Шаповала залишилась ним не скінчена. Властиво, матеріал для неї зібрано, пророблено, навіть де-які розділи начерно накидано. Лише праця в цілому не записана. З цілого плану написана лише мала частина, бо, минаючи питання про 2. том - Соціографію і 3. том - Соціотехніку, в цьому першому томі ненаписаними залишились розділи: II - наука про рушійні сили суспільства, де-то про чинники суспільні, III - наука про суспільні процеси і IV - наука про витвори суспільного життя.

Опублікуємо цю працю в такому стані, бо вона розпочата виданням самим автором і майже вся була готова в час його смерті. Знову ж він так хотів її найшвидше бачити надрукованою і так квапився почути голос людей науки по піднятому ним питанню...

П р а ц і М.Ю.ШАПОВАЛА:

в амер.доллар.

Велика Революція і визвольна програма.....	2.00
До питання про організацію укр. соціологи- чних студій, ст.20.....	0.12
Місто й село, ст.32.....	0.25
Українська соціологія, ст.24.....	0.15
Загальна соціологія, ст.236.....	1.20
Система суспільних наук, ст.220.....	1.20
Ляхоманія /суспільно-політ. нарис/, ст.290.....	1.20
Шлях визволення. Збірка, ст.72.....	0.30
Большевізм і Україна, ст.60.....	0.30
Зі споминів Мирослава Січинського, записав М.Ш.....	0.35
Військо й революція.....	0.25
Еміграція й Україна.....	0.05
Засади української визвольної програми.....	0.20
Занепад У.Н.Р.....	0.20
Засади організації укр. визволення.....	0.10
Завдання української еміграції.....	0.06
Від III Інтернаціоналу до III Риму.....	0.15
Футурізм.....	0.30
Т.Г.Масарик, як соціолог і політик /збір- ник "Добірні думки"/.....	2.50

ДОСТАТИ МОЖНА: *Dr. P. Bohasckuj*

Č. S. R., Praha, Šejkova 4/III.

ЦІНА КНИГИ - 40.- код.ч. або
1.20.- ам.доллар.

Ціна 40 кор. чес. або \$ 1·20.